

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

2023'E DOĞRU KÜLTÜR POLİTİKALARI

Doç. Dr. Mehmet Akif Kireççi

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ
Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No: 28 34445 Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: +90 212 395 00 00 Faks: +90 212 395 00 01
www.musiad.org.tr / musiad@musiad.org.tr

BOSPHORUS
FILM · STUDIO · PLATO

Fatih Mah. Yakacık Cad.
No: 34 Sancaktepe - İstanbul
T: +90 216 561 33 51
F: +90 216 561 73 04
www.bosphorusfilmstudio.com
facebook.com/bosphorusfilmstudio
twitter.com/bosphorusfilmst

erdem
gocuk

genç
erdem

minik
ada

düş
değirmen

UMP

sedir yayın grubu

babil
com

Kütüphanelerin yeni kütüphanesi

libronet

bilgi & teknoloji hizmetleri

MÜSİAD Araştırma Raporları: 94

2023'E DOĞRU KÜLTÜR POLİTİKALARI

Hazırlayan

Doç. Dr. Mehmet Akif Kireççi

Baskı ve Cilt

Kutup Yıldızı

www.kutupyildizi.com.tr

Yayına Hazırlayan

Adem Dönmez

Tashih

Rahime Demir Bulut

Grafik Uygulama

Melek Koç

Basım Yeri ve Tarihi

İstanbul, Ocak 2015

ISBN 978-605-4383-41-2

©2014 Her türlü yayın hakkı MÜSİAD'a aittir. MÜSİAD'dan izin almak veya MÜSİAD kaynak gösterilmek suretiyle telif mevzuatı çerçevesinde alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

BAŞKANDAN	13
SUNUŞ.....	15
GİRİŞ.....	17
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	19

I. BÖLÜM

KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARI ÜZERİNE	27
OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK KÜLTÜRÜ	35
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KÜLTÜR	37
Kuruluş ve Klasik Dönem	39
Tasavvuf Kültürü	41
Mimari	42
Nesir.....	43
Görsel Sanatlar	44
19. YÜZYIL VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE KÜLTÜR	45
Yeni Fikir Hayatı	47
Ziya Gökalp ve Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet'in Kültür Anlayışına Etkisi	50

II. BÖLÜM

KÜLTÜR POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI	53
KÜLTÜR POLİTİKALARI	55
CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KÜLTÜR POLİTİKALARI	59
Atatürk Dönemi	60
İnönü Dönemi	63
Demokrat Parti Dönemi ve Kültür Politikalarında Yeni Arayışlar.....	64

Meraklı Bir Hikâye: T.C. Kültür Bakanlığı'nın Kurulması ve Feshedilmesi	66
Kültür Bakanlığı Feshediliyor	67
Bakanlık Yeniden Kuruluyor	68

DEVLETİN KÜLTÜRÜ 69

Batıcı ve Yerelci Anlayışlar Arasında Türkiye'nin Kültürel Mirası	70
---	----

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR POLİTİKALARINI UYGULAYAN KURUMLAR 73

Kültür ve Turizm Bakanlığı	73
Vakıflar Genel Müdürlüğü	75
TRT	76
Yerel Yönetimler	77
Yunus Emre Enstitüsü	77
FRANSA'DA KÜLTÜR POLİTİKALARI	78
Fransa Kültür ve İletişim Bakanlığı	79
Fransa'da Uygulanan Kültür Politikaları	80
1959-1969 Dönemi	81
1969-1981 Dönemi	82
1981-1993 Dönemi	83
1993-2001 Dönemi	85
2001'den Bugüne	86
Fransa'nın Küresel Ölçekli Kültür Politikaları	87
Faaliyet Alanlarına Göre Kültür Politikaları	89
Kitaplar	89
Sinema ve Görsel-İşitsel Yayınlar	90
Tablo ve Göstergeler:	92
Kültür Politikalarında Rol Oynayan Temel Aktörler (Fransa)	92
Kültür Bakanlığı Bütçesi (Fransa) – Genel Bakış ve Değerlendirme,	
Milyon EURO, 2012 ve 2013	93
Kamu Kültür Harcamaları (Fransa), Milyon EURO, 2006 ve 2013	94
Kültür ve İletişim Bakanlığı Tarafından Bütçenin Paylaştırılması	95

TÜRKİYE'DE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ İKTİDARLARINDA KÜLTÜR POLİTİKALARI (2002–2012) 97

TEDA	98
Frankfurt Kitap Fuarı Onur Konukluğu	98
Yunus Emre Enstitüsü	99
Bakanlık Yeni Yayın Politikası	99
Kültür Envanterleri	99
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı	100

III. BÖLÜM

YENİ YAKLAŞIMLAR VE ÖNERİLER..... 101

YENİ KÜLTÜR POLİTİKALARININ TEMEL DİNAMİKLERİ (2014–2023)	103
Temel Kriterler	106

KÜLTÜREL MİRASIN TAŞIYICISI OLARAK “TÜRKÇE” 109

KÜLTÜR EĞİTİMİ VE KÜLTÜRÜN AKTARIMI 111

Ev–Aile	111
Okul	112
Okul Dışı Ortamlar	114
Görsel ve Yazılı Medya	114

ŞEHİRLERİMİZDE KÜLTÜR VE ESTETİK SORUNU 115

ŞEHİRLERİMİZDE MİMARİ KÜLTÜR VE MODERN YAŞAM 119

Dönüştüren TOKİ'den Dönüşen TOKİ'ye	120
-------------------------------------	-----

İSTANBUL HEGEMONYASINA DAİR 121

ŞEHİRLER ve SORUNLAR 123

Tükenmeyen Hazine: İstanbul	123
Yazarların İstanbul'u – İstanbul'un Yazarları	124
Edirne	125
Konya	126
Şeb-i Arus	126
İstanbul'da (Ayaküstü) Sema!	127
Mevlana Müzesi	128

KURUMLAR ARASI İLETİŞİMSİZLİK..... 129

Öneri: Kültür ve Sanat Yüksek Kurulu	130
--------------------------------------	-----

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE SANATIN FEDERAL VE

YEREL BAZDA DESTEKLENMESİ (MİLLÎ SANAT VAKFI, NEA) ... 131

1) MİLLÎ SANAT VAKFI (NEA) DESTEKLERİ	133
2) EYALET/BÖLGE DESTEKLERİ	134
3) YEREL SANAT AJANSLARI	135

MÜZELER 137

ŞEHİR MÜZELERİ	137
KLASİK TÜRK MÜZİĞİ MÜZESİ	139
TÜRK HALK MÜZİĞİ MÜZESİ	139

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE KÜLTÜR.....	141
KÜLTÜR POLİTİKALARINDA YEREL YÖNETİMLER	145
Öneri.....	146
Kurslar	147
Mezarlıklar.....	147
Ahlat Mezarları	148
HALK KÜLTÜRÜ ve SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS	149
MÜZİK	151
Müzik Araştırma Enstitüleri.....	152
Kayıt ve Arşivleme.....	152
Gençlik ve Müzik	152
Müzikte Marka Oluşturmak	153
EDEBİYAT	155
Orhan Pamuk: Sahiplenilmeyen Başarı.....	156
KÜLTÜR EKONOMİSİ: MODERN RESİM	157
Türkiye'nin Tablo Envanteri	158
Hat Eserleri	158
YURT DIŞINA YÖNELİK KÜLTÜR FAALİYETLERİ	159
YURTDIŞINDAKİ TÜRK MEZARLIKLARI.....	160
TÜRKÇE KONUŞULAN ÜLKELERE YÖNELİK KÜLTÜR POLİTİKALARI.....	161
Ahmet Yesevi Üniversitesi	162
TÜRKSOY	162
İSLAM DÜNYASINA YÖNELİK KÜLTÜR FAALİYETLERİ	165
TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİYE YENİ BİR BAKIŞ	167
DİJİTAL ORTAMDA KÜLTÜR	169
İnternet.....	169
Dijitalleştirme	170
Kültürel Mirasımızın ve Sanat Koleksiyonlarının Dijitalleştirilmesi	171
Europeana.....	172
Facebook.....	173
DEVLET SANATÇILIĞI.....	175
Nişan.....	176
ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞI	177

KİTAP ÜRETİMİ (İÇERİK VE BASKI KALİTESİ SORUNU).....	179
Editörlük	180
KÜTÜPHANE VE KİTAP OKUMA KÜLTÜRÜNÜN YENİDEN KEŞFİ	181
Temel Eserler Dizisi.....	183
Cep Kitapları Serisi	183
Kültür Sanat İçerikli Yarışmalar.....	184
İl, İlçe ve Kasaba Kütüphaneleri	184
KİTAP FUARLARI	185
Frankfurt Kitap Fuarı	186
Kahire Kitap Fuarı.....	187
Türkiye'nin Yurt Dışı Kitap Fuarlarına Katılımı	188
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE KÜTÜPHANECİLİK VE KİTAP OKUMA KÜLTÜRÜ	189
Kongre Kütüphanesi.....	192
Üniversite Kütüphaneleri	196
Halk Kütüphaneleri.....	199
ABD'de Halk Kütüphanelerinin Kullanımı	202
ABD'de Kütüphane Kullanım İstatistikleri.....	205
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	207
KAYNAKÇA	211
İNTERNET KAYNAKLARI	219

BAŞKANDAN

Kültür bir toplumun geçmişten aldığı birikimi geleceğe doğru taşıırken kendisine rehberlik edecek en önemli unsurdur. Toplumsal gelişim süreci gerçekleşirken üretilen maddi manevi değerlerin toplumu şekillendirmesi ve çevresine olan etkisini artırması kültürel unsurların gücüyle doğru orantılıdır.

Üzerinde bulunduğumuz coğrafyada tarih boyu insan üretimlerinin çok yoğun olarak gerçekleştiğini bilmekteyiz. Ait olduğumuz kültür havzası ise tüm dünyanın beslendiği insanlık adına iftihar edilecek keşif, icat ve uygulamaların yapıldığı bir toprak parçasıdır.

İnsan varolduğu sürece kültürel üretimler devam edecektir. Kubbede hoş bir sada bırakmak ise toplum olarak hangi istikamete gideceğimiz ve hedeflerimiz ile doğrudan ilgilidir. Kısa, orta ve uzun vadede kendimize koyacağımız hedefler yeni dönemde kültür politikamızı belirleyecektir.

Yahya Kemal'in 'kökü mazide olan atı' ifadesinde anlamını bulan düşünce, kültürel evrenimizi belirleyecek bir yol haritasıdır . Ülkemizin doğu batı arasındaki özel konumu kültürünü de şekillendirmeye devam edecektir.

Toplum olarak önümüzdeki yüz yıl içerisinde kendimize tayin edeceğimiz istikamet bize sosyolojik normları da verecektir. Yeni bir döneme girdiğini düşündüğümüz Türkiye, kendi zihin dünyasını inşaa ederken değerlerini ifade etme ve sunmada Dünya ile entegre gitmesi gerektiğini de unutmamalıdır.

Bu değerli çalışmayı hazırlayan Doç.Dr. Mehmet Akif Kireççi'ye ve Araştırmalar ve Yayın Komisyonu Başkanımız Dr. Melike Günyüz'e teşekkürlerimi sunarım.

Nail OLPAK
Genel Başkan
MÜSİAD

SUNUŞ

Elinizdeki bu çalışma, ülkemizin son yıllarda eriştiği maddî refahı –itiraf etmek gerekirse–biraz geriden takip eden kültürel seviyenin durumunu ele alıp devletin ve sivil aktörlerin bu konudaki muhtemel katkılarını incelemek üzere kaleme alınmıştır. Kültürel yükselişin biraz geride kalması, herhangi bir kurum veya grup gerekeni yapmadı veya yapmıyor diye değildir. Kültür doğal olarak maddî refahın var olduğu ve devamlılık gösterdiği bir ortamda yeşerir ve palazlanır. Ülkemizin kültürel kalkınması kuşkusuz devlet ve sivil toplum kuruluşlarının, bireylerin ve sanatçıların uyumlu çabalarıyla gerçekleşecektir.

Bu çalışma kültürel alanda mevcut uygulamaları, başarıları ve eksiklerimizi, başka ülkelerde iyi uygulama örneklerini ve ülkemizde bu alana yapılabilecek katkıları değişik formatlarda ele alarak bir dizi öneri sunmaktadır. Vaka analizleri olarak ele alınan alt bölümler ülkemizde uygulanabilecek modeller üzerinde doğrudan bir teklif olmayıp sadece ilham verecek alternatif uygulama örnekleri olarak düşünülmüştür.

Çeşitli din ve kültürleri bir arada yaşatmayı başarmış tarihî mirasımız ve medeniyetimiz büyük bir kültürel zenginlik sunmaktadır. Bu zenginliğin son yüzyılda Avrupa medeniyeti ile doğrudan ve yoğun angajmanı da kültür birikimimize hem ayrı bir boyut hem de büyük bir zenginlik kazandırmaktadır. Bu anlamda her türden sanatı icra edenlerle bu sanatlara ilgi duyanlar, zengin edebi ve kültürel mirasımıza değer verenler, devlet ve sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetimler yükselen Türkiye'nin güçlü bir kültürel vizyon kurgulamasına ve gerçekleştirmesine katkı sağlamalıdır.

Bu çalışma eğer birçok arkadaşın özverili mesaisi olmasa kısa bir sürede tamamlanamayabilirdi. Bu vesile ile Asude Cengiz Başaran, Hayati Ünlü, Gökhan Çinkara ve Selim Tezcan'a araştırma aşamasında yaptıkları katkılar için çok teşekkür ederim.

Bu çalışmada birebir görüşmeler yoluyla fikirlerinden yararlandığım birçok akademisyen ve bürokratın yanı sıra eski Kültür Bakanı Sayın Talat S. Halman, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Derya Örs, Türk Dil Kurumu Başkanı Mustafa Kaçalın, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanı M. Öcal Oğuz, Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Hayati Develi, Vakıflar Genel Müdürü Adnan Öktem, Türkiye Yazarlar Birliği eski başkanı Hicabi Kırılancı ve Gülçin Yahya Kaçar gibi değerli isimlerin önerilerinden istifade ettim; katkıları için hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Son olarak bu çalışma, MÜSİAD Yönetim Kurulu üyesi Melike Günyüz hanımefendinin, çalışmanın çerçevesinin ve sınırlarının belirlenmesi konusundaki önerileri ve süreçteki destekleriyle hayat bulmuştur. Kendisine şahsım ve ASEM adına teşekkür ediyorum.

Elinizdeki eser, kültür veya kültür politikaları konularının tamamını kapsadığı iddiasında değildir. Bakanlık ve kültürün kamudaki yönetimine dair konular, görsel sanatlar, sahne sanatları, sinema, sektörel analizler gibi birçok farklı alan elinizdeki eseri izleyecek başka çalışmalarda ayrıca ele alınacaktır. Bu anlamda *Yeni Dönemde Kültür Politikaları* 2023'e doğru ekonomisini büyüterek ilerleyen Türkiye'de önümüzdeki on yılın kültür politikalarına yeni bir vizyon ve perspektif sunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Doç.Dr. Mehmet Akif Kireççi

GİRİŞ

Türkiye'nin üzerinde yer aldığı coğrafya birçok köklü medeniyetin ve imparatorluğun yaşadığı, izler bıraktığı muhtemelen dünyanın en yoğun yerleşiminin olduğu toprak parçasıdır. Anadolu'da antik şehirlerin, köylerin ve kasabaların sayısı mevcut yerleşim birimlerinden kat kat fazla olsa gerekir. Türkiye'nin tevarüs ettiği bu antik medeniyetler hem tarih hem de bugün itibarı ile başka coğrafyalarla ve başka ülkelerle de bağları olan; birçok farklı ülkenin bunları kendine referans aldığı medeniyetlerdir. Yunan, Roma, Hitit medeniyetlerinin yanı sıra kadim dinlerin de bu coğrafyada veya bu coğrafyanın yanı başında doğduğu, buralarda yayıldığı düşünülürse tevarüs ettiği bu coğrafyanın içerik değeri ve yüksek niteliği daha da iyi anlaşılacaktır.

Üzerinde yaşadığımız coğrafya aynı zamanda 11. yüzyıldan itibaren bölgeye yerleşen Türk kavimlerinin ana yurtdur. İlk defa Abbasiler döneminde Bağdat üzerinden Anadolu coğrafyası ile temas eden Türkler, Selçuklu İmparatorluğu'nun Bizans İmparatorluğu ile verdiği mücadele sonrası Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Farklı Türk beyliklerinin Anadolu coğrafyasına yerleşmelerini takiben ortaya çıkan ve üç kıtaya yayılarak büyüyen Osmanlı Devleti, bir cihan imparatorluğu olarak hangi dilden ve dinden olurlarsa olsunlar yönetimleri altındaki nüfuslara hami olmuşlardır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile târumâr olan İmparatorluğun ardından ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı coğrafyasından geriye kalan Anadolu'yu imar etmek ve insanını güçlendirmek için büyük bir çaba vermiştir ve bu çaba hâlâ devam etmektedir.

Her ne kadar 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda cârî fikirlerin bir kısmından ilham almış olsa da, Cumhuriyet döneminde benimsenen kültür anlayışı, bir medeniyet değiştirme projesi olarak insanı ve kurumları ile Türkiye'yi Batılı bir ülke olarak yeniden inşa etmenin en işlevsel aracı olmuştur. Türkiye Batılı bir sistem üzerinden yeniden inşa edilirken, Osmanlı medeniyet ve kültürünün ötelenmesi gerekli görülmüş; ancak Cumhuriyet bütün kurum ve fikirleriyle yerleştikten, kendini konsolide ettikten sonra bile Osmanlı kültür mirası ile barışmak kolay olmamıştır.

Bugün geldiğimiz noktada Türkiye bütün kurumlarıyla Avrupa demokratik sisteminin bir parçası olarak Batıya, nüfusunun çoğu Müslüman olan bir ülke olarak da İslam dünyasına hitap edebilen bir ülkedir. Tevarüs ettiği tarihî kültürel birikimin çok yönlülüğü, uygulanan kültür politikalarına henüz tam anlamıyla yansımış olmasa da bu zenginliğin ve çok yönlülüğün keşfi, modern Türkiye'nin kültür sanat ortamının dünyanın gelişmiş ülkelerindeki kültür ve sanat ortamlarıyla entegre olmasını hızlandıracaktır.

Sınırlarımızın dışına doğru örneğin Balkanlara, Ortadoğu'ya veya Kuzey Afrika ülkelerine yapılacak bir ziyarette dikkatli bir gözlemci Osmanlı –ve Ortadoğu için Selçuklu—mirasının izlerini ve bu izlerin temsil ettiği kültürel seviyeyi rahatlıkla fark edecektir. Bugünkü Avrupa medeniyetinin temel referans kaynaklarından birisi olan Roma ve Bizans İmparatorlukları, kurumsal ve hukukî anlamda Osmanlı'ya da ilham veren kadim medeniyet kaynaklarından bazılarıdır.

Bu çalışmanın temel yaklaşımı, Türkiye'nin coğrafyasından ve İslam ve Türk tarihinden tevarüs ettiği kültürel miras ile 18 ve 19. yüzyıllardan itibaren aktarım sürecine girdiği Avrupa kültür ve medeniyetinin ülkemiz kültür sanat birikiminin en temel kaynaklarından biri olduğu yönündedir. Bu iki mirası birbirinin zıddı olarak görmek bir dönem belirli sınıfların mücadele aracı olarak işe yaramış olsa da bugün Türkiye'nin dünyada temsil edebileceği kültür sanat skalasını küçülten bir etki oluşturmaktadır. Kendine güvenen bir Türkiye ve böyle bir ülkenin karar vericileri bu zenginliği değerlendirme konusunda sorun yaşamayacaklardır. Bugün her alandaki kültür politikalarına ilham verecek zenginlikteki bu çoklu kültür mirasını değerlendirebilmek, Türkiye'yi dünya arenasında da farklı bir noktaya taşıyabilecek kudrette bir araçtır.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye'nin son 12 yılda ekonomik alanda yakaladığı yükseliş bir çok sahada kendini göstermesine rağmen bazı konularda aynı yükseliş trendi yakalanamamıştır. Hayata geçirilen birçok atılıma rağmen kültür hâlâ bu yükseliş eğilimini yakalamakta zorlanan alanlardan birisi olarak görünmektedir. Ülkemizde hem geleneksel ve İslami kültür birikiminin hem de modern ve Avrupaî kültür birikiminin toplumun değişik katmanlarına sunumu, üretimi ve içselleştirilmesi, devletin bu süreçteki rolü ve bu rolün yeniden tanımlanması konusunda yeni bir vizyona ihtiyaç vardır. Bu çalışma, 2023'e doğru ilerleyen ülkemizde sosyal, ekonomik ve idari anlamda hayata geçirilebilecek kültür politikaları ile ilgili olarak analitik değerlendirmeler ve politika önerileri sunmaktadır.

I. ve II. Bölümler

Kültür politikaları öncelikle felsefî bir arkaplan üzerine kurgulanmalıdır. Bu bakımdan Türkiye'de uygulamaya konulması beklenen yeni kültür politikalarının sağlam bir düşünce ve fikir zemininde tartışılması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için de ülkemizin tarihteki medeniyet ve kültür çizgisini anlamak gerekir.

Türkiye'nin coğrafyasından ve İslam ve Türk tarihinden tevarüs ettiği kültürel miras ile onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllardan itibaren aktarım sürecine girdiği Avrupa kültür ve medeniyeti kültür sanat birikimimizin en temel kaynaklarıdır. Bu iki mirası birbirinin zıddı olarak görmek bir dönem belirli sınıfların mücadele aracı olarak

işe yaramış olsa da bugün Türkiye'nin dünyada temsil edebileceği kültür sanat skalasını küçülten bir etki oluşturmaktadır. Kendine güvenen bir Türkiye ve böyle bir ülkenin karar vericileri bu zenginliği değerlendirme konusunda sorun yaşamayacaklardır.

Kültür ve medeniyet kavramları üzerine bir analizle başlayan bu çalışma, Selçuklu ve Osmanlı döneminde kültür, ondokuzuncu yüzyılda yaşanan sosyo politik dönüşüm ve Cumhuriyet Dönemi kültür politikaları ile ilgili bölümlerle devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde izlenen kültür politikaları yukarıdan aşağıya ve tektip bir Batı modeli önererek ülkemizin tarihten tevarüs ettiği kültürel birikimi göz ardı etmiş, değerli bulmamıştır. Geleneksel ve dînî kaynaklı kültürel birikime yönelik bu keskin tavır dönem dönem esnemiş olsa da belirli gruplar geleneksel kültürel mirasa hâlâ aynı önyargılarla bakmaktadır. Geleneksel tarzımız da en az Batı kültürü kadar meşru kabul edilmeli bu önyargılar artık bertaraf edilmelidir.

Bu anlamda devlet Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi tek bir kültür formunu veya algısını ötekine tercih edecek bir tavır içerisinde olmamalıdır. Uzun yıllar ihmal edilen geleneksel sanatların veya taşınmaz kültürel varlıklarımızın ihyâsı ve restorasyonu süreci, Cumhuriyetten önceki dönemden beri var olan Batılı kültür formlarını ve bunları icrâ eden sanatçılarımızı da ötekileştirmeden hayata geçirilmelidir.

Devlet yeni kültür politikalarında, sahayı kapatan ve sahada tek başına kareket eden bir aktör olarak değil STK'ların, yerel yönetimlerin ve özel sektörün önünü açan onlara ilham ve maddi destek veren bir rol benimsemelidir. Bunun için artık Türkiye'de kamu da özel sektör ve sivil toplum da hazırdır.

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarlarında, TEDA, Frankfurt Kitap Fuarı Onur Konukluğu, Yunus Emre Enstitüsü'nün ve Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı'nın kurulmuş olması, Bakanlığın yeni yayın politikaları, Kültür Envanterleri'nin hazırlanması, diğerlerinin yanısıra TİKA'nın yurtdışında, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Belediyelerle, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yurtiçinde restorasyon ve geri kazanım faaliyetleri başarılı uygulamalardır. Bu kurumların ve uygulamaların derinliklerinin artırılması ve devamlılıklarının sağlanması kalıcı olumlu etkiler sağlayacaktır.

TİKA yoluyla yurtdışında medeniyetimizin taşınmaz kültür varlıklarına yönelik hayata geçirilen devasa restorasyon ve kazanım çalışmaları, yurtiçinde Vakıflar Genel Müdürlüğü ve belediyeler yoluyla hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Yurtiçinde ve yurtdışında yürütülen bu tür çalışmaların çok ciddi bir merkezi koordinasyona ve kalite kontrolüne ihtiyacı olduğu da unutulmamalıdır.

Fransa'da kültür politikaları uygulamaları ve bu uygulamaların tarih içerisinde dönüşümü ve gelişimi bu bölümde bir vaka analizi olarak ele alınmıştır. Fransa hem tarihî açıdan bizim kültürel modernleşmemizde etkili olmuş bir ülkedir, hem de Av-

rupa'da kültür politikaları ve kültür endüstrisi anlamında öne çıkan uygulamaların sahibidir. Fransa, kültür politikalarında devlet unsuruna merkezi rol veren bir model olarak öne çıkmaktadır.

III. Bölüm

Çalışmanın III. Bölümü kültür politikaları konusunda önümüzdeki on yıl içerisinde uygulanabilecek yeni yaklaşım ve önerilere ayrılmıştır. Bu bölüm yeni kültür politikalarının dayanması gereken temel kriterleri ele alarak başlamakta ve önümüzdeki dönemin vizyonunu belirlemeye yönelik teklifler sunmaktadır.

Politika önerileri genel anlamda ele alınan konuyla ilgili olarak bir bağlam verildikten sonra sıralanmaktadır. Burada yer verilen politika tavsiyelerinin çoğunluğu süratle hayata geçirilebilecek niteliktedir ve devamı gelebilecek bir dizi uygulamanın ön adımları olarak değerlendirilmelidirler.

Bu bölümde ayrıca iki vaka analizi yer almaktadır: bunlardan bir tanesi Amerika Birleşik Devletleri'nde sanatın yerel ve federal sistemde nasıl desteklendiğini ele alan analiz; diğeri ise yine aynı ülkede Türkiye'ye örnek olması bakımından kütüphane kullanım ve kitap okuma kültürünün incelenmesidir.

Çalışma yeni kültür politikaları belirlenirken bir takım prensiplere dikkat edilmesini, politikaların geniş halk kitleleri tarafından kabullenilmesi ve devamlılığı açısından elzem görmektedir. Yıllardır ötekileştirilen İslam ve Selçuklu, Osmanlı kültürel mirası modern metotlarla ana akım kültür algısına entegre edilmelidir. Ancak bu yapılırken devlet gücüne dayanarak karşıtlık veya zıtlık algısı oluşturulmamalıdır. Coğrafyamızda İslamî gelenekle Batılı modern hayat tarzının beraber yaşayabileceğinin en başarılı referansı Türkiye modeli veya Türkiye tecrübesidir. Bu tecrübenin yara almamasına dikkat etmek mâkul bir yaklaşım olacaktır.

Bir başka kriter de bu süreçte devletin oynaması gereken rol ile ilgilidir. Devlet kültür ve sanat üretiminin önünü açacak, kalitesini yükseltecek, sanatçıların kendilerini en özgür ve yaratıcı şekilde ifade edebilecekleri ortamları oluşturacak ve kültür sanat faaliyetlerini toplumun bütün katmanları tarafından erişilebilir kılmak üzere bir rol belirlemelidir. Yeni politikalar belirlenirken Türkiye'nin Avrupa'ya dönük yüzünü ifade eden modern sanatlar, tiyatro, resim–heykel, Klasik Batı Müziği, bale ve opera gibi sanatlar da ihmal edilmemeli; bu alanlardaki başarılı sanatçılarımız dünyaya hak ettikleri şekilde tanıtılmalıdır.

Öneriler:

- Öncelikle Türkçe'nin öğretimi ve kullanımı dilin medeniyet taşıyıcı rolü ile yeniden ve büyük bir hassasiyetle ele alınmalıdır.
- Kültürün nesiller arasındaki aktarımına ilişkin sorunlara eğitim, öğretim ve medya yoluyla çözümler üretilmelidir.
- Çarpık ve âni şehirleşme ile gelişen yaşam alanları şehirlerimizin estetiğini ve temsil ettikleri (etmeleri gereken kültürel birikimi) azami ölçüde zedelemiştir. Bir çok şehrimiz tarihi ve geleneksel dokularını artık telafisi mümkün olmayan bir şekilde yok etmiştir. Modernite ile tarihî kimliği çatışır gösteren bu duruma yeni bir felsefi yaklaşım üretilmelidir. Anadolu'nun birçok şehrinde İstanbul vâri kentleşme eğilimleri kontrol altına alınmalı tarihi dokular, alanlar (sadece eserler değil), kimlikler ve mânâlar yeniden değerlendirilmelidir. Modern şehirlerde kaybolan estetik yeniden keşfedilmelidir.
- İstanbul'un medeniyetler kuran tarihî rolünü yeniden ona iade edebilecek politikalar üretilmelidir. Tarihî imgelerin (semâ gibi) ayaküstü üretim ve tüketimleri ile ilgili olarak servis sektörüne sıkı eğitimler ve denetimler planlanmalıdır. Ayrıca İstanbul üzerinde giderek artan nüfus baskısını yönetecek politik önlemler düşünülmelidir.
- İstanbul'a alternatif olmasa da birçok şehrimizin (örneğin Edirne ve Bursa gibi) tarihî ve kültürel kimlikleri ile tanıtılması, vurgulanması ve değerlendirilmesi elzem görünmektedir.
- Kültürle ilgili konuları takip etmek üzere görev yapan birçok kurum farklı bakanlıklara bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Kurumlar bir koordinasyon eksikliği içerisinde. Benzer kültürel faaliyetler birden fazla kurum tarafından birbirlerinden habersiz olarak hayata geçirilebilmektedirler. Bu tür kurumların etkinliklerini artırıcı önlemler düşünülmelidir.
- Kültür ve Sanat Yüksek Kurulu kültürel faaliyetlerin planlanması ve etkinliklerinin artırılması için üzerinde düşünülmesi gereken bir çözüm olarak önerilmiştir. Hem kamuya hem de STK'lara yönelik faaliyetleri gerçekleştirme veya fonlama kapasitesi olacak bu Kurul için ilham verebileceği düşüncesiyle ABD'de Milli Sanat Vakfı (National Endowments for the Arts) bir vaka analizi olarak tartışılmıştır.

• Ülkemiz müzecilik konusunda kendini yeniden keşfetmek zorundadır. Birçok şehrimizde müze olarak tanımladığımız kurumlar Anadolu'da hâlihazırda yaşayan toplumun doğrudan ilgisini çekebilecek nitelikte değildir. Müzeciliği sadece Roma ve

Yunan eserlerine hapsetmek hem bu topraklarda yaşayan medeniyetlerin boyutlarını kısıtlamakta hem de ilgi ve ziyaretçi çekmekte zorlanmaktadır. Bu anlamda müzeler hem Beylikler hem Selçuklu hem de Osmanlı mirası ile tanışmalı bu tür eserleri muhakkak surette ama profesyonelce teşhir etmenin yollarını bulmalıdırlar.

• Müzeler konusunda birçok farklı fikirler sunma imkanı olmakla birlikte Şehir müzeleri önümüzdeki on yılda üzerinde durulması gereken, dikkat ve özenle planlanması beklenen konseptler olarak sunulmuştur. Ülkemizde yaşayan halk kitlelerinin hikayesi bu müzelere profesyonelce yansıtılmalı, tarihten günümüze aileler, önemli kişiler vakalar gibi konular hem halkımızın hizmetine sunulmalı hem de eğitimin bir parçası olarak yeniden kurgulanmalıdırlar.

• Müzikle ilgili müzeler de hayata geçirilmesi mümkün olan girişimler olarak değerlendirilmektedir. Örneğin bir Türk Halk Müziği Müzesi (veya müzeleri), Klasik Türk Müziği Müzesi, Bestekârlar müzesi, Bestekâr sultanlar ve devlet adamları müzesi ve Türk Müziği Enstrümanları Müzesi gibi konseptler hem tarihimizi hem de yaşayan kültürümüzü sergileme anlamında mühim girişimler olacaktır.

• Yeni dönemde Sivil Toplum Kuruluşlarının, maddi gücü yerinde olan ailelerin kültüre olan kültüre yatırımları teşvik edilmelidir. İstanbul'da Sabancı müzesi, Koç müzesi gibi girişimler Anadolu'nun farklı illerinde zengin ve yerleşik aileler tarafından benimsenebilecek modellerdir. Devlet bu tür girişimleri teşvik etmeli, yeni oluşacak kültürel ortamın kalitesini yükseltecek danışsal görevler üstlenmelidir.

• Yerel yönetimlerin kültür politikalarına ilişkin rolü de hem partiler hem de hükümet düzeyinde derin tartışmalarla ele alınmalıdır. Şehirler artık hızla küreselleşen dünyada marka değeri olan önemli aktörler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Altyapı problemlerinin bir çoğunu çözmüş yerel yönetimlerden artık üst yapı ile ilgili nitelikli faaliyetler beklenmektedir. Şehirlerimizin tarihi kimliklerinin korunması, somut ve somut olmayan kültürel mirasın araştırılması ve eğitiminin verilmesi gibi birçok konularda yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Yerel yönetimler bulundukları bölgelerde STK'ları ve girişimcileri kültürel konulara yönlendiren; bu tür alanlarda uzman tavsiyelerde bulunabilen bir role hazır olmalıdırlar.

• Yerel yönetimlerin sorumluluk alanlarında olan tarihi mezarlıklar ciddiye alınmalı; bütün Türkiye'de tarihî eser niteliği taşıyan mezarlıklar, mezar taşları, yatır ve ziyaretler kayıt altına alınmalı ve merkezî idare ile koordineli bir şekilde koruyucu mekanizmalar geliştirilmelidir.

• Beylikler Dönemi mirası olan Ahlat mezarları süratle tesbit ve koruma programına alınmalı, özel güvenlik mekanizmalarıyla devamlılığı sağlanmalıdır.

• Ülkemizde keşfedilmeyi bekleyen çok zengin bir halk kültürü mirası hem araştırmacıları beklemekte hem de kültürel zenginliğimizin bir ifadesi olarak kendi toplumumuza sunulmayı hak etmektedir. Düğünler, yemekler, misafir ağırlamalar, şair atışmaları, çay ve kahve gibi ikram ritüelleri Türkiye’yi dünya kültür atlasında çok farklı yerlere taşıyabilecek nitelikli geleneklerdir. Somut olmayan kültürel mirasımızın ve ilgili geleneksel uygulamaların kayda alınması, derlenmesi ve görsel medya yoluyla halkımıza tekrar sunulması kültürel ifadeler konusundaki çeşitliliğimizi dünyaya kanıtlayacak önemli adımlar olacaktır.

• TEDA projesi ile başlayan Türk edebiyatının önemli yapıtlarının yabancı dillere çevrilmesi dünyada Türk edebiyatına yönelik ilgiyi izlenebilir şekilde artırmıştır. Orhan Pamuk’un Nobel Edebiyat Ödülü almasıyla ivme kazanan bu ilgiyi daha üst seviyelere taşımak hem devletin hem de ilgili sivil toplum kuruluşlarının görevi olmalıdır. Türk yayıncılarının bu konuda yurtdışındaki partnerleri ile kaliteli bir iletişim içerisinde olması; değerli edebi eserlerin yetenekli mütercimler yoluyla farklı dillere aktarılması ve mümkünse bu tür faaliyetlerin artık serbest piyasa şartlarında oluşmasının yollarının aranması gerekmektedir.

• Kültür ekonomisi ile ilgili olarak daha detaylı çalışmalara ihtiyaç olmakla beraber; bu alanda hızlı bir şekilde hayata geçirelebilecek bir kaç örnek arasında Türkiye’de birçok kurumun ve özel koleksiyonların elinde bulunan hem tarihî hem de modern tabloların bir envanteri çıkarılması önerilmiştir. Bu envanter hem devlet hem de özel müzelere ülkemizde bulunan zengin koleksiyon hakkında bir fikir verecek ve bu koleksiyonların yurtdışında kiralanarak sergilenmesinin önü açılacaktır.

• Ülkemizde mevcut hat eserleri ile ilgili bir envanter çıkarılmalı ve bu envanter eşzamanlı olarak dijital ortamda ilgililerin kullanımına sunulmalıdır.

• Benzer envanter uygulamaları tarihi değeri olan (ebru, nakış, mücevher vs gibi) alanlara da teşmil edilmeli; zamanla (grafik, afiş, fotoğraf, karikatür vb gibi) modern sanatlar da benzer şekilde kayda alınarak arşivlenmelidir.

• Yurtdışına yönelik kültür faaliyetleri de felsefî bir çerçeve içerisinde alınmalı ve hem tarihî mirasımızı hem de modern sanatımızı kapsayacak şekilde politikalar üretilmelidir. Özellikle Avrupa kıtasına yönelik ülkelere hem modernleşme tarihimiz ve Cumhuriyet tarihimizin kazanımları açısından, hem de ortak değerlere, kültürel ve edebi ürünlere yönelik bakir faaliyet alanları bulunmaktadır.

• Geç kalınmış olsa da Yunus Emre Enstitüsü son dönem kültürel faaliyetlerin en anlamlı girişimlerinden birisidir. Yunus Emre Enstitüsü’nün faaliyetleri öncelikle diaspora Türklerin yaşadığı Almanya, Hollanda, Fransa ve Avusturya gibi ülkelere yoğunlaşarak devam etmelidir.

• Yurtdışındaki Türk Mezarlıkları (ve diğer bütün Türk eserleri) ile ilgili âcil ve kapsamlı bir envanter çalışması yapılmalı ve TİKA ve Kültür ve Turizm Bakanlığı yoluyla bu mezarlıkların bulunduğu bölgeler –gerekirse ikili antlaşmalar yoluyla—korunma altına alınmalıdır.

• Son yıllarda Türkçe konuşan ülkelere yönelik kültür faaliyetleri gerektiği kadar artırılamamıştır. Türk Dünyası kültür başkenti uygulaması iyi uygulama örneği olmakla beraber, Türkiye tarafının Türkçe konuşulan coğrafyaya yönelik olarak daha proaktif politikalar üretebilir. Uluslararası bir ajans olarak faaliyet gösteren TÜRKSOY’un aktivitelerinin artırılması hem Türkiye kamuoyunda hem de üye ve üye olmayan ülkeler nezdinde görünürlüğünün artırılması bu meyanda üzerinde düşünülmesi gereken alanlardır.

• Türk–Kazak ortak girişimi olarak hayata geçen Ahmet Yesevi Üniversitesi’nin faaliyetleri ve görünürlüğü daha da artırılmalıdır. Bu ortak üniversite modeli, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi diğer ülkelerle de hayata geçirilmelidir.

• İslam dünyasına yönelik kültür faaliyetleri de ayrı bir kategori olarak değerlendirilmelidir. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile birlikte ortak stratejiler geliştirmelidir. İslam dünyası kültür başkenti, kutlu doğum haftası kutlamalarına entegre edilerek her yıl farklı bir İslam ülkesinde düzenlenebilir. Bu meyanda IRCICA ve ilgili vakıf olarak örgütlenmiş bulunan İSAR’ın (İslam Tarihini ve Kültürünü Araştırma Vakfı) faaliyetlerinin kamuoyunda görünürlüğü artırılmalı ve hem Türkiye’de hem de IRCICA üyesi ülkelere kültür ve sanata ilişkin gündemi belirlemede daha etkili olmalıdırlar.

• Arkeoloji bilimi Türkiye’de yeni bir vizyon ve atılım gereksinimi içerisinde. Üniversitelerimiz öncelikle arkeoloji öğretimini İslam ve Türk tarihinin değişik katmanlarını da içerecek şekilde yeniden ele almalı ve planlamalıdırlar. Bu konuda hem üniversitelere, hem YÖK’e hem de Kültür ve Turizm Bakanlığı’na çok önemli görevler düşmektedir. Ülkemizde doğacak yeni bir arkeologlar nesli çevre ülkelere de ilham verecek, ortak tarihî mirasımızın keşfedilmesi konusunda bir çok farklı disiplinin de önünü açacaktır.

• Ülkemizde mevcut kültürel birikimin dijital ortama taşınması, dijital ortamda kültürün daha fazla yer alması için gereken çalışmalar süratle hayata geçirilmelidir. Her gün milyarlarca ziyaretin gerçekleştiği, bütün farklı milletlerin ve kültürlerin İnternet’in küresel iletişim ağları üzerinden birbirine ulaştığı bu yeni dünyada var olmak için kültürel mirasımızın ve sanat koleksiyonlarımızın dijitalleştirilmesi gerekmektedir. Birçok sanat eserinin, koleksiyonların, müzik arşivlerinin, kütüphanelerin, evrak ve arşivlerin dijitalleştirilerek bu ortamda belirli bir stratejiyle takdimi yapılmalıdır.

• Devlet Arşivleri ve diğer kamu ve tüzel kişiliklerin ve koleksiyonerlerin elindeki resim, fotoğraf, hat vs gibi koleksiyonların arşivlenmesi, indekslenmesi bir başlangıç olarak planlanmalı, akabinde de belirli bir sistemetikle topluma arz edilmelidir.

• 3709 sayılı yönetmelikle hayata geçirilen Devlet Sanatçılığı uygulamasında birçok sorunlar yaşanmıştı. En son 1989 yılında takdir edilen devlet sanatçılığı hem uygulamada yaşanan sorunlar, hem de genel kabul görmemesi nedeniyle kaldırılmalıdır.

• Devlet sanatçılığı yerine devlet nişanı verilmesi uygulamasına geçilmelidir.

• Tarihî eserlerimizin kaçak yollardan yurtdışına çıkarılmasını önlemek için hem halka açık medya platformlarında (TV, radyo, dizi vs gibi), hem temel eğitim kurumlarında hem de güvenlik güçlerine yönelik yaygın bir eğitim faaliyeti planlanmalı sürekli bir farkındalık yaratılmalıdır. İlgili cezaî müeyyideler artırılmalıdır.

• Kitap editörlüğünü tercihe bırakma konusunda caydırıcı önlemler düşünülmeli, editörlük mesleğinin konumu yükseltilmelidir. Türkçesi bozuk, yazım kurallarına uymayan neşriyatlarla ilgili kapsamlı bir teşvik ve denetim mekanizması üretilmelidir. Okuyucularla buluşan her türlü dijital ve matbu yayın muhakkak surette yazım ve/ya genel akademik kriterlere uygun olmalıdır. Bu konuda hem Türk Dil Kurumu, hem de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na düşen büyük roller bulunmaktadır. Türk Tarih Kurumu, Bilimler Akademisi, Atatürk Kültür Merkezi ve Üniversite yayınları editörlük kurumunu ilk önce hayata geçirebilecek kurumlar olarak öne çıkmalı, bu konuda istihdam politikaları üretmelidirler.

• Ülkemizde hem eğitim birimlerinin her katmanında hem de halk nezdinde okuma kültürünün yerleştirilmesi ve kütüphanelerin yaygın kullanımlarıyla ilgili olarak paydaş kurumlar ve sivil toplum kuruluşları aracılığı ile kapsamlı bir politika geliştirilmelidir. Giderek artan bir medya baskısı altında kalan gençliğimizin kitap okuma kültürünü yeniden içselleştirebilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi kurumların öncülüğünde medya desteği ile yoğun çabalar harcanmalıdır. Her 20 yılda bir ansiklopedik çalışma planlanması, temel eserler dizisi, cep kitapları dizisi ve medyada okuma ve kültüre yönelik yarışma programları bu yeni okuma kültürü yaklaşımına eşlik etmelidir.

• Bu vesile ile yine bir vaka analizi veya iyi uygulama örneği olarak ABD'de yaygın kütüphane kullanım kültürü ve okuma alışkanlıklarına ilişkin bir ek sunulmuştur.

I. BÖLÜM

KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARI ÜZERİNE

Kültür kavramı dilimize Avrupa kökenli dillerden giren bir kavramdır. Latince *cultura* kelimesinden türetilmiştir. Sina Kabağa ile Erdal Alover'ın Latince-Türkçe sözlüğüne ve Cemil Meriç'in *Kültürden İrfana* adlı eserlerinde aktardıklarına göre daha sonraları Hristiyan yazarlarca ibadet, tapınma anlamında kullanılan bu kelime genel olarak işleme, ekip biçme, çiftçilik, tarım, yetiştirme, terbiye, hürmet gösterme anlamlarına gelmekteydi.¹ Modern İngilizce'de kültürün tarımla ilgili yönü, bir tarım veya hayvani ürünü belirli sanat ve teknikler uygulayarak geliştirme anlamıyla kullanılmıştır. Genel anlamda ise İngilizce kaynaklara dayanarak kültür "Zekanın, zevklerin, davranışların eğitimi, gelişmesi incelenmesi; böylece eğitilen ve incelenen yaşamın şartı yani medeniyetin entelektüel yönü" olarak ifade edilmiştir. İngilizce'deki *culture* kelimesi, Fransızca'da *la culture* ve Almanca'da *die Kultur* şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

Raymond Williams'a göre tarihsel gelişimde kültür kelimesi üç farklı şekilde yer almaktadır. Birincisi 18. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan kültür; ikincisi özel ya da genel biçimde kullanılan bireyin, toplulukların ya da toplumun yaşam biçimini anlatan kültür ve üçüncüsü düşünsel ve sanatsal etkinliğin ürünleri anlamında kullanılan kültürdür.²

Modern Arapça'da kültür kavramı *sakâfe* (ثقافة) kelimesi ile ifade edilmektedir; ancak bu kelime de daha çok 20. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Önceki dönem kullanımlarında, örneğin 14. yüzyılda İbn-i Haldun'un (1332–1406) sosyal ve siyasi

- 1 Sina Kabağa ile Erdal Alover, *Latince Türkçe Sözlük* (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1995), 143; Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, Bütün Eserleri: 1 (İstanbul: İnsan Yayınları: 1986), 38.
- 2 Raymond Williams, *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözcüğü* Çev. S. Kılıç, (2005) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), E. S. Oğuz, *Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı* (2011). <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/2011282ESultanOguz.pdf> sh:128 [Erişim: 30.08.2013].

analizlerinde ‘*umrân*’ kavramı karşımıza çıkmaktadır.³ İbn-i Haldun’un kullandığı şekliyle ‘*umrân*’ kavramı maddi anlamda insanların yaşam alanlarını düzenleyen etkileyen kazanımlar, maddi refah ve zenginlik gibi şeyleri ifade etmektedir. 19. yüzyılda Rifa‘a Râfi‘ el-Tahtâvî’nin (1801–1873) eserlerinde ‘*umrân*’ ve ‘*temeddun*’ bazan farklı olarak ve bazan da aynı anlamı ifade etmek için kullanılmıştır.⁴ Bugünkü Arapça’da ‘*temeddun*’ ve ‘*hadâra*’ medeniyet, ‘*sakâfe*’ ise kültür kavramlarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Kültürün aynı zamanda sosyoloji ve antropoloji bilimlerinin de önemli bir malzemesi ve araştırma alanı olması bakımından ve kültür kavramının 19. yüzyıldan itibaren bizde de giderek daha baskın bir biçimde Avrupa’da ifade edilen anlamlar çerçevesinde kullanılması nedeniyle bu kavramın İngiliz, Fransız ve Alman ekollerinde ne anlama geldiğini kısaca ele almak faydalı olacaktır.

Sosyal bilimciler kültür (*culture*) terimini kullandıklarında, gündelik konuşmaların içerdiğinden daha az kısıtlayıcı bir kavramdan söz ederler. Gordon Marshall’ın *Sosyoloji Sözlüğü*⁵ adlı eserinde ifade edildiği gibi sosyal bilimlerde kültür, “insan toplumunda biyolojik olarak değil, toplumsal araçlarla aktarılan, iletilen her şeyi anlatır. Oysa bazen kültürün yaygın kullanımının yalnızca sanatlarla sınırlı kaldığı göze çarpmaktadır. (...) Kültür, insan toplumunun sembolik ve öğrenilmiş yönlerini anlatan genel bir terimdir.” Marshall, sosyal antropologların kültürle ilgili düşüncelerinin büyük ölçüde Edward Tylor’ın 1871’de yapmış olduğu; kültürün bilgi, inanç, sanat, ahlâk ve gelenek olarak öğrenilmiş yapıyı gösterdiği şeklindeki tanımına dayandığını söylemektedir. Ancak kültür ile uygarlığın bir ve aynı şey olduğu görüşünü içeren bu tanım, İngilizce ve Fransızcaya uyarken Almancada mevcut bulunan, sembolleri ve değerleri anlatan *Kultur* ile toplumun örgütlenmesini konu alan *Zivilization* arasındaki ayrıma ters düşmektedir. Kültürün arkeolojideki tanımına da değinen Marshall, bu tanımın insan toplumlarının bütünselliğini kabul etmekle birlikte maddi kültür, yani yapıntılar (*artifacts*) ile öğrenim ve gelenekle aktarılan pratikler ve inançlar, yani maddi olmayan ya da adapte edici kültür arasında bir ayrıma gittiğini söylemektedir. Arkeoloji sadece maddi kültüre ulaşabilirken adapte edici kültür tarih, sosyoloji ve antropolojinin ilgi alanına girmektedir.

3 Muhsin Mahdi, *Ibn Khaldun’s Philosophy of History: A Study in the Philosophic Foundation of the Science of Culture* (London: Allen and Unwin, 1957) ve Muhammad Mahmut Rabi‘, *The Political Theory of Ibn Khaldun* (Leiden: E. J. Brill, 1967).

4 Örneğin bkz: Rifa‘a Râfi‘ el-Tahtâvî, *Kitab Menahij el-Albab el-Mısıriyyah fî Mabâhij el-Âdâb el-Asriyyah, El-A‘mâl el-Kâmilah li Rifa‘a Râfi‘ El-Tahtâvî, cilt. I, El-Tamaddun ve el-Hadarah ve el-Umrân*, ed. Muhammad Imarah, (Beyrut: El-Mu‘esseset el-‘Arabiyyah li-el-Dirasât ve el-Nashr, 1973), 243–585.

5 Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat 1999), 442.

The Penguin Dictionary of Sociology’ye göre⁶ sosyolog ve antropologlar “kültür”ü toplumun dil, âdet ve gelenekler gibi biyolojik olmayan, sembolik ve öğrenilmiş nitelik taşıyan yönleri için kolektif bir isim olarak kullanırlar. Anglo-Fransız geleneğinde, kültür kavramı çoğunlukla “medeniyet” ile eş anlamlı kullanılır. Geliştirmek, yetiştirmek anlamındaki cultivate fiili ile uygarlaştırma anlamındaki civilize fiilini bir tutmak, bu gelenek açısından sorun olmamıştır; kültür de medeniyet de geleneksel olarak barbarlık ile karşıt ifade edilmiştir. Buna karşılık Almanyada, romantik geleneğin etkisiyle, kültür insan mükemmeliyetinin, sanat alanında başarısının ve bireysel yetkinliğinin toplandığı yer olarak görülürken medeniyet kentsel bir kitle toplumu ortaya çıkarmak suretiyle bireysel kültürü tehdit eden bir maddî gelişim süreci olarak değerlendiriliyordu. Almanyada Kultur ve Zivilisation (kültür ile medeniyet) arasındaki bu zıtlık, insan kültür ve bilincini tektipleştirici gayri-şahsi bir güç olarak algılanan çağdaş sanayi toplumuna yönelik eleştirilerin bir parçası haline geldi. ABD ve Britanya sosyolojisinde ise kültür kavramının böyle eleştirel bir çağrışımından söz etmek pek mümkün değildir.

Tony Lawson ve Joan Garrod tarafından hazırlanan *Dictionary of Sociology*’de ise⁷ kültür bir toplumun yaşam biçimini belirtmek üzere kullanılan bir terim olarak tarif edilmektedir. Bu tanıma göre kültür, bir toplumun dil, örf ve kıyafet gibi gelenek geleneklerinin tümünün yanı sıra insanlar tarafından geliştirilmiş olan sembol ve yapıntıları da kapsar. Aynı sözlüğe göre medeniyet kavramı ise çoğunlukla birden fazla toplum veya ulus-devleti kapsayan karmaşık bir kültürel ve toplumsal teşekkülü tarif eden bir terimdir. Bu anlamda Batı medeniyeti, sosyologlar tarafından 19. ve 20. yüzyıllardaki kapitalist endüstriyel toplumlarla ilişkili olan ve demokrasi, hoşgörü ve liberalizm gibi değerleri kapsayan kültürel yapıntılar şeklinde tarif edilmektedir.

Sosyal bilimler alanındaki önemli yayıncılardan biri olan Blackwell’in yayınladığı *The Blackwell Dictionary of Sociology*’ye göre ise⁸ *kültür*, ister bütün bir toplum isterse tek bir aile olsun, herhangi bir sosyal sistemle ilişkili sembol, fikir ve maddî ürünlerin birikimidir. Kültür, toplumsal yapı, nüfus ve çevreyle birlikte her toplumsal sistemin başat unsurlarından birisi ve sosyolojik perspektifi tanımlarken kullanılan temel bir kavramdır. Kültürün hem maddi hem de gayri maddi yönleri vardır. Maddi (somut) kültür; yemek hazırlanmasından çelik ve bilgisayar imaline, İngiliz sayfiye bahçelerini ortaya çıkartan peyzaj düzenlemelerine dek toplu sosyal yaşamın bir parçası olarak yapılan, biçimlendirilen veya dönüştürülen her şeyi kapsar. Maddi (somut) olmayan kültür ise sözcüklerden müzik notalarına kadar tüm sembollerin yanı sıra in-

6 Nicolas Abercrombie v. d., *The Penguin Dictionary of Sociology*, Üçüncü Baskı (Harmondsworth: Penguin, 1994), 98-99.

7 Tony Lawson ve Joan Garrod, *Dictionary of Sociology* (Londra ve Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers), 56, 30.

8 Allan G. Johnson, *The Blackwell Dictionary of Sociology* (Oxford: Blackwell, 1999), 73, 39.

sanların birbirleriyle ilişki içindeki yaşamlarını ve iştirak ettikleri toplumsal sistemleri şekillendirip etkileyen fikirleri içerir. Bu fikirlerin en önemlileri davranışlar, inançlar, değerler ve kurallardır.

Aynı sözlüğe göre medeniyet ise; sırf hayatta kalabilmek uğruna mücadele verme zorunluluğundan görece sıyrılmış olmasının, kendisine kültürel ve yapısal bakımdan daha karmaşık bir hâle gelme imkânını tanıdığı bir toplumdur. Söz konusu sözlükte medeniyetin ayırt edici özellikleri olarak yerleşik hayat, devletler şeklinde siyasi örgütlenmeler, karmaşık bir iş bölümü, piyasa ekonomileri dâhilinde ticaret ve alışveriş, resmi dini kurumlar ve yüksek bir gelişmişlik düzeyine sahip sanat, edebiyat, müzik gibi ifade biçimleri sayılmaktadır.

Fransızca bir sosyoloji sözlüğü olan *Dictionnaire de la Sociologie*'de⁹ “kültür” teriminin 18. yüzyıldan beri farklı kullanım biçimlerine dair A. L. Kroeber ile Clyde Kluckhohn'un çıkardığı envantere değinilmekte ve söz konusu dökümden iki cins tanım verilmektedir. Bunlardan birincisi dar ve hatta sınırlayıcı bir tanım olup bir grubun sembolik örgütlenmesini, bu örgütlenmenin aktarımını ve nihayet söz konusu grubun kendisi, diğer gruplarla ilişkileri ve doğal çevreyle alakaları hakkında oluşturduğu temsili (*representation*) ayakta tutan değerler bütününe tarif eder. Daha geniş, ancak ilkiyle zıt düşmeyen ikinci tanım ise kültür terimini hem âdetleri, inançları, dili, fikirleri, estetik zevkleri ve teknik bilgiyi; hem de insanoğlunun tüm çevresinin, yani maddi kültürün, araç gereçlerin, yaşama ortamının ve daha genel olarak bir sosyal grubun çevreyle ilişkilerini ve ona karşı tutumlarını düzenleyen ve aktarılabilir nitelikte olan tüm teknoloji bütününe örgütlenmesini tarif eder.

G. Duncan Mitchell tarafından derlenen *A New Dictionary of Sociology*'de¹⁰ yer alan tanım uyarınca ise kültür tüm insan eylemleri dağarcığının ve onun ürünlerinin genetik değil toplumsal yoldan aktarılan kısmını ifade etmektedir. Söz konusu sözlükte yukarıda anılan Kroeber ve Kluckhohn'un kendi vardıkları tanıma da yer verilmektedir: “Kültür; davranışa ait ve davranış için olan, semboller yoluyla edinilip aktarılan, yapıntılar şeklinde somutlaşmaları da dâhil olmak üzere insan gruplarının ayırt edici başarısını teşkil eden açık ve içkin örüntülerden (*pattern*) oluşur; kültürün esas temeli, geleneksel (yani tarihsel olarak türetilip seçilmiş) fikirlerden ve özellikle bunlara bağlı değerlerden müteşekkildir; kültür sistemleri, bir yandan [önceki] eylemlerin ürünleri, diğer yandan da sonraki eylemlerin koşullayıcı unsurları olarak değerlendirilebilir.” Söz konusu sözlükte çoğu sosyoloğun kültürü bu tanımdaki gibi düşünsel yönüne vurgu yaparak kullandığına, bunu yapmaktaki amaçlarının da onu kendi ana konuları saydıkları toplumdan veya toplumsal yapıdan ayırmak olduğuna dikkat çekilmektedir.

9 *Dictionnaire de la Sociologie* (Paris: *Encyclopaedia Universalis* ve Albin Michel, 1998), 220.

10 *A New Dictionary of Sociology*, yay. haz. G. Duncan Mitchell (Londra: Routledge, 1989), 45–46, 28.

Nitekim kültürün Robert Redfield için “paylaşılan bir anlayışlar bütünü,” Malinowski için “insan ihtiyaçlarına verilen bir cevap,” A. R. Radcliffe-Brown için ise bir dizi kuraldan ibaret olduğu belirtilmektedir.

Aynı sözlükte medeniyet teriminin ise sosyologlar tarafından toplumun çoğunluğu gibi genel ve muğlak bir tarzda kullanıldığı, söz gelimi çağdaş medeniyetten bahsederken zamanımızın kentsel endüstrileşmiş toplumlarını kastettikleri belirtilmektedir. Bu kullanımda medeniyetle kültür arasında bir ilişki olduğuna dikkat çekilmektedir; ancak medeniyet yüksek kültürle bir tutulabildiği gibi zaman zaman onun karşısına da konabilmektedir. Bunun arkasında yatan mantık, medeniyetin daha karmaşık bir toplumsal olgu teşkil etmesi ve daha dar anlamıyla kültür olarak adlandırılan, halka ait fikirler ve değerler bütünü ile inançlar, sanat biçimleri ve edebiyatın yanı sıra maddi ve teknolojik niteliklerin örgütlenmesini de içermesidir.

Edgar F. Borgotta ve Rhonda J. V. Montgomery tarafından yayına hazırlanan *Encyclopedia of Sociology*'de ise¹¹ belli bir kültür tanımı vermek yerine terimin 20. yüzyıl boyunca değişen kullanımları incelenmekte, özellikle de kültürelci ve yapısalcı geleneklerin kültür anlayışları arasındaki zıtlık ve bu çerçevedeki tartışmalar üzerinde durulmaktadır. Kültürelcilerin Edward Tyor'un yukarıda anılan son derece kapsayıcı tanımından hareket ettikleri ve kültüre insanı diğer türlerden ayıran bir şey olarak baktıkları için insan toplulukları tarafından üretilen her şeyi, yani toplumsal hayatın tümünü kültür tanımına dâhil ettikleri belirtilmektedir. Yine aynı gelenek içinde bunu takip eden çoğulcu ve göreceli yaklaşımların ise daha sınırlı, kısıtlı bir kültür tanımına yöneldikleri, onu toplum için özel bir kimlik üreten, toplum üyelerini içeride daha ileri dereceli bir homojenlik sağlayacak şekilde toplumsallaştıran ve toplum dışında kimlerin kaldığını belirleyen unsur olarak tarif ettikleri anlatılmaktadır. Buna karşılık yapısalcıların kültürden ayrı bir toplumsal sistemin varlığına vurgu yaptıkları, toplumsal yapıyı temsil etmek için bir kurallar dizisinden ziyade bir toplumsal ilişkiler ağı veya sisteminin daha uygun düşeceğini savundukları için kültüre çok daha dar bir tanım getirdikleri belirtilmektedir.

1950'lerin sonlarına kültürün mü toplumsal yapının mı ağırlık ve öncelik taşıdığı konusunda uzayıp giden bu tartışmayı bir sonuca bağlamak üzere A.L. Kroeber ve Talcott Parsons'ın kültür kavramı için uygun olan sınırların nereden geçtiğini belirlemek üzere yeni bir tanım önerdikleri, kültür teriminin kullanımını “insan davranışının ve davranış yoluyla üretilen yapıntıların biçimlendirilmesinde etkin faktörler olarak; aktarılan ve yaratılan, değerler, fikirler ve diğer sembolik-anlamlı sistemlerden oluşan içerik ve örüntüler”le sınırlama teklifinde bulundukları anlatılmaktadır. Böyle bir ta-

11 *Encyclopedia of Sociology*, 2. baskı, yay. haz. Edgar F. Borgotta ve Rhonda J. V. Montgomery (New York: Macmillan, 2000), 563–65

nımın avantajı, bir yandan geleneksel-kültürelci yaklaşımın her şeyi içine alan kültür tanımına mesafe koyarken diğer yandan da toplumsal faaliyetlerin her alanına uygulanabilir olma niteliğini muhafaza etmesinde ve bu bakımdan sosyologlara hem sağlam temelli hem de kullanışlı bir kültür tanımı sunmasında yatmaktaydı.

Kültür kavramı, klasik anlamı dışında; iptidai kültür, ileri kültür, beşeri kültür, teknik kültür, yerleşik kültür, aşiret kültürü vb. özel anlamları da bünyesinde barındırmaktadır.¹² Ayrıca kültür kavramının farklı bilim dalları tarafından farklı şekillerde yorumlandığını da gözlemlemekteyiz. Mesela fen ve botanik sahasında üretme yetiştirme, çoğaltma anlamında kullanılırken; sosyal bilimlerde öğretim ile ulaşılan tahsil ve terbiyeyi anlatmakta, genel bilgi veya sadece bilgi anlamında; her türlü fikir ve sanat hareketlerine olarak kafaya ve zevke hitap edici bilgi ve değerler anlamında kullanılmaktadır.¹³ Ancak kültür denildiğinde, bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşam tarzı öğelerinin tümü olarak tanımlanarak toplumun tüm etkinliklerini içerisine alır. Bu sebeple bu çalışmada kültür, toplumların tarihlerinden devraldıkları maddi ve manevi mirasların toplamı olarak kabul edilecektir. Bu miras bir toplum üyesinin üstlenip taşıdığı bilgi, inançlar, gelenekler ve âdetleri de kapsar.

12 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2005), 15; Anıl Çeçen, *Kültür ve Politika*, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996), 11.

13 Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri* (Ankara: 1988), 5–6.

OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK KÜLTÜRÜ

Her ne kadar bu çalışmanın doğrudan konusu olmasa da Osmanlı öncesinde Türklerin kültürlerine dair kısa bir perspektif sunmak yerinde olacaktır. Bilindiği gibi Türkler Müslüman olmadan önce Çin'e komşu olan, Orta Asya'nın muhtelif coğrafyalarında ve Kafkasya bölgesinde yaşamış kavimlerdir. Bazı teorilere göre Türkler Moğol istilasından kaçarak, bazılarına göre¹⁴ fetih amacıyla, bir başka gruba göre de ticaret yollarının hâkimiyetini ele geçirmek maksadıyla Ön Asya'ya doğru yerleşmişlerdir. Bütün bu yaklaşımların doğruluk payı olduğunu düşünmek gerekir.

Burada üzerinde durulması gereken birkaç konudan biri Türklerin baştan beri ticarete verdikleri önemdir ve bu mesele birçok Batılı ve Türk akademisyen tarafından ihmal edilmiştir. Richard W. Bulliet'in çalışmasında da gösterildiği gibi Türkler 9. yüzyıldan itibaren Asya ticaret yollarında aktiftirler.¹⁵ Selçukluların Anadolu'ya 1061'de girdikleri nokta bugün Kars'taki Ani (harabelerinin) bulunduğu ve dönemin ticaret yollarının kesiştiği çok kritik bir bölgedir.

Türklerin sadece askeri başarılarla –o da Batılılar yeni teknolojileri keşfedene kadar– gösterdikleri atılımları şans eseri kabul eden iddialara ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Selçuklu ve Osmanlı mirasını sadece güç eksenine hapsedip bir medeniyet olgusundan

14 Bkz. Dönem üzerine yapılan nadir kapsamlı çalışmalardan birisi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından iki cilt olarak yayımlanan bir makaleler koleksiyonudur. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu* (Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006).

15 Richard W. Bulliet, *Cotton, Climate, and Camels in Early Islamic Iran: A Moment in World History* (New York: Columbia University Press, 2011).

uzaklaştırma eğilimi taşıyan bu iddialar, devlet kurma sürecinde Türk kavimlerinin hem kendi kültürlerini hem de temas alanlarındaki devlet ve milletlerin kültürlerini harmanladıklarını gözardı eden bir yaklaşımdır.

Özellikle İslamiyeti kabul ettikten sonra sanatın, sanatçının ve ilim insanlarının himayesi Türk saraylarında her zaman bir kuraldır ve yazılı ve görsel eserler bu geleneğin en önemli şahitleridir.

Türkiye’de yeteri kadar uzmanı ve akademisyeni olmayan en önemli alanlardan ikisi Selçuklu Dönemi ile Beylikler dönemidir. Bu iki dönem, Osmanlı İmparatorluğu’na öncül teşkil eden medeniyet ve kültür atmosferinin Anadolu coğrafyasında nasıl yerleştiğine tanıklık edecek bir zaman dilimidir.

Bu döneme ilişkin mirasın anlam ve boyutunu kavramak için Selçuklu ve Beylikler dönemi vakıflarının, hayratlar, camiler, medreseler, hastahane ve şifâhâneler, medreseler ve bedestenlerin dış cephelerine bakmak bile kâfidir. Birçoğu ihmal edilmiş bu eserlerin taş ve ahşap işlemlerde, seramik ve dış cephe oyma desenlerinde yansıttıkları sanat, Osmanlı’nın zengin dönemlerinde bile yakalanamamış bir seviye yansıtmaktadır.

Ayrı birçok çalışma ve analizin konusu olabilecek bu iki dönemin sanat, kültür ve sosyal yapısı ancak bu dönemlerde yaşamış üç büyük fikir şahikasını dikkate alarak anlamlandırılabilir. Mevlana Celaleddin Rumi (ö. 1273), Yunus Emre (ö. 1321), Hacı Bayram Veli (ö. 1430), fikirleri ve insan yetiştirme çabalarıyla döneme damga vuran mutasavvıf ve mütefekkirlerdir. Ancak bu isimlerin fikir dünyaları ve vizyonları kavranabildiği zaman Selçuklu ve Beylikler döneminin sosyal, kültürel ve insani boyutları anlaşılabilir.

OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA KÜLTÜR

Küçük bir Anadolu beyliğinden çok dinli, dilli ve kültürlü bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı Devleti için bugünkü anlamda mill devletlerde görüldüğü şekliyle resmî bir kültür politikasından bahsetmek doğru olmasa gerekir. Kurulduğu ilk yıllarda ahilerin, erenlerin ve savaşçı alplerin yönlendirdiği bir toplumsal yapı, zaman içerisinde birçok dinin, etnik unsurun ve kültürün bir arada yaşamaya başladığı bir yapıya doğru evrildi. Ancak bu çok dilli ve çok dinli yapıdan imparatorluk içerisinde yaşayan bütün etnik ve dini cemaatlerin herhangi bir üst kimliğe bağlı olmadan, tamamen bağımsız bir hayat sürdüğü de akıllardan çıkarılmamalıdır. Osmanlı idaresi altında yaşayan bu milletler her ne kadar birbirlerinden farklı olsalar da netice itibarı ile Osmanlı tebası durumundaydılar ve usulleri herkesçe bilinen ve her kesime açık bir idare ve hukuk sistemine tabi idiler.

Osmanlı İmparatorluğu’nun bu çok dinli, çok dilli ve çok kültürlü yapısı bazı akademisyenleri Osmanlıların kendine ait *unique* bir kültüre sahip olmadığı kanaatine itmiştir. Bugün eski Osmanlı vilayetlerinde ortaya çıkan bağımsız ülkelerdeki kimi araştırmacılar Osmanlı sisteminin bu farklı unsurları tek bir kültür çatısı altında birleştiremediğini ileri sürmektedirler.¹⁶Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nun çok uluslu

16 Diğerlerinin yanı sıra bkz: Maria Todorova, “The Ottoman Legacy in the Balkans,” *Imperial Legacy, The Ottoman Imprint on the Balkans and Middle East* ed. L. Carl Brown içinde s. 67-8.

niteliğine rağmen farklı grupların aynı derecede ulaştıkları, içselleştirdikleri ve yeniden ürettikleri bir ortak imparatorluk kültürünün varlığından söz etmek pekâlâ mümkündür. Bu kültür; Osmanlıların kendilerine ait, imparatorluğun hemen her yerinde gözlemlenebilen, maddi ve maddi olmayan alanlarda net bir şekilde görülebilir niteliklere sahipti. Osmanlı kültürünün emperyal bir niteliğe erişmesi, saraydan dışarıya, halka yayılması ise Enderun'da yetişen sivil bürokratlar ile askeriyeden yetişen bürokratların İstanbul dışında göreve atanmalarıyla gerçekleşiyordu. Söz konusu bürokratların —ve belli oranda da muhtelif dini cemaatlerin— kendilerini belirli bir kültür üzerinden tanımlama ve yeniden üretme çabaları, o kültürü toplumun değişik katmanlarına yayma uğraşları bu bağlamda dikkat çekicidir.

Sarayın ve dolayısı ile Osmanlı yönetim mekanizmasının ortaya koyduğu bürokratik sistem, bu nedenlerle sarayın ve devletin toplumla olan ilişkisini belirleyen en önemli yazılı kültür mekanizmalarından biriydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal birlik unsurları ve bugünkü anlamda resmi kültür tezahürleri olarak bilinçli veya doğal bir biçimde ürettiği ve yaydığı, somut ve somut olmayan kültür öğeleri; edebiyat, hukuk, vakıflar ve himaye sistemi gibi alanlarda açıkça gözlemlenebilecek niteliktedir.

Bu alanlar arasında en fazla emsal niteliğine sahip olanlardan birisi de yazılı kültürün, edebiyatın alanı olan şiirdir. Şiir tabir yerindeyse Osmanlı İmparatorluğu'nun olmazsa olmazı kabul edebileceğimiz en başat kültürel ifade formudur. Elimizdeki devasa sayıdaki divanlara ve literatüre bakarak, Osmanlı şiirinin dünyanın en zengin kültürel miraslarından birisi olduğunu söylemek mümkündür. Şiir neredeyse diğer bütün edebi formları besleyen, toplumun kendini ifade etmede yegâne araçlardan birisi olarak edebi hayatını belirleyen bir konumdadır. Bir edebi form olarak kullanılmanın ötesinde şiir, şarkıları besleyen ilham kaynağı olmuş; hatta hatırdı kalmayı kolaylaştırıcı yönüyle hukuk, akâid, gramer gibi farklı alanlarda bile manzum eserler verilmiştir. Şiirin bu baskın özelliği 19. yüzyılda yeni edebi formların ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir.

Padişahların hemen hemen hepsi daha şehzadelikleri döneminde rafine bir edebi kültür içerisinde yetişmiş ve bu kültürü özümsemiş oldukları gibi yeniden de üretmiş, bizzat divanlar kaleme almışlardır.¹⁷ Osmanlı askerî ve sivil bürokrasisine mensup sayısız isim de aynı şekilde divan sahibi şairler olarak edebiyat ve kültür tarihimizdeki yerlerini almışlardır.

Fatih Sultan Mehmet ilki olmak üzere Osmanlı padişahlarının hemen hepsi büyük divanlar üretecek kadar şiirler yazmışlardır. Bu şiirler dönemin edebi zevki, üslubu ve kalitesi ile boy ölçüşebilecek nitelikte eserlerdir. Üstelik padişahların birçoğu bu edebi alanda kendilerini diğerlerinden ayırmadan normal bir şair gibi davranarak

17 Bkz. Şadi Aydın, "Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divanlarının Nüshaları," *Nüsha*, Yıl: II, Sayı: 6 Yaz 2002, 45–56.

(mahlas kullanarak) tabir yerinde ise dönemin edebiyat sanat ortamında kendilerine yer edinmişlerdir. Hatta bazı Osmanlı padişahları Türkçenin dışında dillerde de şiir üretebilecek yabancı dil bilgisi ve o dilde gelişmiş edebi derinliğe sahipti. Şiirin Osmanlı edebiyatındaki başat rolü birçok çalışmanın konusudur ancak kültür tarihi açısından Osmanlı şiir mirası hâlâ kapsamlı bir akademik değerlendirmeyi, diğer kadim dillere kıyasla dünya edebî mirasındaki gücü ve zenginliği ortaya koyulmayı beklemektedir.

Bu genel değerlendirmelerden sonra Osmanlı'nın kuruluş ve klasik dönemlerindeki kültür ortamına kısaca göz gezdirelim.

Kuruluş ve Klasik Dönem

Şayet Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu resmi bir "kültür politikası"ndan söz etmek mümkünse böyle bir politika ancak İstanbul'un fethinden sonra bir imparatorluk kurgusunun ortaya çıkmasıyla birlikte hasıl olmuştur denebilir. İlk dönemde Ahiler, Erenler ve Gaziler tabir yerindeyse Osmanlı devleti'nin kurucu unsurlarını teşkil ediyordu. Osmanlıların en büyük başarılarından birisini, bu üç unsurun üzerinde sağlam bir adalet sistemi inşa etmelerinde ve bu sistemi Osmanlı topraklarında yaşayan herkes için geçerli kılmalarında aramak gerekir. Yüzlerce yıllık mahkeme kayıtlarında hâlâ ulaşabildiğimiz Osmanlı hukuk literatürü,¹⁸ bu anlamda çok uluslu bir toplumun nasıl barış ve huzur içerisinde bir arada yaşayabildiğini gösteren bir kaynak olarak geçmişe ve geleceğe ışık tutacak niteliktedir. Bu hukuki altyapı bugün bile eski Osmanlı coğrafyasında yaşayan toplumlar için bir kültür hazinesi olarak keşfedilmeyi beklemektedir.

Bazı kültür tarihçileri, Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetenlerin teşvik ve yönlendirmesiyle devletin oluşturmak istediği kültür ortamının ilk nüvelerinin II. Murad döneminde ortaya çıktığını ileri sürerler. Bu dönemde ortaya çıkan kültür farkındalığı, bir yönüyle İslam tarihindeki Şuubiyye hareketine de benzetilebilir. II. Murad devrinde Türkçenin öneminin artması ve bir kültür-edebiyat dili olma yoluna girmesi; Anadolu'daki beyliklerin Türkçeden başka bir dili ileri düzeyde bilmemelerinden dolayı Farsça'nın edebiyattaki başat konumuna rağmen Türkçeyi yeğlemelerinin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Bu dönemde *Türkçe* üretilen eserler saraydan teşvik ve hüsnü kabul ile muamele görmüşlerdir.

Devletten İmparatorluğa geçiş sürecinde İmparatorluk kültürünün oluşumuna en büyük katkı şüphesiz Fatih Sultan Mehmed'in kapsayıcı kültür politikaları ile gerçekleşmiştir. Fatih döneminde (1451–1481) temelleri atılan bu yapılanma, ancak II.

18 Bu konuda bkz: İstanbul Kadı Sicilleri 40 c., (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012).

Bayezid döneminde (1481–1512) sistematik bir niteliğe kavuşmuştur. Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim gibi iki parlak ismin hüküm sürdüğü dönemler arasında kaldığı için siyasi tarih çalışanların yeterince ilgi göstermediği II. Bayezid dönemi aslında kültür tarihimiz açısından en belirleyici dönemlerden biridir. II. Bayezid döneminde o vakte kadar oluşan birikim sistematize edilmiştir. Ayrıca II. Bayezid şair padişahlar arasındadır ve Adlî adıyla kaleme aldığı şiirlerden oluşan bir *divan* sahibidir.

Temelleri Fatih döneminde atılan kültür politikası uygulamalarının önemli bir parçası olan edebiyatçı ve sanatçıları himaye geleneğinin sarayda resmen ortaya çıkması da bu döneme rastlar. Hem Bayezid'in şahsen saraya alarak himaye ettiği sanatçılar, hem de maddi destekleriyle takip edip alaka gösterdiği şair ve edipler edebiyatta yeni ve güçlü bir ivmenin öncülerini olmuştur. Himaye geleneği böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir kültürel atmosferin doğuşunu besleyen en önemli etkenlerden birisi haline gelmiştir. İstanbul'da saray, sadrazamlar ve paşalar gibi devlet erkanının konakları, Anadolu, Rumeli ve diğer vilayetlerde şehzade sarayları, bey ve paşa konakları hamilik geleneğinin yaşatıldığı önemli merkezler olarak işlev görmüşlerdir. Hamilik geleneği de Osmanlı'nın diğer kurumları gibi 16. yüzyılda yerleşik hâle gelecektir.¹⁹

Fatih'in veziri Mahmut Paşa (ö. 1474), uygulanan kültür politikalarının bu dönemde ulaştığı seviye açısından son derece ilgi çekici bir örnektir ve değişik dönemlerde Osmanlı sarayı etrafında karşımıza çıkabilecek nitelikte bir isimdir. Mahmut Paşa'nın kariyeri Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen insan seçme, eğitme ve kültür üretim süreçleri bakımından bir emsal niteliğindedir. Osmanlılar tarafından Balkanlardan devşirilmiş, Türkçe ve Osmanlı âdetleri öğretildikten sonra acemi oğlanlar arasında dikkat çeken zekası fark edilince Enderun'a alınmıştır. Burada gösterdiği başarıları ile temayüz eden bu genç, şehzade Mehmed'in ders arkadaşı olarak seçilmiştir. Bu iki deha daha sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimini beraber yürütmüşlerdir. II. Mehmed padişah olarak tahta çıkmış, Mahmud Paşa ise Vezîr-i Âzam olarak görev yapmıştır. Her ikisi de divan sahibi birer şair,²⁰ birkaç yabancı dil bilen birer münevver, Doğu'nun ve Batı'nın (Yunan ve Roma) felsefi ve dini geleneklerine vâkıf, ayrıca güzel sanatlara hâkim birer Osmanlıdır. İmparatorluğun kültür politikası diyebileceğimiz böyle bir uygulamanın ne kadar başarılı olduğunun göstergelerinden birisi de sonradan öğrenmesine rağmen Mahmut Paşa'nın Türkçeyi divan edebiyatı geleneğinde şiir yazabilecek seviyeye gelmesi ve bir divan yazarı olarak edebiyat tarihine geçmesidir.

Buradan çıkarılabilecek sonuç, Osmanlı kültürünün daha 15. yüzyılın ikinci yarısında ana dili farklı bir devşirme üzerinde güçlü ve derin bir etki üretebilecek duruma gelmiş olmasıdır. Bu kültürel etki mekanizmasının temelini hiç kuşkusuz Enderun sisteminin eğitim kalitesinde olduğu kadar, hızla genişleyen Osmanlı coğrafyasına yayılmış bir ortak kültürde de aramak gerekir.

Şiirde yerleşik Türkçeye dayalı bir Osmanlı kültürünü temsil eden ilk şairler Şeyhî (ö. 1431?), Ahmed Paşa (ö. 1482) ve Necatî'dir (ö.1509). Özellikle Ahmet Paşa'nın eserleri, İran edebiyatının başarılı örneklerinin yeni bir dille, Türkçeye ifadesi olarak yorumlanabilecek eserlerdir. Necatî'nin şiirleri ise daha önemli bir dönüm noktasını ifade eder. O güne kadar genel anlamda folklorik üslupla varlığını sürdüren bir birikimi yıllarca yaşayacak bir edebi dil konumuna taşıyarak kendisinden sonra Bâkî (ö. 1600) ile tam bir klasik üsluba dönüşecek önemli bir geleneğin başlatıcısı olmuştur.²¹ 16. yüzyıldan itibaren imparatorluğun Balkanlardaki en batı bölgelerinde yazılan divanlar ile Anadolu'nun Amasya ve Diyarbakır gibi köşelerinde üretilen divanlar arasında imgeler ve duyarlılık bakımından büyük bir benzeşme olduğu rahatlıkla söylenebilir. İşte bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi kültür politikasını hayata geçirmede klasik dönemde geldiği seviyeyi gösteren önemli bir aşamadır.

Benzer eğilimler 16. yüzyılda edebiyatın yanı sıra mimari, hat ve süsleme sanatları ve tarih yazıcılığı gibi alanlarda da görülmüş; tüm bu sanat dalları emperyal bir kültür ve kimlikle boy göstermişlerdir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinin ardından (1517) Tebriz ve çevresinden getirdiği birçok âlim, sanatçı ve edebiyatçının İstanbul'a gelmesiyle kültür ve edebiyat alanında yeni bir ivme ortaya çıkmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520–1566) Osmanlı İmparatorluğu'nda ulaşılan kültür seviyesi, önceki dönemlerden devralınan kültürel birikimle birlikte muhafaza edilmiş ve artık yüksek seviyede bir Osmanlı kültür atmosferinden söz etmek mümkün hâle gelmiştir.

Tasavvuf Kültürü

O dönemde medreseler dinî ve akli bilimlerin eğitimini verirken değişik tarikatların öğretilerini aktaran tekkeler de bir yandan halk eğitim merkezleri gibi bir işlev yükleniyor, diğer yandan da Mevlevilikte olduğu gibi müzik ve diğer güzel sanatlarda insan yetişmesine katkıda bulunuyorlardı.

19 Bkz: Halil İnalcık, *Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik bir İnceleme* (Ankara: Doğu/Batı Yayınları, 2003); Tuba Işınsoy Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin, Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği* (İstanbul: Doğan Kitap, 2009).

20 Franz Babinger and Hickman William C., *Mehmet the Conqueror and His Time* (1992), s. 476.

21 Bkz: Haluk İpekten, *Bakî Hayatı Sanatı Eserleri* (Ankara: 2007), Sabahattin Küçük, *Bakî Divanı tenkitli basım* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1994); ayrıca divan edebiyatı için: İskender Pala, *Divan Edebiyatı* (İstanbul: Kapı Yayınlar, 2013).

Osmanlı İmparatorluğu'nda tasavvuf ve tarikat kültürünün bütünleştirici ve farklı kültür ve inançları bir arada yaşama konusundaki kolaylaştırıcı ve iyileştirici rolünü de hatırlamak gerekir. İmparatorluk coğrafyasında faaliyet gösteren farklı tasavvufi pratikler ve eğilimler²² birçok kesimden insanlara yardımlaşma ve diğergamlık kültürünü yerleştirdiği gibi yine bu tarikatlarda neşvü nemâ bulan sanat eğitimleri de toplumda kayda değer bir kültürel atmosfer oluşturuyordu. Tasavvuf musikisi bu tür ortamlarda eğitimi verilen ve icrası yapılan bir kültür formuydu. Bunun yanı sıra şiir, hat, tezhip ve diğer güzel sanatların uygulamaları için de tarikatlar –tabir yerindeyse bugünkü halk eğitim merkezleri veya sürekli eğitim merkezlerine benzer bir ortam sunuyorlardı.

Anadolu'nun, Balkanların ve Kuzey Afrika'nın birçok köşesine dağılmış farklı tarikatlar bir yandan sivil toplum örgütleri gibi bir fonksiyon üstlenirken öte yandan İslam dininin halk düzeyinde belirli bir formatta kültürünü üretiyorlardı. Sonuç itibarı ile tasavvuf ve tarikatlar Osmanlı Müslüman nüfusu üzerinde hem eğitici ve öğretici, hem de geniş ve karmaşık bir insan mozaikini bir arada tutucu etkiler üreterek Osmanlı kültürü diye ifade edebileceğimiz yapıyı tabir yerindeyse içeriden lehimliyordu.

Mimari

Osmanlı kültüründen bahsederken mimariden söz etmeden geçmek büyük bir eksiklik olur. Dışarıdan bakan bir gözlemci için Avrupa'nın Orta Çağ'dan sonra yükselen sömürge imparatorlukları ile kıyaslandığında Osmanlı İmparatorluğu'nun görsel anlamda mutantan eserler üretmediği izlenimi oluşur. Gerçekte Avrupa'nın ikinci dereceden imparatorluk şehirleri ile kıyaslandığında bile Osmanlı şehirleri özellikle 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren daha mütevazı kalmaktadır. Bunun sebebi de Avrupa'da sömürgecilikten sonra ortaya çıkan maddi zenginlik eksenli bir gösteriş kültürüne karşı, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurucu felsefe ile temelleri atılan ve sonra da devam ettirilen gösterişten uzak felsefenin hâkim olmasıdır. Osmanlılar ne kullandıkları saraylarda, ne de diğer mimari eserlerde gösteriş hedeflemişlerdir; birçok mimari eserde kullanışlılık ve hayatın içinde olması ve göze batmaması temel eğilimdir. Ancak camiler bu mütevazı eğilimin dışındadır.

Osmanlılar kuruluşu izleyen yüzyıldan sonra artık farklı bir iddia ile Beylikler dönemi veya Selçuklu mimarisinin mütevazı mimari formlarının üzerine daha iddialı eklemelerle gösterişli bir cami/ibadethane kültürü geliştirmişlerdi. Bursa Ulu Cami ile

22 Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, ed., *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler* (Ankara: TTK Yayınları, 2006).

başlayan bu tür eğilimler başşehir İstanbul'a taşındıktan sonra zengin detaylarla devam etmiş ve Mimar Sinan'ın eserleriyle mükemmelliğe ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap Yarımadasından Balkanlara kadar uzanan coğrafyasında izler bırakan bu üstün dehâ hem mimarlık ve mühendislik zanaatını hem de içinde yaşadığı kültür ve medeniyet atmosferini anlayıp bunu nesiller sürececek bir anlatım zenginliği ile eserlerine yansıtmıştı. ²³ Sinan'ın klasik mimari üslubun şâhikaları olan eserlerinin (bir kısmı yok olsa da) birçoğu günümüze kadar gelebilmiştir. Bu ve benzeri eserler dikkat ve titizlikle korundukları takdirde mazideki kültürel zirve dönemlerimizi günümüz ve geleceğe taşıma görevini başarıyla sürdürebilirler.

İbadethane/cami mimarisinde klasik Osmanlı üslubu Avrupa'da 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkan mimari akımlardan etkilenmiş olsa da klasik Osmanlı tarzı feda edilmeden devam ettirilmiştir. Osmanlı mirası camiler, tekkeler, askeri garnizonlar, idari binalar ve hatta tiyatrolar, diğer birçok kamu binalarının yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun bir zamanlar idare ettiği coğrafyalarda medeniyet işaretleri, kültür sembolleri ve kültür anıtları (*landmark*) olarak bugüne ulaşmışlardır.

Osmanlı emperyal kültürünü yansıtan benzer mimari formları, camilerin yanı sıra su kanalları, şifahâneler, kervansaraylar, köprüler, kaleler, hanlar, tekke ve zaviyeler gibi eserlerde de görmek mümkündür.

Avrupa etkisinde ortaya çıkan mimari eserlerde bile, örneğin 19. yüzyılın sonlarında II. Abdülhamid döneminde farklı Osmanlı eyaletlerinde yaptırılan vilayet/valilik binaları, postahaneler, tren istasyonları, askeri garnizonlar, okullar, saat kuleleri ve hatta tiyatro binaları bile bir ortak kültürün sembolleri olarak boy göstermişlerdir. Ortadoğu ve Afrika eyaletlerindeki bu eserlerin birçoğu I. Dünya Savaşı'nı izleyen işgal sürecinde ya kasten yıkılmış veya bakımsızlığa terkedilmiş ya da modern şehirlerin gelişmesiyle ihtiyaca binaen değerleri bilinmeden yok edilmişlerdir. Ama birçoğu hâlâ ayakta ve dikkatli bir gözlemciye en güçsüz zamanında bile bir İmparatorluğun neden İmparatorluk olabildiğinin sırlarını fısıldamaktadır.

Nesir

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok değerli ve zengin bir yazılı kültürel mirası vardır. Bürokratik faaliyetlerin kayda alınması dışında Osmanlı tarihçileri bizlere çok sayıda eserler bırakmışlardır. Bunlar arasında hanedan tarihleri, dünya tarihleri, dinî eserler ve saray bürokratlarının kaleme aldıkları münşeât tarzı derlemeler bugün bizim

23 Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013).

Osmanlı mirasını daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadırlar. Bürokratlar ve ilim erbabı tarafından farklı dönemlerde farklı vesilelerle kaleme alınan lâyhâlar/raporlar; Osmanlı sefirlerinin kaleme aldıkları sefaretnâmeler de yine nesir olarak üretilmiş yazılı kültürel mirasın yapı taşlarıdır.

Pek yaygın bir tür olmasa da seyahatnâme türündeki eserler de Osmanlı coğrafyasının değişik dönemlerine şahitlik etmiş, ayna tutmuş kayıtlardır. Elimizde bulunan ve tarihçilerin hâlâ üzerinde sayısız çalışmalar yapmakta olduğu en meşhur seyahatnâmelerden birisi Evliya Çelebi (ö. 1682) Seyahatnâmesidir.²⁴

Görsel Sanatlar

Osmanlı kültüründe görsel sanatlar kategorisinde ele alabileceğimiz en önemli birikimlerden birisi Osmanlı hat sanatıdır. Klasik dönemde yerleşik bir kimlik ve kişiliğe kavuşan bu sanat hem levha ve kâğıtlarda hem de cami ve medrese gibi mimari eserlerin iç ve dış cephelerinde karşımıza çıkarlar.

Osmanlı hat sanatının öncü rolünü ifade eden en güzel deyişlerden birisi “Kur’ân Mekke’de indi, Kahire’de okundu, İstanbul’da yazıldı” ifadesi olsa gerekir. Bugün de bu geleneğin modern Türkiye Cumhuriyeti’nde devam etmesi bu kültürel mirasın ne kadar benimsendiğini gösterir.

Görsel sanatların kendini ifade ettiği alanlardan biri taş oyma işçiliği ise diğeri ahşap oyma ve ahşap süsleme işçiliğidir. İstanbul’da olduğu kadar Anadolu’nun ve Osmanlı coğrafyasının birçok yerindeki eserlerde bu sanatların ayakta kalan izlerini görmek mümkündür. Ebru ve tezhip gibi, seramik ve bakır ve mücevherat işçiliği gibi alanlarda da elimizde büyük bir miras olduğu bir gerçektir.

²⁴ Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I-X* (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları, 2006–2007)

19. YÜZYIL VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE KÜLTÜR

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın başlarından itibaren finansal problemlerini ve sonraki dönemde de müttefik Avrupa orduları karşısında aldığı yenilgileri sorgulamaya başladı. Sadrazam Damat İbrahim Paşa’nın (ö. 1730) 1719–1730 yılları arasında Avrupa’nın birçok başşehrine gönderdiği elçiler aslında Osmanlı’nın Avrupa’da olup bitenlerden neleri kaçırdığı ve bir durum tespiti amacı taşıyordu. Raporların bir kısmı zenginlik ve askeri disiplinde bir hayli ileride; yeni ve bilinmeyen teknolojilerde bayağı mesafeler katetmiş bir Avrupa resmi çiziyordu. Bütün Avrupa başşehirleri için olmasa bile zenginliğin artık Avrupa’da olduğu bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yöneticileri bu yarışta geride kalmamak için acil reform programlarına başladılar. Takip eden yüzyıl boyunca Osmanlı idarecilerinin temel problemi dar kaynaklarla mevcut sınırları korumaya çalışırken kapsamlı reform ve yenileşme programlarını gerçekleştirme mücadelesi olarak özetlenebilir.

İmparatorluğun yöneticileri devletin karşılaştığı problemleri tanımlamış ve gereken tedbirleri almak için önemli adımlar atmışlardır ancak aşamadıkları, tekrar edip duran temel sorun, bu reformları bir türlü kapsamlı ve sürekli şekilde hayata geçirememekti. Savaşlar, askeriye uygulamak istenen yeni eğitim ve kurumsal disiplinin önünü kesmekte ve zaten sınırlı olan maddi girdileri daha da kısıtlamaktaydı. Daha da önemlisi bu reformlara güçlü itirazları olan ulema ve Yeniçeri Ordusu zaman zaman bu süreci inkıta uğratacak şekilde iş birliği yaparak ayaklanmalara neden olmakta, padişahlar veya üst düzey yöneticiler adlarının bu tür nizaal reform işlerine karışmış

olmasının bedelini canlarıyla ödemekteydi. Dolayısı ile 18. yüzyılın başından itibaren Osmanlı devlet erkanının temel konularından biri reformdur; ne var ki reformları hayata geçirmek yüksek bedelleri beraberinde getirmekteydi.

19. yüzyıla kadar birtakım gelgitlerle devam eden yenileşme süreci, III. Selim'in tahta çıkması ile farklı bir çehre kazanmıştır. III. Selim (ö. 1808) Avrupa'da olup bitenleri takip ederken askeri reformları artık yeni bir ordu kurarak hayata geçirmek istiyordu. Tarihimizde *Nizam-ı Cedit* (Yeni Düzen) adıyla bilinen bu reformlar, yeni ordunun kurulmasına ve merkezi otoriteye başkaldırı ile neticelenmiş ve bu süreçte III. Selim feci şekilde hayatını yitirmiştir. Yeğeni II. Mahmud (ö. 1839) reformcu fikirlerini ulema ve yeniçeriler arasından güçlü müttefikler devşirene kadar gizlemiş ve yeniçerileri ilk başkaldırdıkları anda tamamen yok ederek Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da ortadan kaldırılması, reform siyasetinin önündeki en büyük engelin kalkması anlamına gelmekteydi. II. Mahmud ulemayı yanına çekmiş, Anadolu'dan toplanan yeni bir ordunun temellerini atmıştır. Artık Fatih'ten sonraki en güçlü padişah olarak anılmasının önünde bir engel kalmamıştır ama çok büyük bir ironi ile başında bulunduğu devlet artık eskisi kadar güçlü değildir.

Yeni kurduğu Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordularının kendi valisi Mehmet Ali Paşa karşısında, art arda yenildiği haberlerini ölmeden önce hasta yatağında alan II. Mahmud yine de birçok devlet kurumunun modern anlamda ortaya çıkması için gerekli temelleri atmıştır. Babasının fikirlerini ciddiyetle takip eden Abdülmecid'in –Mustafa Reşit Paşa'nın da güçlü destekleriyle– ilan ettiği *Tanzimat Fermanı* (1839) Osmanlı İmparatorluğu'nun dönüşümüne en önemli katkıyı sağlayan bir kanun metni olarak tarihteki yerini almıştır.²⁵ Tanzimat Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğu meşruti monarşiye bir adım daha yaklaşırken, içerisine girdiği süreç Avrupa kurumlarının Avrupa diplomasisi, kültür ve yönetim metotlarının Osmanlı'ya daha yoğun bir aktarımını, iletişim ve etkileşim ağlarının daha da artmasını beraberinde getirecektir.

Bu sırada Avrupa sömürge imparatorlukları (Birleşik Krallık, Fransa, Belçika, Rusya gibi) zenginliklerini ve topraklarını artırırken, Osmanlı İmparatorluğu reform sürecinde model almakta olduğu birçok Avrupa ülkesine karşı sınırlarını koruma savaşı vermektedir.

19. yüzyılın Osmanlı açısından temel dinamikleri arasında askerî bürokrasi yerine sivil bürokrasinin öne çıktığı bir yönetim anlayışı ile beraber modern devletin kurumsal olarak ortaya çıkması ve yerleşmesi sayılabilir. Önceki yüzyılda Avrupa ile ticaret yapan kesimler, Avrupa'ya eğitime giden gayrimüslimler, bu eğilimleri 19. yüzyıla taşıyan unsurlar olmuşlardır. Zengin Avrupa hayatının ve siyasi fikirlerinin öncelikle

25 Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları), s. 29–145.

azınlık okullarında yetişen Osmanlı gayrimüslim sınıfları, ardından da Avrupa görmüş Osmanlı elitleri tarafından benimsenmeye başlandığı artık bir vâkıâdır. Tanzimatla başlayan süratli bir değişim dalgası bir taraftan Osmanlı'nın kendi iç dinamikleriyle diğer taraftan da zaman zaman Avrupa'nın güçlü ülkelerinin müdahalesi ile, yani bir anlamda dış dinamiklerin etkisiyle ilerlemeye devam edecektir.

Yeni Fikir Hayatı

19. yüzyıl, özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra, her alanda olduğu gibi, düşünce hayatının değişmesinde de önemli bir dönemi işaret eder. Tanzimat'ı takip eden dönemde Osmanlı toplumunun geleneksel kültürünü üreten sınıf ulema ve tasavvuf erbabı iken, artık yeni yeni ortaya çıkan “münevver” sınıf da kültür üretimine katılacak, ilerleyen zamanlarda daha belirleyici olacaktır.

Bu yeni zümre Avrupa'dan etkilenmiş, Avrupa değerlerine sıcak bakan, Avrupa'da ortaya çıkan yenilikleri öğrenip kendi toplumuna aktaran, Osmanlı Devleti'nin güçlendirilmesi için Avrupa'dan nelerin alınması gerektiğini tartışan ve toplumun en azından okur yazarlarına gazete ve mecmualar aracılığıyla ulaşabilen kimselerdi.²⁶ Çöküşle ilgili lâyiha ve uyarı mahiyetindeki literatürü 16. yüzyıla kadar götürmek mümkünse de entelektüellerin bu konuya bakışı 19. yüzyılda farklı bir nitelik kazanmıştır.²⁷ Yeni münevverlerin çoğunluğunun referans kaynağı artık Avrupa ve Avrupaî kurumlardır.

Bu dönemde yazılan, tiyatro eserleri, roman ve hikaye gibi edebiyat türleriyle de bu fikirler topluma ulaşıyordu.

Bu dönemde İbrahim Şinasi Efendi (1826–1871) *Münif Paşa* (1828–1894) ve *Namık Kemal* (1840–1888) gibi münevverler değişim fikirlerine öncülük etmiş isimlerdir. Bu münevverler farklılıklarını daha açık bir ortamda ifade etmeye başlayan gayrimüslim nüfusun Osmanlı birliğinden ayrışma eğilimlerine karşı vatan sevgisi ve Osmanlılık gibi kavramların yanı sıra Avrupa'da cârî hükümet tarzları ve yeni ortaya çıkan siyasi kültürün değişik yönlerini işlediler.²⁸ Bir Osmanlılık fikrinin, unsurların bir arada yaşama arzusunun devamının gereğine yönelik tartışmaların temellerinin bu dönemde atıldığını gözlemlemekteyiz.

26 Detaylar için bkz: Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).

27 Osmanlı tarihinde çöküş tartışmaları ile ilgili detaylı analizler için bkz: Mehmet Akif Kirecci, *Decline Discourse and Self-Orientalization*, PhD Thesis, University of Pennsylvania, 2007.

28 Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* Çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 13. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994).

Osmanlı münevverleri arasında bir taraftan Osmanlılık fikri gelişirken, öte yandan bazı isimlerin de liberal düşüncelere sempati ile yaklaştığı görülür. 19. yüzyılın sonlarına doğru Ahmed Rıza (1857–1930) ve Abdullah Cevdet (1869–1931) gibi isimler Batıcı fikirleri öne çıkarmakla kalmayıp doğrudan pozitivizmi savundular; onlara göre Batı medeniyeti parça parça alınacak bir şey değildi ancak bütünüyle alındığında birşey ifade edecekti. Medreseden yetişen birisi olarak bürokrasiye intisap eden ve II. Abdulhamid döneminde birçok üst düzey görevde bulunan Ahmet Cevdet Paşa (1822–1895), İslam tarihinin ve hukukunun ilk kodifiye metni olan *Mecelle*'yi hazırlayan komisyona başkanlık etmiş, Tanzimat'ın katılmadığı yönlerini ve yeni ıslahatlar hakkındaki fikirlerine *Tezakir* ve *Maruzat* isimli eserlerinde yer vermiştir.

Diğer akımların yanı sıra Türkçülüğün ve liberal (veya o dönemdeki adıyla adem-i merkezîyetçi) fikirlerin Batılı bir bağlamda tartışıldığını hatırlamak gerekir. Örneğin Prens Sabahattin (1878–1948) ferdî teşebbüs hürriyetini ve İngiliz tarzına yakın bir açık ekonomik sistemi savunurken; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağa-oğlu gibi yazarlar da artık Osmanlılığın yürümeyeceği fikrinden hareketle Türkler arasında Türk milliyetçiliğini yerleştirmek için çaba sarfetteler. *Genç Kalemler* ve *Türk Yurdu* dergileri bu yazarların fikirlerini yayınlardı ve artık yeni fikirler kitapların yanı sıra bu tür süreli yayınlar yoluyla kitlelere ulaşıyordu.

Hızla dönüşen bir toplumda bu tür tartışmalar doğal olarak din algısına veya dinin rolünün bu tartışmalarda ne olacağı konusunu da gündeme getiriyordu. Bu çerçevede toplumun bir kesimi Avrupa ülkelerindeki zenginliği ve güçlenmeyi onların sahip olduğu değerlerin, toplum yapısının ve politik sistemlerin üstünlüğüne hamlederek Avrupa karşısında komplekse varan önkabuller sergiliyorlardı. Bir grup değişimlere karşı çıkarken, başka bir grup da problemin kaynağını İslam dinine değil Müslümanların eksikliğine bağlıyordu. Bu anlamda İslamcılığın da sosyo-politik bir reçete olarak gündemde olduğunu unutmamak gerekir.

Düşünce alanında ortaya çıkan yenilikler, Batı'nın ve Batıcılığın bir realite olarak bu yeniliklere ilham kaynağı olması doğal olarak edebiyat alanında da kendini gösterecekti. 19. yüzyılın Osmanlı edebi kültürü için bu anlamda Tanzimat Edebiyatı ve Servet-i Fünun Edebiyatı gibi iki temel akımdan bahsedilebilir. Eğer bir ekol olarak Tanzimat Edebiyatı'ndan bahsedilecekse bu ekolün sembol yayın organı Şinasi ve Âgâh Efendi'nin çıkardıkları *Tercüman-ı Ahval* gazetesi ise; Servet-i Fünun (başka bir deyişle Edebiyat-ı Cedide) akımının sembol yayın organı da ekole ismini veren *Servet-i Fünun* dergisidir. Dergi yayın hayatına 1891'de başlamışsa da edebî hüviyeti-ne 1896 yılında kavuşmuştur ve 1901 yılında kapanmıştır.

Bugün modern edebiyat kültürümüzün temel taşları olan roman ve hikaye gibi yazın türlerinin ilk örneklerine 19. yüzyılın başlarında rastlamak mümkünse de anı ve tiyatro gibi eserlerin yanı sıra bu türlerin yerleşmesi Tanzimat'ı takip eden dönemde gerçekleşmiştir. Tanzimat edebiyatçıları Fransız İhtilali ile Avrupa'ya yayılan vatan,

vatanperverlik, millet, milliyet, meşrutiyet, hürriyet ve adalet gibi kavramları ilk defa kendi toplumlarına aktaran kimselerdir. Bu anlamda Batı'ya açıktırlar ancak Batı'dan neyin ne kadar alınabileceği henüz net değildir. Diğerlerinin yanı sıra Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi²⁹ dönemin önemli fikir insanlarıdır ama aynı isimler yeni edebi türleri kullanarak ve şiir yazarak da ideallerini topluma aktarmayı denemişlerdir. Bu anlamda Tanzimat edebiyatçılarının genel olarak sanatı toplum için kullandıkları öne sürülür.

Edebiyat-ı Cedide olarak da bilinen *Servet-i Fünun*cular daha elitist bir tavırla Avrupa medeniyeti hakkındaki malumatlarını yayınladılar. 19. yüzyılın son beş altı yılına tekabül eden bu akım mensubu yazar ve düşünürler Avrupa'yı daha çok Fransız dili ve kültürü çevresinde algılıyorlardı. Bu ekolün fikirleri bir önceki nesilde olduğu gibi siyasî nedenlerle yüksek sesle ifade edilemedi ama daha çok edebiyat yoluyla aktarıldı. Servet-i Fünun ekolü sonraki nesillerde Batı'nın algılanmasında etkili olmuş bir akımdır. Fransız edebiyatının öncelikleri ve hissiyatı bu ekolün eserlerine güçlü bir şekilde yansımıştır. Tefik Fikret (1867–1915), Cenap Şehabettin (1870–1934), Hüseyin Cahit Yalçın (1875–1957) bu dönemde Servet-i Fünun'da yazıları çıkmış isimler arasındadır.

Köklerini 20. yüzyılın başlarında bulabileceğimiz başka bir akım da Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde biraz geç de olsa ortaya çıkabilmiştir. *Millî Edebiyat* akımı diye ifade edebileceğimiz bu ekol, siyasi olarak İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne ilham olan yerliliğe ve daha da çok Türkçülüğe vurgu yapmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü ve çok milletli yapısı gereği ülkede en son ortaya çıkan milliyetçilik akımı Türk milliyetçiliği olmuştur. Bu geç kalma nedeniyle imparatorluk ayakta iken ve iktidara gelen İttihadçıların büyük hatalarıyla kültür ve edebiyat zemininde kendini palazlandıracak fazla zaman bulamayan bu ekol mensupları, İstiklal Harbi'nin arkasından ortaya çıkan çaresizlik ve alternatifsizlik içerisinde Türkçülüğü ve Anadolu'yu yeniden keşfetmek durumunda kalmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda folklor kökenleri ile ilgili yeterli nitelikli çalışma olmaması bu genç ekolü doğrudan Batı kaynaklarına ve metotlarına itmiştir.

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş mücadelesinden geriye kalan küçük bir toprak parçasında millî devletten başka bir çıkış görmeyen birçok münevver bu fikrin altyapısına destek olmuşlardır. Ziya Gökalp, Ali Canip, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfeddin gibi isimler edebî ve fikrî eserlerini bir Türk milleti oluşturma gayretiyle vermişlerdir. Türk milletinin İslamî yönünü öne çıkararak mücadelesini sürdüren Mehmet Akif (İstiklal Marşı ve Safahat şairi olarak tarihe geçmiştir), Osmanlı

29 İnci Enginün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 1839–1923 Yeni Türk Edebiyatı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013).

tarihinin yeni kimliğin bir parçası olması gerektiğini sadece şiirleri ile kayda geçirebilen Yahya Kemal ve bu ikisinin uzağında –yine Fransa ekseninde– tam Batıcılığı savunan Tefik Fikret’i de anmak gerekir.

Dönemin yetişme tarzıyla, güçlü fikirleri ve siyasi kimliği ile hem ülkenin işgali sırasında hem de kurtuluş mücadelesi esnasında ve sonrasında kendine özgü edebiyatı ve kimliği ile en kıymetli kadın kalemlerinden birisi olan Halide Edip’in de hakkını teslim etmek gerekir. Bütün bu isimler ve burda adı geçmeyen birçok diğer kıymetli sanat ve edebiyat erbâbı hem Türkiye’nin düşünce ve kültür tarihinde hem de dünya edebiyatında hak ettikleri ilgiye mazhar olamamışlardır.

Bu dönemin düşünürleri ile ilgili kapsamlı monografi ve biyografilere çok büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Dönemin yazarlarının fikrî tekâmülü, fikirlerin dönüşümleri ve birbirleriyle etkileşimleri yeni çalışmalarla ortaya çıkarılmalıdır. Eserleri kendi ülkemizde bile hâlâ kapsamlı analizler bekleyen bu değerleri modern dünyaya takdim etmek belki de bu neslin geç kalmış bir ödevidir. İnandıkları veya kendileri ve memleketleri için iyi olduğunu düşündükleri bir dava uğruna kalem oynatmış bu isimleri bugün ulaştığımız seviye itibarı ile daha geniş bir perspektiften karşılaştırmalı olarak değerlendirebilmeli hem yeni nesillere hem de dünya fikir tarihine en iyi şekilde takdim edebilmeliyiz.

Ziya Gökalp ve Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet’in Kültür Anlayışına Etkisi

Cumhuriyetin ilk yıllarında kültür işlerini yürütecek bir bakanlık veya devlet kurumu ihdas edilmemişti ama Cumhuriyet’in kurucularının ülkenin gelecekte almasını istedikleri kültürel format hakkında keskin fikirleri vardı. Bu formatın temelleri Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında özellikle İttihad ve Terakki Cemiyeti içerisinde nüvelenmiş güçlü bir akımın dar bir elit grup içinde tartıştığı pozitivist ve elitist fikirler çerçevesinde şekillenmişti. İttihatçıların yönetici kadrolarının bir kısmı Birinci Dünya Savaşı’nın ardından tasfiye edildiler ancak onlara motivasyon kaynağı olan pozitivist fikirler Cumhuriyet’le daha güçlü bir şekilde hayat buldu.

Daha sonraki süreci etkileme noktasında iki önemli düşünürün Abdullah Cevdet (ö. 1932) ve Ziya Gökalp’in (ö. 1924) fikirleri bu anlamda dikkate şâyandır. Pozitivizme büyük bir ciddiyetle bağlı olan Abdullah Cevdet³⁰ ve dine folklorik ve biraz da sosyolojik bir rol biçen Ziya Gökalp’in fikirleri Cumhuriyetin kuruluş sürecinde hayata geçirilen inkılaplara güçlü şekilde yansıtacaktı. Her iki düşünürün de radikal an-

30 Bkz: M. Şükrü Hanioğlu, *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981).

lamda Batıcı olduklarını hatırlamak gerekir. Cumhuriyet döneminde hayata geçirilen kültür politikalarının büyük ekseriyeti, özellikle Ziya Gökalp’in Osmanlı medeniyet dairesinden çıkıp Batı medeniyet dairesine girme fikri doğrultusunda gerçekleşmiştir.³¹

Türk milliyetçiliğinin en mütecânis müfekkiri olarak tarihe geçen Ziya Gökalp yeni Türkiye’nin garba yönelmesini, Avrupa âdetleri ve yaşam tarzının, kurumlarının tamamıyla benimsenmesi gerektiğini savunuyordu. Gökalp Türklerin bu büyük değişimi yapabilmeleri için iki pratik öneri sunuyordu. Bunlardan birisi Türkler zaten benzer bir değişimi Orta Asya’dan Anadolu’ya geldiklerinde Bizans medeniyetini benimseyerek yapmışlardı; şimdi Batı Avrupa medeniyetini benimsemeleri de aynı şekilde değerlendirilmeliydi. İkincisi ise, harsın ve kültürün temeli Türklük olduğu için Gökalp’e göre Osmanlı medeniyet dairesinden çıkış bu Türklüğü keşfetmek için önemli bir adım olacaktı. Gökalp’in ürettiği formül basit ve pragmatikti: Türkler İslam ümmetinin, Batı medeniyetinin ve Türk milletinin bir parçasıydılar.³²

Cumhuriyet’in kurucuları için Osmanlı artık eski ve yenilmiş, yıkılmış ve geride bırakılmış bir medeniyeti temsil ediyordu. Modern ve genç Cumhuriyet yüzünü Batı’ya dönmüş; Batı’yı, yani güçlü olanı kendine örnek almıştı. Dolayısı ile artık bütünüyle benimsenecek olan Batı medeniyetinin Cumhuriyetin sosyo kültürel ve sosyo politik ortamında neşvü nemâ bulabilmesi için Osmanlı medeniyetini hatırlatacak izlerden kurtulmak gerekiyordu.

Bu hedefin hayata geçirilmesi süreci bir dizi ‘inkılap’la mümkün olacaktı. Osmanlı kültür dairesinden çıkmak; saltanatın ve halifeliğin kaldırılmasından Osmanlı İmparatorluğu’nda cari hukuk sisteminin Avrupa’nın farklı ülkelerinden alınan hukuk müktesebatı ile değiştirilmesine, Osmanlı’da kullanılan ölçü ve tartı birimlerinin Avrupa’da kullanılanlarla değiştirilmesinden birçok Osmanlı müessese ve kurumunun Batı’dan esinlenen kurumlarla değiştirilmesine kadar bir dizi devrim niteliğinde karar ve uygulama ile hayata geçirilmiştir.

Cumhuriyetin kurucuları kültür alanında en radikal ve kökten inkılabı alfabeyi Latinize ederek Türkçe’nin görselini Batı alfabelerine benzetme yoluyla yaptılar. Osmanlıların kullandığı alfabeye nazaran daha kolay öğrenilebilir ve öğretilerilebilir olduğu gerekçesiyle verilen bu karar, okur-yazarlık oranını artırmayı hedefliyordu. Bu kararın ardından bütün ülkede yeni alfabeyi öğrenme ve öğretme üzerine kapsamlı çalışmalar

31 Ziya Gökalp, “Garba Doğru,” *Türkçülüğün Esasları* içinde, ed. Mehmet Kaplan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976), s. 59.

32 Ziya Gökalp’in detaylı fikirleri için bkz: *Türkçülüğün Esasları* ed. Mehmet Kaplan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976), *Türkçüleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak* 3. baskı (İstanbul: Tokar Yayınları, 1997). *Makaleler I Diyarbekir-Peyman-Volkan Gazetelerindeki Makaleler*, ed., Şevket Beysanoğlu, (İstanbul: Devlet Kitapları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 1976), *Makaleler II* ed. Süleyman Hayri Bolay. (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982).

başlatıldı. Alfabe inkılabı dünya tarihinde eşine pek rastlanmayan nadir kültürel kopuşlardan birisi olarak tarihe geçmiştir. Kendi kültür kaynaklarını orijinal alfabesinden okuyamamak, bugünkü nesillere büyük bir yük ve Oryantalist bir özbenlik algısı getirmektedir. Osmanlı dönemi kültür birikimine erişim sağlamak isteyen kimseler (aydın, okumuş veya sıradan insanlar) Osmanlı Türkçesi öğrenmek ve kendi arşivlerini bir yabancı gibi incelemek durumundadırlar. Kuşkusuz bugün bu sorunu bertaraf edebilen yetişmiş bir akademisyen kitle mevcuttur ama Osmanlı Türkçesi bilmeyen araştırmacılar, kendi kültür ve medeniyet tarihleri ile ilgili arşiv ve kaynaklara erişim konusunda başka milletlerin aydın veya akademisyenlerine kıyasla ciddi zorluklarla ve zaman kaybıyla karşılaşmaktadırlar.

Örneğin Türkiye’de hukuk tarihi çalışacak bir akademisyende –eğer Osmanlı Türkçesi bilmiyor ve tarihî haynaklara erişemiyorsa– Fransa’da veya İngiltere’de hukuk tarihi çalışmak isteyen bir araştırmacıya nazaran ciddi bir hermönotik eksiklik ortaya çıkmaktadır. Bir Fransız veya İngiliz araştırmacı için sadece kendi anadilini, hukuk terminolojisini ve hukuk tarihini bilmek yeterliyken; Türkiye’deki hukuk tarihçisi ciddi bir çalışma yapabilmek için önce iyi bir tarihçi olmak, Osmanlı Türkçesi öğrenmek zorundadır. Bu da Türkiye’de hukuk tarihini neredeyse tarihçilerin bir alanı olarak kısıtlamakta, diğer sosyal bilimcilere tarihî bilgiye erişim zorluğu oluşturmaktadır. Yeni yapılan Osmanlı Türkçesinden modern Türkçeye aktarma çalışmaları yüzlerce yıllık kültürel birikimi Latinize ederek alfabeye kazandırdıklarında bu sorun büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Ne yazık ki söz konusu aktarım belki de yüzyıllar sürecektir ama tam anlamıyla da tamamlanamayacaktır. Görünen odur ki modern dönem bir Türk aydınının herhangi bir konuda kendi ülkesinde yüzyılların kültürel birikiminden yararlanabilmesi için dünyanın diğer ülkelerinde aynı durumda olan entelektüellerden daha fazla mesai harcaması gerekmektedir.

Bu problemin çözümü hiç kuşkusuz alfabeyi tekrar Osmanlı’nın kullandığı alfabeye çevirmek değildir. Osmanlı Türkçesini lise ve özellikle de üniversitelerde bütün sosyal bilim alanlarının yüksek öğrenim öğrencilerine seçmeli ders olarak teklif etmek orta vadede bu kaynaklara erişebilen bir akademisyen/araştırmacı kitlesinin ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç itibarıyla Cumhuriyet kurulurken devrimleri gerçekleştiren yönetici irade, tüm bu kültürel yapıyı Batı’dan alma veya Batı’yı tamamen alma konusunda Osmanlı’nın son dönemindeki sosyo–politik dalgalanmaların birçoğunu tekrarlamışlardır. Ancak Cumhuriyetin kurucuları Osmanlı ve İslam mirasını reddetme konusunda kendilerinden önceki nesli hayrete düşürecek kadar keskin ve büyük bir başarı göstermişlerdir. Bu tercihlerden doğan (özellikle sosyo–kültürel) etkiler Türkiye’de hâlâ temel siyasî ve sosyal tartışmaların konusu olmaktan kurtulabilmiş değildir.

II. BÖLÜM

KÜLTÜR POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

KÜLTÜR POLİTİKALARI³³

Kültür kavramı millî devletler ortaya çıkmadan önce de vardı ama ilk defa millî devletler bu kavramı, milletleri kurgulamak, toplumları geçmişleriyle bugünleri arasında bir bağ kurmaya sevk etmek ve belki daha da önemlisi geleceği kurgulamak ve planlamak için sistematik olarak kullandılar. Modern milletler çağında artık her milletin dünya “medeniyet ailesindeki” konumunu belirleyen önemli faktörlerden biri de kültür idi. Modern dönemde kültür, milletleri kurgulamaya ve geleceği planlamaya yönelik bu elverişli yönüyle aynı zamanda politik de bir kavramdır ve kültür politikaları da bu anlayışla ortaya çıkmıştır.

Kültür politikaları, siyasi sistemin diğer unsurlarına göre daha yeni bir kavram ve çalışma alanıdır. Gerek içerdiği başlıkların çeşitliliği, gerekse ülkeden ülkeye değişen uygulama farklılıklarıyla *kültür politikaları* pek çok çalışmaya konu edilmiştir ve henüz bu konularda son söz de söylenmiş değildir.

Her millî devletin kendini inşa sürecinde belirleyip hayata geçirdiği kültür politikaları; diğerlerine karşı kendi konumunu güçlendirmek, geliştirmek ve belki üstünlük sağlamak için girişilen bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kültür politikaları hükümetlerin çok yönlü olarak gerçekleştirdiği kültürel planlamalar ve uygulamalardır denebilir. Ülkeler siyasi iradeler tarafından belirlenen hedefler doğrultusunda kendilerine mahsus enstrümanları en etkili şekilde kullanarak kalkınma stratejilerinde kültürel birikimlerden de faydalanmak istemektedirler.

³³ Kültür politikaları burada sadece kavram olarak incelenip tanımlanacaktır. Türkiye’nin kültür politikaları ile ilgili kısım, takip eden bölümlerde detayları ile ele alınmaktadır.

Eğer her millete veya her millî devlete özgün bir kültür varsa kültür politikaları bir düzlemde o ülkeyi diğerlerinden farklılaştırırken, söz konusu ülkenin kültürünün uluslararası ortamda sunumu ve bu ortamda bir yarışa girmeyi de ifade eder. Bu yönüyle dışa dönük kültür politikaları ironik bir şekilde söz konusu kültürü özgün olmaktan uzaklaşmaya itebilecek bir potansiyel de taşımaktadır. Burada herhalde verilmesi gereken en ilginç örnek, Soğuk Savaş sonrası Amerikan kültürünün küresel kültür haline gelerek dünyanın diğer bölgelerindeki kültür kodlarının Amerikanlaşmaya başlaması süreci olsa gerekir.

Kültür politikalarının öncelikli olarak bir ülkede var olan veya keşfedilmeyi bekleyen kültürel mirası, kültürel birikimi, somut ve somut olmayan kültürü yaşatmayı ve yeni nesillere aktarmayı hedeflemesi beklenir. Kültür politikalarının içe dönük uygulamaları o toplumda *kendi* hakkında bir bilinçlenme süreci hazırlarken dışa dönük uygulamaları ise o toplumun kültürünün başka toplumlar tarafından beğenilmesini sağlamayı hedefler.

Kültürü politik bir hâle getiren veya kültür politikalarına stratejik bir çehre kazandıran konu ise siyasi iradenin ülke menfaatleri doğrultusunda (ki bu menfaatler zaman zaman değişebilir) kültürü yeniden yorumlayabilmesi, âdetâ bugünün (veya kendi maksatlarına uygun) ihtiyaçlara cevap verir pozisyonda kullanabilmesidir. Bu bağlamda birtakım değerler keşfedilerek belli dönemlerde ön plana çıkarılırken bir kısmı da rafa kaldırılarak dönemin konjonktürüne uygun hale gelinceye dek bekletilebilir; veya tamamen unutturulabilir.³⁴ Bu konuda verilebilecek en ilgi çekici örneklerden birisi bir sonraki bölümde de tartışılacağı üzere Cumhuriyetle birlikte Osmanlı kültürü izlerinin rafa kaldırılmasıdır. Bu anlamda İsmet İnönü döneminde Osmanlı Arşiv evrakının Bulgaristan'da bir kağıt fabrikasına satılması kültür ve tarihe ne denli politik bir yaklaşım sergilenebileceğinin en güzel örneğidir.³⁵ Türkiye'de Osmanlı arşivlerine resmî ve gayriresmî ilgi seksenlerden sonra (özellikle Ermeni terörist grupların Türk diplomatlara suikastler düzenlemeleri ve Ermeni iddialarının uluslararası boyut kazanmasıyla) yükselmeye başlamıştır.

Kültürel kurguların politik kurgulara uyum sağlayabilmek için değişebileceğinin başka örneklerinden birisi de I. ve II. Dünya savaşlarında birbirlerine karşı savaşmış olan Fransa ile Almanya'nın geçtiğimiz yıllarda bir araya gelerek geçmişteki düşmanlıkları izale etmeye yönelik ortak bir tarih kitabı yazma çalışmalarına başlamasıdır.³⁶ Böy-

34 Tarih ve kültüre ilişkin konularda unutma ve unutturma tercihleri için bkz. Benedict Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism* (London: Verso 1983).

35 Detaylı bilgi için bkz. *Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı* (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994), 1–23.

36 *Germany, France Write History Together*. (2006). <http://www.dw.de/germany-france-write-history-together/a-1993865> [Erişim: 30.08.2013].

lelikle 1945'ten bugüne Avrupa ve dünya tarihindeki gelişmeler daha yapıcı bir tarzda ele alınarak bugünün iş birliği politikasına uygun şekilde Avrupa'yı ayırıştırarak detaylar üzerine değil, onu birlik hâline getiren temel noktalar üzerine vurgu yapılmaya başlanacaktır. Bu da dönemimizin en büyük politik projesi olan Avrupa Birliği ülkelerinin en başat iki aktörünün tarihten gelen kültürel farklılıklarını birlik projesi için yeniden yazmaya ve dostlukla yorumlamaya hazır olduklarını ortaya koymaktadır.

Devletlerin kültürle ilgili politik düzenlemeleri monarşiye dayalı yönetimlerden başlayarak sürdürdüğü biliniyor.³⁷ Fransız yazar Le Goff, Georges Duby'den alıntılayarak, 1214 Bouvines Savaşı örneğine dikkat çeker. Bu savaş, sonraki yüzyıllarda gerektiğinde Fransız tarihçiler tarafından hatırlanmış, vurgulanmış, gündeme taşınmış ve sonra da unutulmuştur. Burada siyasi iktidarın ihtiyacına göre yeniden diriltiren değerler arasında yer alan zafer kutlamaları konu edilmiştir.

Osmanlı tarihinde benzer uygulamaları en yaratıcı formüllerle hayata geçirmeye çalışan II. Abdülhamid de Osmanlı birliğini dinî ve millî semboller etrafında kurgulamaya çalışmış, hilafet merkezli bir Osmanlı milliyetçiliğini hayata geçirmeye çalışmıştır.

Buradan yola çıkarak devletlerin, hem imparatorluk hem de millî dönemlerde, kültür politikalarının bir parçası olarak gelenek/ler icad edebileceğini, tarihi yeniden yazabileceklerini, değiştirebileceklerini veya tamamen unutmayı tercih edebileceklerini öne sürebiliriz.³⁸

Kültürün kendisinin bir tarihsel birikimden hareketle ortaya çıktığı düşünülürse ünlü Fransız tarihçi Lucien Febvre'in "Geçmişin inşası tarihin toplumsal açıdan taşıdığı işlevsellik sebebiyle bugün ile ilişkilidir." sözü daha bir anlam kazanır. Bugünün kültürel düzenlemelerini yorumlarken bu bağ göz ardı edilmezse devletlerin yalnız bugünleri ile ilgili değil, uzun vadeli gelecek planları hakkında da tabii olarak birtakım çıkarsamalarda bulunmak mümkündür.

Kültür politikaları bir millet inşa ederken aynı zamanda belirli bir kültürü uluslararasılaştırmayı da başarabilir. Bunun en bariz örneklerinden birisi Birleşik Krallık'ın İngilizceyi son iki yüzyılda neredeyse bütün dünyada *lingua franca* haline getirmesi; bir diğeri ise Amerika Birleşik Devletleri'nin modern Amerikan hayat tarzını ve tüketim alışkanlıklarını dünyada çok büyük bir nüfusun temel hayat standardı olarak yerleştirmeyi başarmasıdır.

37 Jacques Le Goff, *History and Memory* Çev. Rendall, S. & Claman, E., (New York: Colombia University Press, 1992), sh. xxiii, 265.

38 Milliyetçiliğin semboller ve icad edilmiş kavramlar etrafında kurgulanması konusunda detaylar için bkz. Benedict Anderson, *Imagined Communities, Reflections on the Origins and Spread of Nationalism* (New York: Verso, 1983).

Kültürün bu kuşatıcı yönünün uluslararası kurumlar tarafından bir kültür politikası olarak ele alınması ise daha geç dönemlere rastlayacaktır. Kültür politikaları alanında ilk çalışmalar UNESCO tarafından 60'lı yıllarda gündeme getirilmiş olsa da ilk kez 1970 Venedik Konferansı'nda (The Intergovernmental Conference on the Administrative and Financial Aspects of Cultural Policies) 88 ülkenin katılımıyla ülkelerin kendi ulusal kültür politikalarını belirlemelerinin gerekliliği hakkında uluslararası ölçekli kararlar alındı. UNESCO'nun öncülük ettiği bu çalışmalar ve kararlar yoluyla, kültür politikalarının devletlerin sorumlu olduğu diğer kamusal hizmetler gibi görülmekle ele alınması gerektiği savunuldu³⁹

UNESCO çalışmalarının 1998 Stockholm Sonuç Raporu'nda (Intergovernmental Conference on Cultural Policy for Development) kültür politikaları beş ana hedef doğrultusunda başlıklandırılmış ve aşağıdaki başlıklarda özetlenen bazı uygulamalar tavsiye edilmiştir:

- Ülkeler için programlanan kalkınma stratejilerinde kültür politikalarının önemli bir unsur olarak planlanması.
- Yaratıcılığın geliştirilmesi ve kültürel hayata katılımın artırılması.
- Taşınabilir-taşınmaz, yer değiştirilebilir-değiştirilmez her türlü kültürel mirasın korunması ve güçlendirilmesi ile ilgili siyasi destek ve kültürel endüstrilerin geliştirilmesi.
- Bilgi toplumu için kültürel ve dillere dayalı çeşitliliğin artırılması.
- Kültürel kalkınma için daha çok finans ve insan kaynağı sağlanması.⁴⁰

UNESCO'nun bu kararları hükümetlerin uyguladığı kültür politikalarının artık uluslararası kurumlar tarafından da izlendiği, tavsiye kararlarıyla hükümetleri doğru uygulamalara sevkedecek bir mekanizmanın var olduğunun ifadesidir.

Kuşkusuz UNESCO ve benzeri kuruluşların kararları yahut kültür politikaları konularında yapılan çeşitli uluslararası düzenlemeler ve anlaşmalar, bu kurumlara üye ülkelerde kültür politikalarının tamamını yönlendirebilmiş veya bu konudaki sorunları ve eksikleri giderebilmiş demek değildir. Ancak bu tür kurumların varlığı ve tavsiyeleri dünya mirasının korunması, kültürel çeşitliliğin artırılması, azınlıkların ve geleneksel olarak eksik temsil edilen grupların kültür faaliyetlerine ve kültürel zenginliklere erişimi sağlamak adına önemli parametreler sunmaktadır.

39 Esin Sultan Oğuz, "Kültür Politikaları ve Kütüphaneler: Kuramsal Bir Yaklaşım," *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, s. 4. [Erişim: 30.08.2013].

40 UNESCO, *Intergovernmental Conference on Cultural Policy for Development* (1998). <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001139/113935eo.pdf>

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KÜLTÜR POLİTİKALARI

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı, dünyada çok büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, özellikle Osmanlı coğrafyasında yeni bir dünya düzeninin tesis edildiği bir devir olmuştur. İnsanlık tarihinde uzun sayılabilecek bir süre geçerli olan çok dinli, çok milletli imparatorluklar dönemi sona ererken, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve buna bağlı gelişmeler, millî devletlerin oluşumuna zemin hazırlamıştı.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı münevver sınıfı, zenginleri ve yüksek düzey bürokratları Avrupa kültürü ile içli dışlı idi. Yabancı dil olarak Fransızcanın hükümranlığı, evlerde mürebbiyeler yoluyla elit sınıfın çocuklarına Batı âdet ve göreneklerinin öğretilmesi, yine üst düzey sınıfın kadınlarına klasik Batı müziği enstrümanlarından birini çalmayı öğretme gibi birçok alanda temaslar gerçekleşmişti. Daha da önemlisi 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun modern devlet yapısı ve hukuk sisteminde de Batılılaşmaya başladığı, Batı'dan bazı hukuk uygulamalarını doğrudan alarak hayata geçirdiği bir yüzyıldı. Eğitimden askerî sisteme, bürokratik yapıdan modern teknolojilere kadar Osmanlılar, gerisine düştükleri Avrupa'yı yakalamaya çalışıyorlardı. Bu anlamda ülkenin Batı ile teması, Batı'ya açılması bazılarının iddia ettiği gibi Cumhuriyet dönemi devrimleriyle başlamadı.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Cumhuriyet dönemine taşıyan kadrolar 1908'de bir darbeyle yönetime el koyan İttihat ve Terakki Cemiyeti kadrolarıydı. Tecrübesiz ve kifayetsiz olduklarından ihtiraslarıyla ve büyük hatalarıyla tarihe geçen bu kadrolar,

yönetimini devraldıkları ülkeyi sorumsuzca iki büyük savaşla eriterek yokluğun kıyısına sürüklediler. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki varlığına son veren Balkan Savaşları bu kadroların hükümet etmedeki yetersizliğini, askerî konulardaki hazırlıksızlığını ortaya koyan büyük bir hata olarak tarihe geçti. Yaşanan travma, insan ve toprak kayıplarından daha da yıkıcı olan bu savaşlarda Osmanlı toplumunun moralini yitirmesiydi. Balkan Savaşları'nda yapılan hata daha büyüğüyle telafi edilmek istendi; o da yine hazırlıksız ve habersiz bir şekilde İttihatçı paşaların bir oldu bittiyle ülkeyi I. Dünya Savaşı'na sürüklemesiydi. Bu dönemi ve arkasından gelen büyük işgali yaşayan Osmanlı nesilleri bir insan ömrü içinde tahayyül edilemeyecek değişim ve dönüşümlerin ve büyük travmaların şahidi olmuşlardır.

Cumhuriyetin kurucu kadrolarının lideri olan Mustafa Kemal, İttihatçıların önde gelen liderlerinden olmasa da aynı gizli derneklerde ve benzer sosyo politik zeminlerde yetişen ama Enver, Cemal ve Talat Paşaların gerisinde kalan bir isimdi. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenilerek çıkması İttihatçıların lider kadrosunun tasyifesi ile sonuçlandı. Mustafa Kemal, Millî Mücadele'nin lideri olarak hem işgale karşı başarılı bir mücadele yürüttü hem de daha sonraki dönemde Türkiye'yi kendi fikirleriyle yeniden şekillendirme fırsatı buldu.

Cumhuriyetin kültür politikaları bu tarihsel arkaplan içerisinde değerlendirilmelidir. Mustafa Kemal ve arkadaşları İstanbul'un işgaliyle bağımsızlık özelliğini yitiren Osmanlı Meclis'i yerine işgal edilmemiş olan Ankara'da yeni ve alternatif bir Millet Meclisi kurarak Millî Mücadele'yi buradan yürüttüler. Millî iradenin işgal altında bile canlı kalması ve milletin bağımsızlık iradesine gösterilen saygının bir numunesi olması açısından Ankara'da kurulan Meclis 20. yüzyıl Türkiye'sinin kaderini belirleyen en önemli kurumdur.

Atatürk Dönemi

Millî Mücadele'nin başarı ile sonuçlanmasının ardından yeni devletin sınırları az çok belli olmuştu ve yönetim tarzı da Cumhuriyet olacaktı. Cumhuriyetin 1923 yılında ilanı ile birlikte artık Türkiye için yeni bir dönem başlıyordu. Bu dönemi belirleyen iki büyük paradigmaya kısaca değinmeden daha sonraki devrimleri ve akabinde yürütülen kültür politikalarını anlamak pek mümkün değildir.

Dönemi belirleyen en önemli paradigmalardan biri yeni kurulacak devletin Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısı ile devam etmeyeceği, tam tersine Türklerin öne çıkarıldığı bir millî devlet olması konusuydu. Zaten bu paradigmanın izleri İttihatçıların önceki dönemdeki fikirlerinde rahatlıkla görülebilecektir. İkinci büyük paradigma da birincisinin gereği olarak anlaşılabilir: o da Türkiye Cumhuriyeti'nin

çok uluslu bir imparatorluk sisteminden ve Osmanlı mirasından kendini soyutlayarak millî devlet hedefine ulaşmasıydı. Cumhuriyetin kurucu kadroları ya böyle inandıkları ya da buna zorunlu oldukları için bu iki büyük paradigmanın dışına çıkmamışlardır.

Osmanlı mirasını (en azından kültürel anlamda) tamamıyla reddetmeye kadar giden bazı politikaların birtakım psikolojik ve jeopolitik sebepleri de vardı. En önemli psikolojik nedenlerden birisi Osmanlılığın en azından 19. yüzyılın modernist aydınları için geri kalmışlıkla özdeş olarak algılanmasıdır. Muhtemelen o dönemdeki insanlara Osmanlı İmparatorluğu'nun muhteşem 15. veya 16. yüzyılı çok uzak bir referanstı. Osmanlılık Balkan Savaşları'ndaki mağlubiyeti, Rus işgallerini, Birinci Dünya Savaşı'nda yok olan bir coğrafyayı, daha sonra da açlık ve kıtlık içerisinde verilen son bir hayatta kalma mücadelesini çağırıyordu. Osmanlılık bu nesillerin Müslüman kesimleri için yorucuydu, Müslüman olmayan nüfuslar Osmanlı Birliği'ni yaşatmak için gönülsüzdüler. Müslüman nüfus 19. yüzyıl boyunca hem fakir düşmüştü hem de savaşlardan nefes alamamışlardı. Dolayısı ile bu nesil geriye doğru değil ileriye doğru bakabilecekleri bir hedef arayışındaydı. Bu arayış Cumhuriyet'in kurucu kadroları tarafından tamamen Batılılaşmış “modern” bir Türkiye formülüyle hayata geçirilmek istendi.

Jeopolitik anlamda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun eski hükümrancılık alanlarında artık Avrupa'nın emperyal güçleri, Birleşik Krallık ve Fransa hâkimdi. Hristiyan nüfusu olan Balkan ülkelerine tekrar dönüşü tahayyül etmek bir yana, Osmanlılar çoğunluğu Müslüman olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyalarından da çekilmek zorunda kalmışlardı. Dolayısı ile maddi şartlar göz önüne alındığında son Osmanlı Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Millî sınırlarının Musul ve Kerkük dışında hayata geçirilebilmesi Anadolu'da yürütülen Millî Mücadele'nin büyük başarısıydı.

Cumhuriyetin kurucuları bu coğrafyayı Türk milletinin derlenip toparlanması için minimum yeterlilikte gördüler ve ülkenin kısıtlı kaynaklarını tüketebilecek bir maceradan kaçındılar. Bu tercih de dönemin karar vericilerinin bölgesel ve uluslararası jeopolitik dengeleri gözeterek pragmatik bir tercih yaptıklarını gösterir.

Bütün bu parametreler doğal olarak Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra hayata geçirilen gayet radikal kültür politikalarına yansdı. Mustafa Kemal Atatürk, İslam dünyası ve Osmanlı coğrafyasıyla ilişkilerini minimuma indirmiş; ama aynı keskin dönüşle yönünü Batı'ya çevirmiş, bütün kültürel ve politik referanslarını Batı'dan alan bir ülke tahayyül ediyordu.

Bu hedef için hayata geçirilen devrimler ülkenin siyasi, idari ve hukuki sistemini, Ziya Gökalp'in ifade ettiği gibi, Osmanlı medeniyet dairesinden çıkarıp Avrupa/Batı medeniyet dairesine girdirmeyi hedefliyordu. Saltanatın ve Hilafetin ilga edilmesi, Osmanlı hanedanının Türkiye'den sürgüne gönderilmesi, Avrupa hukukunun (medenî ve ceza hukuku gibi) çevirilerek benimsenmesi, Şeyhülislamlık makamının kaldırılarak

yerine devlete bağlı bir kurum olarak Diyanet İşleri Reisliği'nin ihdas edilmesi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile geleneksel eğitim sisteminin ve medreselerin, ilga edilmesi, Osmanlı alfabesi yerine Latin alfabesine geçilmesi, okullarda Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması (1 Eylül 1929) ve Ezan'ın Türkçe okunması (7 Şubat 1933) gibi uygulamalar Cumhuriyet Türkiye'sinin eskiden hiçbir iz taşımayan yeni bir mantalite ile kurgulanmak istendiğini göstermektedir.

Cumhuriyet devrimleri, daha önce bahsi geçen fikirlerinde de açıkça görüldüğü gibi Osmanlı medeniyet dairesinden çıkmayı hedefleyen uygulamaların yanı sıra, Ziya Gökalp'in doğrudan önermediği, mevcut sistemi İslami unsurlardan da arındırmaya yönelik uygulamalar içeriyordu. Toplumdan kabul görmediği için Demokrat Parti döneminde uygulamadan kaldırılan ezanın Türkçe okunması zorunluluğu; buna ek olarak namaz sırasında Kur'an'ın da Türkçe okunması üzerine projelerin varlığı, bu nedenle Mehmet Akif Ersoy'a Türkçe şiirsel bir Kur'an Meali sipariş edildiği bilinmektedir. Kur'an'ın camilerde namaz sırasında Türkçe okunması, bir iki deneme dışında hiç gerçekleşmemiştir. Ama bu girişimler İslam dinini, çevreden soyutlanmış millî daire içinde bir anlayışla yeniden kurgulama fikrinin Atatürk'ün hedefleri arasında olduğunu net olarak ortaya koymaktadır. (1998 yılındaki post modern darbenin ardından "Türk İslamı" tartışmaları tarihsel referanslarını kısmen bu dönemden almaktadır.)⁴¹ Cumhuriyetin kurucuları, bu uygulamalar tam anlamıyla hayata geçince, Batılılaşmanın ve Avrupa medeniyet dairesine girmenin gerçekleşeceğine inanmışlardır. Bugün geldiğimiz noktada Türkiye bütün kurum ve sistemleriyle tamamen Batılılaşmıştır ama hâlâ Avrupa Birliği'ne tam üyelik statüsü elde edebilmek için beklemekte ve Avrupalılığı bazı ülkeler tarafından her fırsatta sorgulanmaktadır.

Gökalp'in önerdiği Atatürk'ün de gönülden katıldığı tavsiyelerin başında Türklüğün, Türk tarihinin, folklorunun ve dilinin araştırılması gelmekteydi. Osmanlı döneminde Türk tarihine yönelik güçlü bir arkeolojik, folklorik, sosyolojik araştırma geleneği yoktu. Türk milliyetçiliğinin en son gelişen milliyetçilik olması hasebiyle de bu tür eğilimler İmparatorluğun son döneminde henüz ortaya çıkmaktaydı. Bu eksikliğin giderilebilmesi için 12 Nisan 1931'de Türk Tarih Kurumu, 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu kuruldu. Bu açılımlara paralel olarak 19 Şubat 1932'de millîleşme programını halka taşımak, halkı Cumhuriyetin yeni idealleri etrafında tutabilmek için Halkevleri ihdas edildi. Bu kanallar vasıtasıyla devrimler halka inecek ve böylece yeni ve modern bir Cumhuriyet nesli ortaya çıkacaktı.

41 Said Başer, *Yahya Kemal'de Türk Müslümanlığı* (İstanbul: İrfan Yayıncılık,). Türk Müslümanlığı yaklaşımlarının eleştirileri için de bkz: Mehmet S. Aydın, "Türk Müslümanlığı' Üstüne Bazı Düşünceler" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt. 40 s. 1, 1999, ss. 445–449 ve Ramazan Yazıcıoğlu, *Millî Din Arayışı ve Türk Müslümanlığı* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2014).

Cumhuriyet döneminin kültür politikaları neler yaptığı ve neleri hayata geçirebildiği konularının yanı sıra, sonraki dönemde Türklerin hayatından çıkardıkları kültürel ve dinî kurumlarla ilgili eleştirilere de muhatap olmuştur.⁴² Uzun bir süre (1923–1950) devletle bütünleşmiş bir siyasi partinin (CHP) yönetimi altında kalan Türkiye, hayata geçirilen devrimlerle ilgili alternatif perspektiflere kapalıydı. Devrimlerin hiçbir tepkiyle karşılaşmadan hayata geçirildiğini iddia etmek doğru olmaz. Hilafetin kaldırılması veya alfabenin Latinize edilmesi üzerine büyük isyanlar çıkmamıştı ama bütün vatandaşlara fes yerine şapka giymeyi bir kanunla zorunlu kılan Şapka İnkılabı (1925) Anadolu'da birçok şehirde isyanları tetiklemişti. Devrimlerin hayata geçmesini ve devamını, birçok muhalifin etkisiz hâle getirilmesi, bertaraf edilmesi veya asılması gibi sert tedbirler sağlamıştır demek abartılı bir ifade olmasa gerekir.

İnönü Dönemi

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Reis-i Cumhur olarak seçilen İsmet İnönü, devrimlere bağlılığı ve Ankara bürokrasisindeki etkisi ile şöhret bulmuş bir sîmâ idi. Atatürk'e nazaran bazı konularda daha devletçi bir çizgide yönetim sergileyen İnönü devrimlerin derinleşerek yerleşmesi konusunda da çabalar sarfetti ve daha sonra Millî Şef olarak otoriter yönüyle şöhret buldu.

Bazı araştırmacılar İnönü iktidarının ilk dönemi diye ifade edebileceğimiz 1939–1945 yıllarını içeren dönemdeki kültür-politikalarını "*hümanizma*" dönemi olarak adlandırır.⁴³ Avrupa modernleşmesinin temel öğelerinden birisi olan hümanizma, 1940'lı yıllara gelindiğinde artık Türkiye'de de "Eski Yunan ve Roma medeniyetine inmek" olarak tanımlanmaya başlanmıştı.⁴⁴ Bu dönem Atatürk önderliğinde yapılan ve kültüre tekabül eden bazı devrimlerin de tartışılmaya başlandığı sürecin başlangıcıdır.

Hümanizmin Türkiye'de bir kültür politikası olarak kabul edilmesinde en etkili isim, dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel olmuştur. Bu dönemde hümanizmin adı, bizzat Yücel tarafından "Türk Hümanizmi" olarak değiştirilmiş; Arapça ve Farsça dillerinden ve eserlerden uzaklaşılırken, Batı kaynaklı eserlere yönelme başlamıştır. Ayrıca, liselerde Latince ve Yunanca dersleri verilmeye başlanmış, Halkevleri, Köy Enstitüleri ve üniversiteler aracılığı ile hümanizmin yayılması amaçlanmış ve Batı klasikleri Türkçeye tercüme edilerek, tamamen Batılı ve Batı kültürü ile donanmış yeni

42 Örn. bkz: D. Mehmet Doğan, *Batılılaşma İhaneti* (1975).

43 Orhan Koçak, "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* *Kemalizm*, C. II. (İstanbul: 2001), 393.

44 Bengül Salman Bolat, "Cultural Policies and Historical Approaches from Tanzimat to Democrat Party" *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5, Issue 8, December 2012, s. 239.

model vatandaşların yetişmesi hedeflenmiştir. Bu dönemdeki hümanist kültür taraftarlarına göre, Avrupa'nın kültür seviyesine erişebilmek için onlar kadar uzun bir yol katetmeye gerek yoktur, hızlı bir şekilde Yunan-Latin kaynaklarının tercüme edilmesi ile bu yol kısa sürede aşılabilecektir.

II. Dünya Savaşı sonrasında, İnönü'nün ikinci dönemi diyebileceğimiz dönemde, toplumda kültürel konulara bakış açısından genel olarak iki farklı eğilim ortaya çıktı. Köklü reformların devamını isteyen *devrimciler* ve kültürel mevzuların yeni bir değerlendirilmesinin yapılması gerektiğini savunan *muhafazakârlar*. Bu iki grubun zıtlaşmasına karşılık zaman içinde üçüncü bir grup daha kendini gösterdi. Mutediller diyebileceğimiz bu grup, Türkiye'deki devrimi çağdaş toplum yaratmak için yeterli sayıyorlar ancak bazı devrimlerin aşırı olduğunu vurgulayarak bunların yeniden gözden geçirilmesini istiyorlardı.⁴⁵

Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayan liberalizm akımı Türkiye'de de etkisini gösterdi. Tek parti döneminin uygulamaları tartışılmaya başlandı. Bu durum, uygulanan kültür politikalarına da yansdı ve hümanist kültür politikaları eski hızında yürütülemedi. Devletin kültür politikası konusunda izlediği siyasette, iktidar partisi CHP'nin 1947 yılında gerçekleştirdiği kurultay bir dönüm noktasını teşkil eder. Bu kurultayda halkevlerinin çalışmaları, din dersleri, türbelerin açılması İlahiyat fakültesi ile İmam Hatip okullarının faaliyete başlamaları konuları tartışıldı.⁴⁶ Daha sonra bir kısmı hayata geçecek olan bu öneriler İnönü döneminin kırılma noktalarıydı.

Demokrat Parti Dönemi ve Kültür Politikalarında Yeni Arayışlar

Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildikten sonra ortaya çıkan ve alternatif olma potansiyeli taşıyan ve 1924'te kuruluş 1925'te kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve kurulduktan 3 ay sonra kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) gibi akim kalan iki deneyimin ardından, gerçek anlamıyla çok partili hayata geçiş 1945'ten itibaren gerçekleşebilmiştir. 1946'da kurulan Demokrat Parti yürütmüş olduğu muhalefet ile 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerde iktidar olmayı başarmış ve 27 yıllık Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimine son vermiştir. Yeni iktidarın Başbakanı Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar bizzat CHP kadroları arasından ayrılarak Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alan isimlerdir. Hatta tarihi kaynaklara göre Adnan Menderes bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün önerisiyle siyasete girmiştir.

⁴⁵ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: 1967), 268.

⁴⁶ Çetin Yetkin, *Karşı Devrim 1945–1950* (İstanbul: 2002), 393–422.

1950 seçim sonuçları gerek basında, gerekse geniş bir kesimde tek parti yönetiminin sona ermesi ve artık demokrasiye kavuşulduğu şeklinde yorumlanmıştı. Demokrat Parti iktidarının bu bağlamda demokrasiye ve halkın irade ve tercihlerine vurgusu artmıştır. Bazı kesimler demokrasinin sağladığı imkanla iktidara gelen DP'nin eskiden kalma tüm devrim uygulamalarına son vererek bir karşı devrime imza atacağı fikrini ve beklentisini yayıyorlardı.⁴⁷ Oysa Demokrat Parti yöneticileri de Cumhuriyet devrimlerine tamamıyla bağlıydılar ama birkaç küçük modifikasyonun devrimleri halk nezdinde daha muteber kılacağını düşünmekteydiler (örneğin ezanın Türkçe okunmasına son verilmesi, ki bu teklif TBMM'ye gelince CHP de itiraz etmemiştir). Ekonomide daha liberal politikalar uygulanması, yerli sermayenin (sanayinin ve işadamlarının) önünün açılması ve devlet himayesinin CHP dönemindeki gibi devam etmemesi yönündeki uygulamalar, Demokrat Parti'nin ekonomide daha farklı fikirleri olduğunu gösteriyordu.

Demokrat Parti liderleri eleştirilerini Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'e ve devrimlere değil İsmet İnönü'ye yöneltmişlerdi. Bu eğilim de onların devrimlerin temel dinamikleri konusunda bir problemleri olmadığını ama uygulamada farklı metotlar izleyeceklerinin ifadesiydi. Bu farklılık daha çok halkı Müslüman olan bir ülkenin manevi değerlerini göz ardı etmemek üzerine geliştirilen politikalarıdır.

Manevi konulara hiçbir şekilde referans vermeyen bir iktidar ve söylemden sonra Menderes'in Cuma namazlarına devam etmesi halk nezdinde önemli bir hüsnü kabul görmüş, Cumhuriyet'i geniş kitlelere mal etme noktasında önemli katkılar sağlamıştır.

Demokrat Parti 1950, 1954 ve 1957'deki hükümet programlarında kültür konusuna da değinmiştir. (Bu arada unutmamak gerekir ki bu dönemde Türkiye'de hâlâ bir Kültür Bakanlığı yoktur.) Bu programlarda genel olarak kültür işlerinin parti programlarının genel ilkeleri doğrultusunda yürütüleceği vurgulanmıştı. DP bu hükümet programlarında kültür ile ilgili olarak ayrıntılı bir yaklaşım sergilemese de kültür konusunda manevi değerlere önem vereceğini belirtmiştir.

İlkokullarda din derslerinin zorunlu hale gelmesi, İmam Hatip okullarının yeniden açılması, Köy Enstitüleri'nin ve Halkevleri'nin kapatılması hususları, Demokrat Parti iktidarının CHP'den ayrıştığı noktalardı. Nitekim Arapça ezan yasağının kaldırılması, kültürel politikalarda bazı değişimlerin yaşanacağını ilk işaretleri oldu. Ezan konusunun demagojiye açık olması nedeniyle muhalefet de iktidarla birlikte kabul oyu verdi.⁴⁸ 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5830 sayılı kanunla Halkevleri'nin mülkleri kamulaştırıldı. 27 Ocak 1954 tarih ve 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüleri tümüyle öğretmen okullarına dönüştürüldü.

⁴⁷ Esma Torun, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002), 210.

⁴⁸ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 2.Baskı, (Ankara: 1990), 58.

Yine bu dönemde İnönü döneminin Hümanist anlayışından uzaklaştığı ve Osmanlı ve İslam geçmişine de ilginin arttığı bir sürece girilmiştir. Atatürk ve İnönü dönemlerinde geçmişin yok sayıldığına dair eleştirilere böylelikle cevap verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun Osmanlı Devleti döneminde yapılan ıslahatların doğal bir sonucu olduğu yaklaşımı ağırlık kazanmaya başlamış ve 600 yıllık bir tarihin yadsınamayacağı ifade edilerek tüm belge ve bilgilerin toplanarak bilimsel bir anlayışla eserlerin hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse 27 yıllık tek parti rejiminin ardından iktidarı CHP'den devralan ve arka arkaya üç seçim kazanan Demokrat Parti döneminde Cumhuriyet devrimlerinin temelleri sarsılmadan daha esnek kültür politikaları uygulanmıştır. Aslında Demokrat Parti, bu dönemde bir anlamda kendinden önceki dönemin halk tepkilerini iyi bir değerlendirmeye tâbi tutmuş; “tutan” ve “tutmayan” devrimleri göz önüne alarak tutan devrimleri halka yayma konusunda çok başarılı olmuştur da denebilir. Ancak Demokrat Parti tam tersi uygulamalarla, devrime karşı devrim geliştirmekle itham edilerek 1960'ta askeri bir darbeyle devrilmiş, Başbakan Menderes ve iki bakanı da idam edilmiştir. Menderes'in idam edilmesi ve Demokrat Parti'nin yasa dışı ilan edilmesi Türkiye'yi daha Avrupalı yapmamış, aksine demokratik sürece ve halkın iradesine darbe vurmuştur. Daha da ötesi 1960 darbesi, modernleşme çabasında olan Türkiye'yi darbelerin normal kabul edildiği az gelişmiş ülkeler kategorisine itelemiştir.

Meraklı Bir Hikâye: T.C. Kültür Bakanlığı'nın Kurulması ve Feshedilmesi

Kültür Bakanlığı'nın kurulmasının çok ilginç bir hikâyesi vardır. Bakanlığın kurulması, ardından ilga edilmesi, sonra tekrar kurulması Türkiye'de geleneksel ve resmî olmayan kültür anlayışına devletin nasıl mesafe koyduğunu, Bakanlığın resmî internet sitesi, önceki dönemin bu süreçlerini bir anlamda göz ardı ederek Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 16.4.2003 tarih ve 4848 sayılı kanun ile kurulduğunu ifade etmektedir. Bu ifade, Bakanlığın tarihini 2003 gibi kısa bir tarihten başlatır gibi görüldüğü için eksiktir; ancak Kültür Bakanlığı'nın 2003 yılında Turizm Bakanlığı ile -son-birleştirilmesini ifade ettiği için de doğrudur. Bakanlığın kuruluş amacı aşağıdaki gibi ifade edilmektedir ve görüldüğü üzere ifadelerde çoğunlukla turizme vurgu yapılmaktadır:

Kültür ve Turizm Bakanlığı 16.4.2003 tarih ve 4848 sayılı kanun ile kurulmuştur. Bu Kanunun amacı; kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkanlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek, turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik

ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla iş birliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve iş birliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir.⁴⁹

Kültür Bakanlığı olarak ele aldığımızda ise Bakanlığın kurumsal tarihi 2003'ten geriye gitmektedir. Başlangıçta uzun bir süre Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir Müsteşarlık olarak görev ifa eden Kültür Müsteşarlığı, 1971 yılında ilk defa Nihat Erim Hükümeti tarafından bakanlığa dönüştürülmüştür. O dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde öğretim üyesi olarak çalışan Talat Sait Halman'ın dönemin başbakanı Nihat Erim'e gönderdiği bir not üzerine başbakanın Kültür Bakanlığı kurmaya ikna olduğu ve bakan olarak da başına bu fikri öneren kişiyi atadığı bilinmektedir.

Kültür Bakanlığı Feshediliyor

Talat Sait Halman'ın başbakan Nihat Erim'e ilettiği bir not üzerine Kültür Bakanlığı kurmaya karar veren dönemin hükümeti, bakanlığa da fikrin sahibi Halman'ı getirmişti. Halman'ın bazı tercihleri örneğin (Muhsin Ertuğrul'a Devlet Kültür Armağanı verilmesi) sola yakın tavırlar olarak görüldüğü için Nihat Erim'le sorunlar yaşamasına neden olmuştu. Halman'ın bir Klasik Türk Musikisi icrası ile ilgili olumlu tercihi de hem dönemin Cumhuriyetçi (!) sanatçıları hem de başbakanla sorunlar yaşamasına neden olmuştu. Talat Sait Halman verdiği bir röportajda konuyu şu şekilde özetliyor:

Ben Kültür Bakanı iken bir ara Türk Musikisi – Batı Müziği kıyameti koptu. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Salonu'nda İtrî konseri düzenlemek istedim. Hepsi değil ama pek çok Batı klasik müziği sanatçımız ayağa kalktı. Başbakan'a Cumhurbaşkanlığı'na şikayete gittiler, İsmet İnönü hayattaydı, ona şikayet ettiler. Kıyameti koparttılar. Halbuki bu, bizim kendi klasik musikimiz. İtrî yapacaktık. Dede Efendi yapacaktık. Bunları gayet haysiyetli bir şekilde sunacaktık. Buna itiraz edenler, “Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası salonu yalnız klasik Batı musikisi içindir.” diye tuturmaya başladılar. Oysa, bir yıl önce Azerî musikisini sunmuşlardı orada. Aynı salonda mankenler defile yapmışlardı. Sanatta bağnazlık, kültüre her yerde daima zarar veriyor – nerede olursa olsun, hangi ülkede hangi sanat bakımından olursa olsun. Onun için biz yaratıcılığımızı baş tacı etmeliyiz. Dört elle sarılıp vazgeçmemeliyiz. Her sanatı geliştirmek için elimizden geleni yapmalıyız. Kültür Bakanlığını kurarken, bu anlayışla kurdum. Her sanata ilgi göstermeliyiz. Hepsi bizimdir. Hepsini benimsemeliyiz.⁵⁰

49 <http://www.kultur.gov.tr/TR,22959/kurulus-amaci-ve-gorevleri.html>

50 Ayça İnce, Serhan Ada, “Talat Sait Halman Söyleşisi” *Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2009* (İstanbul/Amsterdam: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları/Boekmanstudies, 2009), s. 34.

Türkiye'nin ilk kültür bakanı olarak bu serzenişlerde bulunan Talat Sait Halman, mülakatında bakanlığın neden ilgâ edildiğini açıklamıyor. Yaşanan benzer ayrışmalar ve Halman'ın sanatçılara ideolojisiz bir şekilde yaklaşması –ki buna sol gruplar da dahildir—gibi gelişmeler karşısında bakanı görevden uzaklaştırmanın ancak bu şekilde mümkün olabileceği düşünülmüş olmalı ki, Nihat Erim hükümeti 1972 yılında Kültür Bakanlığı'nı ilga ederek Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na dönüştürmüştür. Böylece ilk kültür bakanı döneminde başlayan sanat ve kültürde yerli değerleri dışlamak istemeyen kültürel yaklaşım da bertaraf edilmişti.

Bakanlık Yeniden Kuruluyor

Çok değil 2 yıl sonra 17 Kasım 1974 tarihinde Kültür Bakanlığı'nın yeniden ihdas edilmesi, iki yıl önceki bu ilganın aslında takip ettiği kültür politikaları nedeniyle Halman'ın bakanlıktan uzaklaştırılması için yapılmış bir politik yaklaşım olduğunu ortaya koyuyor.

Kültür Bakanlığı 1981 yılında Turizm Bakanlığı ile birleştirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak yeni bir örgütlenmeye tabi tutulmuştur. 1989 tarihine kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak devam eden yapılanma 24/1/1989 tarihinde (354 ve 355 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerle) Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı olarak iki ayrı bakanlık şeklinde yeniden kurulmuştur.⁵¹ 1989'dan itibaren ayrı ayrı iki bakanlık olarak devam eden Kültür ve Turizm Bakanlıkları bu defa Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti döneminde 2003 yılında 16.4.2003 tarih ve 4848 sayılı kanunla tekrar Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak birleştirilmiştir.

Bakanlığın tarihi kısaca incelendiğinde bile ortaya çıkan bu kararsız tutum, Türkiye'de kültür politikaları konusunda iktidarların felsefî bir hazırlık yapmadan bu işe koyulmuş olduğu; bakanlık formatını sık sık değiştirmenin arkaplanında ise aslında bakanlıktan beklenenler konusunda bir kararsızlığın devam ettiğini açıkça göstermektedir.

Daha da ironik olanı kendi ülkesinde üretilen bir müzik formatını belirli bir yerde icra edilmesine mücade ettiği için T. C. Kültür Bakanı'nın klasik Batı müziği icracıları tarafından Cumhurbaşkanı'na şikayet edilmesidir. Görünen odur ki Ziya Gökalp'in Osmanlı medeniyet dairesinden tamamen çıkma önerisi 1970'li yıllarda bile hâlâ geçerlidir ve aksi, büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu dışlayıcı tavır, toplumun kendini ve kendi gibi olmayanı anlama noktasında hâlâ kısıtlayıcı etkiler ürettiğinin de bir göstergesidir.

51 <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14144/teftis-kurulunun-kisa-bir-tarihcesi.html>

DEVLETİN KÜLTÜRÜ

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ün hayata geçirdiği inkılaplar, onun ardından gelen İsmet İnönü tarafından da büyük bir sadakatle takip edildi. Atatürk ve İnönü dönemlerinde devlet, kültürün bizzat planlayıcısı, yorumlayıcısı ve üreticisi konumundaydı. Daha da önemlisi devlet kendi halkı için uygun gördüğü bir kültür tanımı yapmış ve halkı bu tanıma yaklaştırmak, bu tanıma hayat vermek için elindeki bütün aygıtları da seferber etmişti. Devletin kurguladığı bu kültür temelde yeni, modern ve Batılı bir vatandaş tipi öngörüyordu: Görseli, hayat tarzı ve tüketimi ile Avrupâî modern bir Türk vatandaşı. 1950–1960 yılları arasındaki Demokrat Parti iktidarı bir önceki bölümde de tartışıldığı üzere devleti temsil eden güçler açısından bir geri dönüş olarak algılanmıştı.

Kurucuların Batı kültürü konusundaki samimiyeti o kadar derindi ki; bu yeni kültürü toplumun en ücra köşelerinde bile ihya edebilmek için düşünülen kurumlardan birisi Halkevleri idi. Halkevleri yüzyıllarca eğitim ve çağdaş medeniyetten uzak kaldığına inandıkları büyük bir nüfusa medeniyet götürürken sonuç itibarı ile Cumhuriyet ideallerinin öngördüğü modern Türk vatandaşının Batılı ölçütlere göre yeniden doğuşuna hizmet ediyordu.

Bu süreç Avrupaî anlamda hedefleri açısından anlaşılabilir bir iştiaak yansıtıyordu ve millî devlet projesinin başarısı için de önemli parametreler içeriyordu. Hedeflerin hayata geçirilmesi sırasında Osmanlı tarihine, İslam kültürüne ve dinine karşı takınılan reddiyeci tavırlar, devletin politikaları ile halkın hayat tarzı ve tercihleri arasında bir örtüşmeme sorununu ortaya çıkardı. Hızla birkaç şehre yayılan Şapka İsyanı, muhtemelen halkla yeni rejim arasında bu tür algılar üzerinden oluşan ciddi farklılaşmaya verilen bir reaksiyon olarak değerlendirilebilir.

Toplumun birçok kesimi, yukarıdan aşağıya doğru gelişen bu modernleşme sürecine intibak sağlamakta zorlandı. 1950–1960 yıllarında Demokrat Parti iktidarları birtakım kısmî ve sembolik yumuşamaların önünü açtı. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi’nden doğan bir siyasi hareket olarak, hiçbir şekilde Cumhuriyetin kurucu ideallerinden, özellikle de Batıcılık ilkesinden vazgeçmiş bir iktidar değildi. Sadece metotlarda biraz esnemenin geniş halk kesimleri tarafından hoş karşılanacağını, inkılapları toplumun farklı katmanlarına taşıyacağını ve bu politikaların da kendisine oy olarak döneceğini biliyordu. Cumhuriyet tarihimizin 1960’ta ilk büyük askerî darbesine muhatap olan Demokrat Parti elitleri zımnen de olsa yumuşama politikalarının bedelini çok ağır bir şekilde ödemiş oldular.

Batıcı ve Yerelci Anlayışlar Arasında Türkiye’nin Kültürel Mirası

Türkiye’nin kültür ve medeniyet mirası, yaşadığı kırılmalar nedeniyle son yüzyılı aşkın bir süredir ikili bir yapıda yürümektedir. Bir taraftan elitlerin ve modernleşmiş grupların Batılı ve Batı’ya yönelik kültürel eğilimleri ülkemizde ciddi bir hayat alanı ve kendini ifade imkanı bulmuştur. Bazılarına göre Türkiye’nin başka bir kültüre zaten ihtiyacı da yoktur. Öte taraftan da Türkiye’nin Batılı kültürel tercihlerin yanı sıra kendi kültürüne de duyarlı olması gerektiğine inanan büyük bir kitle mevcuttur. Bunların içinden bazıları Batılı ve modern kültüre tamamen karşıdır ve onlar da Türkiye’nin Batılı kültüre yönelmesini yanlış bulabilmektedirler. Bunlardan bazılarına göre de Türkiye’nin başka bir kültüre ihtiyacı yoktur. Aslında buraya kadar olan ikili yapı muhtemelen hem Avrupa’da hem de Doğu’da başka ülkelerde de mevcuttur.

Türkiye’de sorun bundan sonra başlamaktadır. O da bunlardan birinin diğerini, yok etme, yok sayma veya diğerine tahakküm etme eğilimidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan durum budur; belki devrimlerin yerleşmesi için anlaşılabilir bu katı tutumun devrimler yerleştikten sonra da aynen devam etmesi pek anlaşılabilir ve mantıklı bir tutum değildir. Burada ortaya çıkan tutum, Türkiye’de birtakım kültür sanat elitlerinin kendi yerel ve geleneksel kültürüne oryantalist bir anlayışla bakmaları ve kendi kendini kabullenememe hâlidir.

Geldiğimiz nokta itibarı ile sanat ve kültür alanında Batılı zevklerin belirli bir kesimde yerleştiği rahatlıkla görülür. Yerel ve geleneksel kültürümüzün İslami kültür ve medeniyet birimini de yadsımadan hem modern hem geleneksel formlarla yeniden ele alınıp geniş kitlelere takdim edilmesi, hem bu ikiliğin keskinleşmesine engel olacak hem de belki Batılı norm ve formların belli bir düzeyde farklı kitlelerce de benimsenmesini mümkün kılacaktır.

Türkiye’de son yıllarda politik anlamda toplumsal zıtlıkları bertaraf etmeye yönelik girişimler muhakkak surette kültürel anlamda da başlatılmalıdır. Yalnız burada devletin öncülüğü mümkün olsa da devlet bir aktör olarak bu anlamda sahada sadece kolaylaştırıcı bir rol takınmalı ve bu rolün dışına da çıkmamalıdır. Aksi takdirde daha önce tartışılan belirli bir kültürel formu diğerine üstün sayan zihniyetin, devletin gücüyle bunu topluma empoze etme yanlışlığına tekrar düşülmüş olur. Bu da devletin kültürü tekrar tek elden üretme, kültür alanını tanımlama ve kapatma eğilimlerini beraberinde getirir. Bu durum ise tekdüzeliğe ve daralmaya yol açacaktır.

Türkiye’nin ihtiyacı olan şey hem Batılı hem de yerel anlamda –ister halk müziği icra edip bestesin ister klasik Batı müziği, ister bilinçaltı resim sanatı veya graffiti ile uğraşsın ister hat, tezhip, oymacılık gibi geleneksel veya İslamî sanatlarla uğraşsın bütün yeteneklerin önünü açacak, yeteneklere kendilerini ve düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri bir ortam sağlamaktır. Burada hem devleti temsil eden aktörlere hem sivil toplum kuruluşlarına hem de bireylere büyük görevler düşmektedir.

Alternatif fikirler, alternatif sanat ve kültür yorumları bir diğerini dışlamadan özgür bir ortamda icra edilebilmeli ve sanatın ve kültürün alanını genişletmek için çabalamalıdır; birbirlerini yok saymak veya değersizleştirmek için değil.

TÜRKİYE’DE KÜLTÜR POLİTİKALARINI UYGULAYAN KURUMLAR

Kültür politikası, daha önce de ifade edildiği gibi siyasi yönetimlerin benimseydiği kültür tanımının pratikteki karşılıklarını uygulama, düzenleme ve hayata geçirme yöntem ve stratejileridir. Bununla ilişkili olarak belirlenen planlar doğrultusunda çeşitli kurumların ihdas edilmesi, yasal mevzuatın oluşturulması ve gereken diğer hizmetlerin sağlanması, kültür politikalarının uygulama alanlarını oluşturur.

Türkiye’de kültür politikalarının uygulanmasından birinci derecede sorumlu kurum, Kültür ve Turizm Bakanlığı’dır. Bakanlığın yanı sıra aşağıda da kısaca değinilen, kültüre ilişkin sorumluluk alanları olan birçok kamu kurumu bulunmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Ülkemizde anayasa ve kanunlarla belirlendiği üzere kültür ve sanat politikalarının planlanmasından ve uygulanmasından birinci derecede Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumludur. Bakanlık bugünkü haliyle hem kültür hem de turizm politikalarını yürütmektedir. Ancak daha önce giriş kısmında da belirtildiği gibi bu çalışma, sadece kültür konusuna yoğunlaştığı için turizm ile ilgili uygulamalar, politika önerileri ve tavsiyeler, kültürü ilgilendirdiği bazı noktalar dışında ele alınmayacaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görevi kanunlarda şu şekilde belirtilmiştir:

Kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkanlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek, turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla iş birliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve iş birliği yapmak...⁵²

Kültür Bakanlığı, bu hedeflerini yerine getirmek için birçok ana hizmet birimi ve bağlı kuruluşlarla faaliyet göstermektedir. Bakanlık ayrıca yurt içinde illerde Kültür Müdürlükleri ve yurt dışında 40'ı aşkın farklı ülkede Kültür Müşavirlikleri ve ataşelikleri aracılığı ile faaliyet yürütmektedir.⁵³

Ülkemizde kültürün, somut olan ve olmayan kültürel varlıkların yönetimi denetimi; kültürün genel anlamda korunması ve üretilmesi ile ilgili Kültür ve Turizm Bakanlığı dışında da görev ve yetkileri olan birçok kurum bulunmaktadır. Bağlı bulundukları farklı bakanlıklar nedeniyle kültür uygulamaları alanında faaliyet gösteren aşağıdaki kurumlar arasında bir dağınıklık varmış intibası oluşmaktadır. Ancak bu dağınıklığın farklı nedenleri vardır.

Kültürel mirasımızın ürünü olan somut birçok mimari yapının, özellikle millî sarayların yönetimi ve denetimi **Millî Saraylar** Dairesi Başkanlığı eliyle TBMM tarafından yürütülmektedir.⁵⁴

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk'ün bizzat kurduğu iki önemli kurum olan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun yanı sıra sonradan oluşturulan Atatürk Araştırma Merkezi ile Atatürk Kültür Merkezi'ni bünyesinde barındıran anayasal bir kurum olarak 1980'den sonra ihdas edilmiştir.

Yüksek Kurum diye de ifade edilen Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun temel amacı "Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak" olarak ifade edilmektedir.⁵⁵ Başbakanlığa bağlı olarak çalışan Yüksek Kurum, şemsiyesi

52 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.

53 *Kültür ve Turizm Bakanlığı 2012 İdare Faaliyet Raporu*. s. 10-14.

54 <http://www.millisaraylar.gov.tr/portalmain/>

55 2876 Sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu. Bkz. (http://www.ayk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=160&Itemid=119)

altında bulunan diğer dört ayrı kurumun temel karar alma, politika belirleme ve faaliyetleri onaylama gibi görevleri ifa etmektedir. Kültürel faaliyetler için özel bir bütçesi bulunmayan Yüksek Kurum kendine bağlı kurumların faaliyetlerini ve faaliyet bütçelerini onaylamaktadır.

Dışişleri Bakanlığı bünyesinde **Yurtdışı Tanıtım ve Kültür İşleri Genel Müdürlüğü** Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ikili kültür ilişkilerini yürütmektedir. Ülkemizin taraf olduğu kültür antlaşmalarının içeriğini hayata geçirme, önerilen iş birliklerinin takibi gibi konular da bu birim tarafından takip edilmektedir. Yurtdışı Tanıtım ve Kültür İşleri Genel Müdürlüğü, Yunus Emre Enstitüsü'nün yurt dışında teşkilatlanma sürecinde ikili anlaşmaların ve anlaşma içeriklerinin belirlenmesi gibi görevleri de yürütmektedir.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, bütçesini Millî Eğitim Bakanlığı'ndan alan, Türkiye'nin kültür konularını hem yurt dışında temsil eden hem de yurt içinde politika yapıcılar nezdinde takip eden bir kurumdur. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu gönüllülük esasına dayalı olarak bir araya gelen birçok akademisyen ve uzmanın katkısı ile eğitim, doğa bilimleri, sosyal ve beşeri bilimler ve kültür temel konularında faaliyetlerini yürütmektedir. Her bir temel konu, kendi arasında farklı alt komisyonlara ayrılmıştır.⁵⁶ UNESCO Millî Komisyonu'nun temel hedefi, ilgili konularda politika yapıcılara tavsiyelerde bulunmak ve genel merkezi Paris'te bulunan UNESCO'da yapılan çalışmaları ilgili organları yoluyla takip etmektir.

Ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nın UNESCO nezdinde bulunan daimi temsilciliği, ülkemizin kültürel alandaki görüşlerini kültür ve tarihî eserler konularında ülkemizi ilgilendiren konuları veya Türkiye'nin fikirlerini hem bu uluslararası platformda dile getirmekte hem de gelişmeleri Türkiye'de ilgililere aktarmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün aslî görevleri, hâlen devam eden vakıfların işletmelerini sağlamak veya kiralamak ve temsil etmek, yeni kurulan vakıfların tescil ve denetimlerini yapmaktır. Vakıflar Genel Müdürlüğü aynı zamanda vakıf statüsünde günümüze intikal eden mimari eserlerin ve anıtların restorasyonlarını yapmak, bu tür eserleri muhafaza ederek gelecek nesillere salimen intikalini sağlamakla mükelleftir.⁵⁷

56 <http://unesco.org.tr/>

57 Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün detaylı çalışmaları için bkz. <http://www.vgm.gov.tr/>

Vakıflar Genel Müdürlüğü kültürel faaliyetler açısından ülkemizde tarihî mirasımızın ayakta kalması ve korunması konusunda çok önemli bir role sahiptir. Bütçesinin kâhîr ekseriyetini vakıf olarak bize kadar gelebilmiş tarihî eserlerimizin restorasyonu ve korunması gibi faaliyetlere ayıran bu kurum, somut olan kültürel mirasımızın korunması ve yaşatılması konusunda çok değerli bir rol üstlenmiştir.

Bu konuda yapılan çalışmalar küçük bir örnek vermek gerekirse sadece Ankara'da 2014 yılı sonuna kadar (kayıtlı) 152 vakıf eserin hemen tamamı restore edilmiş olacaktır. (Son dönemde yaklaşık 107 vakıf eserin onarımı gerçekleştirilmiştir.) Son dönemde restore edilen ve yıkılmaktan kurtulan yüzlerce vakıf eserin bu tür aktif faaliyetlerle yeniden hayat bulması takdire şâyandır ve kaliteli restore ekipleriyle bu tür kurtarma faaliyetlerinin devamını sağlamak hedeflenmelidir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bu çalışmaları, sahada Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı ve yerel yönetimleri de doğrudan ilgilendiren bir sorunun gözardı edilmesine fırsat vermemelidir. Bu da ilgili paydaşlar arasında gerekli düzeyde bilinçli bir koordinasyon sağlanmadığı için aşağıdaki örnek vaka kapsamında izah edilecek olan anormal bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin güvenlik tehlikesi arzettiği gerekçesiyle Çengelhan ve Çukurhan gibi iki önemli anıt yapı ile ilgili olarak yıkım kararı almasının ardından Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü'nün girişimleriyle bu eserler yıkımdan kurtarıldı. Vakıflar bu eserleri projelendirerek restore edilip işletilmesi ve sonra da devredilmesi için ihaleye çıkardı. Böylece iki önemli tarihî anıt eser yıkılma tehlikesi arz etmelerine rağmen(!) yıkım kararları durdurularak kurtarılmış oldu.

Kaynak: Gazeteler.

TRT

Türkiye'nin kamu yayıncılığı yapan tek yayın kuruluşu TRT'dir. Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla 1964'te, özel yasayla özerk bir kamu tüzel kişiliğine sahip olarak kurulmuştur. Özerklik statüsü 1972'deki anayasa değişikliği sırasında kaldırılmış ve kurum "tarafsız bir kamu iktisadi kuruluşu" olarak yeniden düzenlenmiştir.

TRT son dönemde kurulan TRT-TÜRK, TRT Avaz, TRT-Belgesel gibi yeni kanallarla kültür alanında hem daha geniş bir seyirci yelpazesine hem de farklı ülkelere açılmıştır. Bu kanalların yayın politikalarının içerik açısından zenginleştirilmesi ve ortak bir bakış açısıyla yeniden ele alınması Türkiye'nin kamu diplomasisi alanındaki etkinliğini de artıracaktır.

Yerel Yönetimler

Belediyeler görev alanları içindeki bölgelerde kültür ve tabiat varlıklarının belgelenmesi ve korunması konusunda kanunlar çerçevesinde gerekenleri yapmakla yükümlüdürler. Ancak ülkemizin taşınmaz kültürel varlıklarının zenginliği düşünüldüğünde bütün yerel yönetimlerin bu tür tarihî eserleri tespit edip restorasyona tâbi tutacak yeterli insanî ve maddî kaynağa sahip olması mümkün değildir. Bu da tarihî eserlerin hızlı bir şekilde tespitini ve koruma altına alınmasını geciktirmektedir.

Yunus Emre Enstitüsü

2009 yılında kurulan Yunus Emre Vakfı ve bu vakfa bağlı olarak faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü yurt dışında Türkçenin öğretimi ve Türk kültürünün tanıtımı amacıyla kurulmuştur. Enstitü, kurulmasının ardından üç yıl gibi kısa bir sürede 30 civarında ülkede faaliyet göstermeye başlamıştır. İngiltere'nin British Council, İspanya'nın Cervantes Enstitüsü veya Almanya'nın Goethe Enstitüsü gibi kurumlardan ilham alınarak hayata geçirilen Yunus Emre Enstitüsü, son dönemde faaliyete geçen en anlamlı kurumlardan biridir. Kurumun son birkaç yılda hızla ulaştığı mesafe henüz yeterli kabul edilebilecek noktada değildir. Yurtdışındaki Yunus Emre Merkezleri, Avrupa'nın ve Asya'nın önemli ülkelerinin hepsinde yer alana kadar açılmaya devam etmelidir. Kurumun bu hedeflere ulaşabilmesi için maddî kaynaklarının güçlendirilmesi ve faaliyet kapasitesinin artırılması gerekmektedir.

Yunus Emre Kültür Merkezleri'nin özellikle Avrupa'da Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı Almanya, Avusturya ve Hollanda gibi ülkelerde daha hızlı yapılanması elzem görünmektedir.

FRANSA'DA KÜLTÜR POLİTİKALARI

Kültür politikaları uygulamalarına bir örneklem olarak aşağıda tartışılan dört ekolden Fransa'nın vaka analizi olarak seçilmesi, Türkiye için iki yönden anlamlıdır. Birincisi Türkiye'nin Fransa ile tarihten gelen derin kültürel bağları vardır. Bu bağlar siyasi ve ticari anlamda Kanunî dönemi-ne kadar uzanır. Kültürel anlamda etkileşimin başlangıcını ticari ilişkilerin 16. yüzyıla kadar gittiği dönemle ve daha somut anlamda da Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin 1720–1721 yılları arasında Fransa'ya yaptığı geçici sefaret görevi ile başlatmak mümkündür. Yirmisekiz Çelebi'nin dönüşünde kaleme aldığı rapor, *Sefaretnâme-i Fransa*⁵⁸ İstanbul yöneticileri ve elitleri üzerinde etkili olmuş bir eserdir.

19. yüzyılda hızla Batılılaşmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu'nda seçkin bir zümre Fransızca'yı kendilerine ikinci dil olarak seçmelerinin yanı sıra, Fransız Devrimi'nin idealleri diğer birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Osmanlı'da da yankı bulmuş ve 1908 Darbesi'nin sloganlarında yeniden ortaya çıkmıştır: Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik.

Tabii ki Türkiye ile Fransa arasındaki etkileşimin bütün tarihine burada yer vermek mümkün değildir ama Cumhuriyetin kurucu elitlerinde kültür politikalarına yansıyan Fransız tarzı laiklik anlayışının ve katı Fransız merkeziliğinin etkilerini görmek de mümkündür.

Dünyadaki kültür politikası uygulamaları, Avrupa ölçeğinde genel anlamda dört farklı –ancak aralarında kesin bir ayrışma olmayan— model üzerinden incelenebilir. Söz konusu modeller sırasıyla Kıta Avrupası modeli, Kuzey Avrupa modeli ve Anglo-Sakson modeli olarak sıralanabilir. Ulldemolins ve Arostequi, bunun yanında Akdeniz ülkelerinde uygulanan politikaları da ayrı bir model olarak sunarlar.⁵⁹

58 Beynun Akyavaş, *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi* (Ankara 1993).

59 J. R. Ulldemolins ve A. R. Arostequi (2013) "The governance of national cultural organisations: comparative study of performance contracts with the main cultural organisations in England, France and Catalonia (Spain)," *International Journal of Cultural Policy* 19 (2): 249-69; Sacit Hadi Akdede, "Dünyada Kültür Politikaları-II: Avrupa'dan Örnekler," <http://mimesis-dergi.org/2013/07/dunyada-kultur-politikolari-ii-avrupadan-ornekler>.

Fransa ve İtalya merkezden yönetimci bürokratik modeli, İngiltere ve bazı İskandinav ülkeleri bağımsız nitelikte sanat kurullarının (*art council*) egemenliğindeki modeli, Almanya ise asıl belirleyici olanın yerel yönetimler olduğu modeli temsil ederler. Zimmer ve Toepler'in tanımına göre Kıta Avrupası modeli sanatsal bakımdan mükemmeliyetçi, idare bakımından ise hayli merkezileşmiş ve hiyerarşik bir özelliğe sahiptir. Bu modelde kültür politikasını merkezi yönetim yerel yönetimlere dayatır ve sanatsal bakımdan en yüksek nitelikte ürünler ister. Bu modele örnek gösterilebilecek ülkelerin başında Fransa gelmektedir. Kuzey Avrupa ülkeleri modelinde devlet başat rolde olsa da yerel yönetimler hükümetten bağımsız aktivitelerde bulunabilirler. Anglo-Sakson modelinde ise liberal bir işleyiş vardır. Kültür işleri kâr amacı gütmeyen kurumlar tarafından yerine getirilir. Akdeniz ülkelerindeki uygulamalar ise Kıta Avrupası modeline benzemekle birlikte net yazılı kuralları bulunmamaktadır. Bazı yazarlar İspanya, İtalya ve Türkiye'yi Akdeniz modeline örnek gösterirler de⁶⁰ Türkiye, Kültür Bakanlığı'nın kuruluşundan itibaren uzun yıllar Fransız modeline daha yakın bir uygulama sergilemiştir.⁶¹

Fransa Kültür ve İletişim Bakanlığı

Fransa Kültür Bakanlığı, kültür işlerinin 19. yüzyıldan beri bünyesinde gerçekleştirildiği Güzel Sanatlar Sekreterliği'nden ayrıldıktan sonra, 1959 yılında Kültür İşleri Bakanlığı (*Ministère des Affaires Culturelles*) adı altında ihdas edilmiştir. Kültür işlerinden sorumlu bakanlığa ilk olarak ünlü yazar André Malraux'un atanması (22 Temmuz 1959), bu bakanlığa verilen önemin bir göstergesidir. Malraux'un atanmasından hemen sonra çıkarılan 24 Temmuz 1959 tarihli kararnamede güzel sanatlar ile kültür arasındaki kopukluğun giderilmesi gerektiği belirtilmiş ve bakanlığın görevi şu şekilde ifade edilmiştir:

Kültür İşleri Bakanlığı'nın görevi insanlığın, öncelikle de Fransa'nın temel eserlerini mümkün olduğu kadar çok Fransız için ulaşılabilir hale getirmek, kültürel mirasımıza geniş kitlelerin dikkatini çekmek ve sanat eserlerinin yaratılmasını ve bu yaratıyı zenginleştiren düşünme biçimini desteklemektir.⁶²

60 Ulldemolins ve Arostequi, "The governance of national cultural organisations."

61 A. Zimmer ve S. Toepler, "Cultural policies and the welfare state: the cases of Sweden, Germany and the United States." *The Journal of Arts Management, Law and Society*, 26 (1996): 167-93. Ayrıca bkz: Akdede, "Dünyada Kültür Politikaları-II."

62 "Devlet ve Kültür Politikası." Kıbrıs'ta Fransa, <http://www.ambafrance-cy.org/Devlet-ve-Kultur-Politikasi>.

Bakanlık için belirlenen vizyon, hem küresel hem de millî hedefler içermesi bakımından ilginçtir. Mümkün olduğunca fazla Fransız'ın kendi edebiyat ve sanat eserlerine ulaşması bakanlığın ulusal ölçekteki hedefini oluştururken, dünyada mümkün olduğunca fazla insanın Fransız kültürüne ulaşabilmesi da küresel hedefini teşkil etmektedir. Bakanlığın görevi doğal olarak bu hedefleri sağlayacak ortamın oluşması için destek vermektir. Türkiye'de olduğu gibi Fransız Kültür Bakanlığı da değişik isimler altında görev yapmıştır; 1997'den beri Kültür ve İletişim Bakanlığı (*Ministère de la Culture et de la Communication*) adı altında hizmet vermektedir.⁶³

Fransa'da Uygulanan Kültür Politikaları

Fransa'da kültür politikalarının tarihçesini 16. yüzyıla kadar götürmek yanlış olmasa gerektir. 1539'da Fransızcanın millî dil olarak kabul edilmesi bu sürecin en önemli başlangıç noktasıdır. Fransa Krallığı'nın yükselmesi ile birlikte kültürel ve bilimsel faaliyetleri koordine ve teşvik etmek amacıyla *Collège de France*, Millî Kütüphane, Fransız Akademisi (*Académie Française*) gibi kurumlar ortaya çıkmış, ilerleyen dönemlerde bu kurumlar bir yandan Fransa'nın kamu diplomasisi görevini yürütmüşler, diğer taraftan da millî kültürün kurgulanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Görsel sanatlar ve performans sanatları alanında *Comédie-Française*'in ve Louvre Müzesi'nin kurulması, sanatçıların himayesi için mali yardım ve komisyonların oluşturulması zamanla idari yapıların ve fonların teşkil edilmesi gibi adımlar ve bilhassa 19. yüzyılda Kültür İşleri Bakanlığı'na dönüşecek olan Güzel Sanatlar Sekreterliği'nin kurulması, bu politikaların önemli yapı taşlarını oluşturmuştur.⁶⁴

Fransa'da bugün uygulanan kültür politikalarında devletin ön planda oluşu, kökleri 1789 Devrimi'nin de öncesinde yatan merkezileşmeci geleneğe dayanır.⁶⁵ Kültür ve sanatın ilerleyebilmesi, ancak sanatçılarla kraliyet arasında kurulan patronaj ilişkileri sayesinde mümkün olabilmektedir. Fransa'nın devlet düzeyinde uyguladığı kültür politikaları, ilk olarak 17. ve 18. yüzyıllarda kurmuş

olduğu çeşitli akademilerle, halı ve porselen gibi eşyalar üreten kraliyet imalat-haneleri ile ve nihayet kraliyetin himayesinde bulunan sanatçılara uyguladığı sansürle şekillenmişti. Fransa'nın günümüzde uyguladığı politikalar, üretkenliğe odaklanmaktan ziyade sanata kolay ulaşımı esas almaktadır. Başka bir deyişle, sanat öğretiminin yapıldığı kuruluşların sayısal artışından daha fazla öncelik verilen husus, sanat eseriyle halkın aracısız buluşmasını sağlamaktır.⁶⁶

Fransa'da kültür politikaları bakanlığın kuruluşundan beri değişiklikler göstermiştir. Göreve gelen her bakanın bir politik gündemi olsa dahi bu gündemlerin bakanlıkta derin etkiler bıraktığını söylemek zordur. Ne var ki devletin genel politikasını etkileyen birtakım görüşlerin kültür bakanlığına da yansımalarının bir sonucu olarak aşağıda bahsedilecek dönemlerde uygulanan politikaların birbirlerinden ayrıldığı söylenebilir.⁶⁷

1959-1969 Dönemi

Bu dönem, André Malraux politikalarının damgasını vurduğu, Fransız kültür politikalarının resmi olarak şekillendirildiği dönemdir. Malraux bu dönemde genel olarak sanatı halkın her kesiminin ulaşabileceği bir hâle getirmek üzere uğraş verdi. Fakat halkın ne kadarının bu sanat faaliyetlerine erişebileceği ve onları anlayabileceği konusunda öngörülemez bir belirsizlik söz konusuydu. Bu nedenle bakanlık sanat eğitiminin ve çeşitli kültürel değerlerin daha geniş kitlelerce öğrenilebilmesi için girişimler başlattı. Bu dönem boyunca “yüksek sanat” çalışmalarının korunması ve üretilmesi yönünde projeler yürütüldü.⁶⁸

Ancak bu dönemi salt sanatçıların devlet himayesine alınmasına ve halka açık bir sanat anlayışıyla kültürel bir demokrasi ortamının sağlanmasına dönük projeler üzerinden anlamaya çalışmak yetersiz olacaktır. Fransız Kültür Bakanlığı kitlelere verilecek eğitimin okullardakinden farklı olmasını sağlamak üzere uygulamaya dayalı girişimlerde de bulunuyordu. Sanatı yine sanatın kendi diliyle anlatma yöntemini benimsemiş faaliyetler ile kültürel gelişmenin halk tabakalarına yayılması hedeflenmekteydi.⁶⁹

⁶³ Ministère de la Culture et de la Communication. <http://www.culturecommunication.gouv.fr/Ministere/L-histoire-du-ministere>

⁶⁴ T. Perrin, *France / Historical Perspective: Cultural Policies and Instruments*. <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php>

⁶⁵ David Looseley, *Cultural Policy in France Since 1959* (Nordic Cultural Institute). www.nordiskkulturinstitut.dk/.../cultural_policy_in_france.pdf

⁶⁶ P. Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası* (2002). <http://www.ambafrance-cy.org/Devlet-ve-Kultur-Politikasi>.

⁶⁷ 1959'dan günümüze uzanan aşağıdaki dönemleme, daha ziyade yukarıda anılan Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*'ndan (<http://www.ambafrance-cy.org/Devlet-ve-Kultur-Politikasi>) aktararak hazırlanmıştır.

⁶⁸ Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

⁶⁹ Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

Yüksek sanatın halka anlatılabilmesi ve yerelleştirilebilmesi için Malraux ilk defa *Directions Régionales des Affaires Culturelles* (DRACs) adında 3 bölge direktörlüğü kurdu ve ilaveten dokuz ayrı şehirde *Maison de la Culture* denilen kültür evlerini teşkil etti. Bu şekilde dönemin kültür politikalarında merkezi otoritenin etkisi azalmış gibi görünse de durum gerçekte farklıydı. Bu kültür evlerinde büyük çoğunlukla merkezin istediği uygulama ve temsillerin hayata geçiyor olması, ilerleyen süreçte kültür evlerini daha bağımsız ve özerk yapılarla dönüşmekten alıkoydu. Bununla birlikte bakanlığın 10 yıllık planı içerisinde müzikal eserlerin ve temsillerin gelişip yayılabilmesi için ülke genelinde 15 civarında *Centres Dramatiques Nationaux* (CDNs) ve yeni tiyatro kumpanyaları (*les Troupes permanentes de décentralisation*) kuruldu.⁷⁰

Malraux 1969'da bakanlık görevinden ayrıldığında hedefler ve söylemler açısından önemli mesafeler kaydedilmiş olsa da uygulamada doğal olarak eksiklikler vardı. Özellikle Kültür Bakanlığı'nın halkın eğitilmesini geri plana atarak halkı doğrudan kültür ve sanatla buluşturmaya çalışması, bu eksikliklerden birisi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu şekilde Kültür Bakanlığı'nın Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte vermesi beklenen *kültür eğitimi*, sadece Millî Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır. Kültür Bakanlığı kuruluş hedefleri açısından tam aksini gerçekleştirmek istemesine rağmen bu tutum nihayetinde sanatın daha da elitize olmasına yol açmıştır.⁷¹

Ayrıca yerel kültür politikalarının oluşturulması için kurulan kültür evlerinden de istenen sonuç alınamamıştır. Mevcut merkeziyetçi yapı tüm gelecekselliği ile devam ederken bu yaklaşım 1968'de güçlü şekilde ortaya çıkan sol akımlardan ciddi eleştiriler almıştır.⁷²

1969-1981 Dönemi

1969'da Malraux'nun bakanlıktan ayrılmasından sonra göreve gelen Jacques Duhamel, geçmiş dönemin başarısız kaldığı, kültürün yerelleşmesi ve kurumlar arası ortak çalışma konularını yeniden ele alarak “kültürel kalkınma” kavramını hayata geçirmeyi denedi. Bu dönemde 1968 hareketinin eleştirilerine cevap olarak kültür politikalarında daha modern yaklaşımların benimsendiğini görmekteyiz. Bu bağlamda Kültür Bakanlığı devletin kendi kurumları, televizyon-sinema endüstrisi ve tiyatro topluluklarıyla iş birliğini artıracak anlaşmalar

yapmıştır. *Fonds d'Intervention Culturelle* (FIC) adında yeni bir kurum oluşturularak diğer bakanlıklarla ortak olarak gerçekleştirilecek yenilikçi projelere finansal destek sağlanmasının önü açılmıştır.⁷³

Her şeye rağmen Duhamel'in bakanlığı döneminde de devlet ön plandaydı. Serbest piyasa şartlarına açık bir sanat anlayışı reddedilmekteydi. Devlet geçmişte olduğu gibi bu dönemde de kültür politikalarında belirleyici ve destekleyici misyonunu sürdürmekteydi.⁷⁴

Duhamel'den sonra gelen altı bakanın, yani Maurice Druon, Alain Peyrefitte, Michel Guy, Françoise Giroud, Michel d'Ornano ve Jean-Philippe Lecat'ın dönemlerinde de kültür politikalarına yaklaşım genel olarak aynı çerçevede kalmıştır. Gerçi 1974'te Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing tarafından daha kısıtlı bütçeyle sınırlandırılmış bir kültür planı yürürlüğe kondu ve Bakan Michel Guy tarafından benimsenen liberal politikalar sayesinde devletin kültür alanındaki yükümlülükleri bir nebze hafifletilmiş oldu. Ancak 1974'ü izleyen yedi yıllık dönemin sonuna gelindiğinde hâlâ “kültür devleti” hedefine ulaşılabilmiş değildi.⁷⁵

Bu süre içerisinde 1974'te “kültürel kalkınma” anlaşmaları dizisinin ilki belediyeler ve yerel yönetimlerle imzalandı. Bu yolla yetişmekte olan genç sanatçılar ve çağdaş sanat alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. 1977'de Georges Pompidou Ulusal Kültür ve Sanat Merkezi kurulmuş ve 1980 yılı “Ulusal Miras Yılı” ilan edilmiştir.⁷⁶

1981-1993 Dönemi

1981'de François Mitterrand'ın Fransa Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte yeni bir dönem başladı. 1958 yılından bu yana ilk kez iktidara gelen Sosyalist Parti'nin de etkisiyle dönemin ilk kültür bakanı Jack Lang tarafından 1982'de bakanlık bütçesi yaklaşık iki katına çıkarıldı ve bir süre sonra da ülke bütçesinin oranca yaklaşık %1'ine ulaştı. Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın bakanlığı döneminde Lang'a sağladığı destek, değişimin motoru oldu ve Lang da bu fırsatı kültür politikaları alanında bir atılıma dönüştürmeyi başardı.⁷⁷

73 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

74 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

75 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

76 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

77 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

70 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

71 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

72 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

Bakanlık bu dönemde “Büyük Projeler” (*Grands Travaux*) adıyla Bastille Operası’nı, Millî Kütüphane’yi ve Büyük Louvre Müzesi’ni kapsayan bir projeler zincirini uygulamaya koydu.⁷⁸

1982-1983 yıllarında çıkarılan bölgesel özerklik hakkındaki kanunlar, kültür yönetiminde merkezi yapıyı sarsan ilk adımlar oldu. Yerel yöneticilerle iş birliği içerisinde oluşturulan Bölgesel Kültür İşleri Direktörlükleri (DRAC) tamamlandı, önemli eğitim kurumları tesis veya restore edildi, okullarda verilen sanat eğitimi modernize hâle getirildi, müfredata tiyatro, sinema, sanat tarihi gibi yeni alanlar eklendi ve çocukların kültür hakkındaki duyarlılığını arttırmak amacıyla sinema turları ve kültürel turlar düzenlendi. Kültür faaliyetlerinin genişletilmesi yoluyla 12 yılı aşkın bir sürede kültür alanında 8.000’den fazla kişiye istihdam sağlandı.⁷⁹

Ekonomik yaklaşımdaki değişim ve yerel ölçekli kültür faaliyetlerinin artmasıyla birlikte Fransız Kültür Bakanlığı artık kültür endüstrisi alanlarında da boy göstermeye başladı. Bu dönemde bakanlık; kitap, her türden kültürel kayıt, film ve radyo-televizyon yayıncılığıyla ilgili düzenlemeleri hayata geçirdi. Film endüstrisinin önünü açacak projeler, kitap satışlarını artıracak fiyat indirimleri ve radyo yayınlarında getirilen belirli oranda Fransızca şarkı kotaları bu uygulamalardan bazılarıdır.⁸⁰

Bu uygulamalar sayesinde bakanlık bir taraftan sanat, sanatçılar ve kültür kurumlarının koordinasyonunu sağlarken diğer taraftan da yukarıda bahsedilen alanlarla ilgili sektörleri düzenleyen bir kültür endüstrisi bakanlığı görünümünü kazandı.⁸¹

Bu dönemde genel olarak kültür politikalarının uygulanmasıyla ilgili ciddi gelişmeler kaydedilerek kültür ve sanatın geniş bir çevreye ulaşması sağlandı. Şüphesiz ki bu 1959’dan beri değişmeyen bir hedefti; ancak söz konusu hedefe dönük uygulamaların değişmesi sonuca etki etti. Daha evvel arka planda kalan sanat dallarının bu dönemde tanıtılması ve yüksek kültür dışında bireysel üretimi de teşvik edecek bir politika izlenmesi, meyvelerini vermiştir. Bu başarılarla rağmen, Jack Lang’ın küçümsenen popüler kültür uygulamaları devletin üst kademesinde tartışmalara yol açmıştır.⁸²

78 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

79 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

80 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

81 P. Poirrier, *French Cultural Policy in Question, 1981-2003*. (2004). http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/62/85/84/PDF/Poirrier_FCP_2004.pdf

82 Looseley, D. *Cultural Policy in the Twenty-First Century*. Sh:2

1993-2001 Dönemi

Bu dönemi öncekinden ayıran esas çizgi, 1993’te gerçekleştirilen seçimlerde yeniden sağın iktidara gelmesidir. Bakan Jacques Toubon önceki dönemlerde yürütülen yerel yapılanmaların pekiştirilmesi, taşradakilerin kültürel farkındalığının artırılması gibi hedeflere, Fransız kültür politikalarının yurt dışında da uygulanması projesini eklemiştir.⁸³

1990’lar boyunca geniş bir kesimin tartışma konusu olan “kültürel istisna” kavramı da bu yıllara damgasını vurmuştur. 1994’te Fransız dil mirasının korunmasına yönelik çıkarılan kanun ile birlikte Fransızca dili diğer dillerden ayrıcalıklı tutulmuş, geliştirilmesi için 2005 yılındaki Unesco Toplantısı’na kadar radyo ve televizyon yayınları üzerinde çeşitli kotalar uygulanmaya devam edilmiştir. Bu alanda toplumun hemen her kesimini kapsayan bir uzlaş hâkimdir. Kültür mirasına ve varlıklarına sıradan bir ürün gözüyle bakılması, herkesçe kabul edilemez bir durum olarak görülmektedir. Nitekim bu konuda “Bir kültür ürünü-nün pazar koşullarına uyması gereken normal bir ürün olarak görülmesini kabul etmiyoruz.”⁸⁴ diyen dönemin Cumhurbaşkanı Jacques Chirac’ın açıklamasından da anlaşılacağı üzere, “kültür ürünü” denilen şeyin her dönemin serbest piyasa koşullarına göre pazarlanabilecek bir ürün olmadığı, dolayısıyla arkasında her zaman bir devlet desteğine ihtiyaç duyacağı görüşü savunulmaktadır.⁸⁵

Philippe Douste-Blazy’nin 1995 yılında bakanlıkta göreve başlamasıyla birlikte merkezi yönetimin yeniden ele alınmasıyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Rigaud Raporu, bu yeniden yapılanma açısından oldukça önemlidir. Rigaud, devlet ve yerel topluluklar arasındaki ilişkinin düzenlenmesi, bu konuda Maliye Bakanlığı tarafından da takınılan olumsuz tutum ve kültürel endüstri politikalarıyla ilgili bakanlığa çeşitli öneriler getirmişti. Fakat 1997 seçimlerinde yeniden sol bir yönetimin iktidara gelmesiyle bu yeniden yapılanma hareketi yarıda kalmıştır.⁸⁶

Yeni bakan Caherine Trautman, önceki dönemde başlanan çalışmaları devam ettirdi ve kültürel çoğulculuğun korunmasında devletin rolüne vurgu yaptı. Bütçeyi yeniden yapılandırma yoluna gitti. Çeşitli sözleşme ve iş birliği anlaşmalarıyla bütçenin ciddi bir kısmı bu amaca yönlendirilerek yerel özerklik politikası desteklendi. Bunun yanı sıra çeşitli çıkar gruplarının güç kazanması da engellenmeye çalışıldı.⁸⁷

83 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

84 D. Vernet, *Ulusal Kültürün ve Avrupa Kültürünün Korunması Fransa ve AB Örneği*. <http://www.konrad.org.tr/index.php?id=131>

85 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

86 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

87 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

Bakanlığın yerel yapılanmalarında geleneksel çizgiden bir miktar ayrılma sağlanması ve merkezin görev alanındaki kültürel çoğulculuk uygulamalarının yerel düzlemde gerçekleştirilmesiyle paralel olarak bu alana çeşitli müdahalelerde bulunulmuştur.⁸⁸

2000 yılında Catherine Tasca Kültür Bakanlığı'ndaki temel hedeflerini 3 başlıkta şöyle özetliyordu: *kültürel çeşitliliğin arttırılması, kültürel erişimin arttırılması ve yerel özerkleşmenin geliştirilmesi*. Sanat eğitiminin desteklenmesi bağlamında uzun zamandır birbirinden ayrı hareket eden Kültür Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı ortak çalışmalara başladı.

2001'den Bugüne

2002'de cumhurbaşkanlığına yeniden seçilen Jacques Chirac, kültürel çeşitliliğin Fransa'nın kültür politikasının bel kemiğini oluşturduğundan bahsederken, döneminde atanan Jean-Jacques Aillagon da moderniteye karşı daha dikkatli ve ileri görüşlü politikaları benimsedi.⁸⁹

Yeni dönem kültür politikalarının küreselleşmeden payını alarak sınır ötesine taşması ve çeşitli endüstriler üzerinden ilerliyor oluşu nedeniyle devlet desteği olmaksızın eksik kalacağı ve başarısız olunacağı savunulmaktadır. Bununla birlikte devlette eskisi gibi bir merkezîyetçilikten de söz edilemez. Yerel yönetimlerle daha çok iş birliği ve koordinasyon sağlayarak bunun küresel ölçekli politikalarda da uygulanması hedeflenmektedir.⁹⁰

Görsel işitsel iletişim için 2000-2002 yılları arasında kültürel miras ve yerelleşmeden sorumlu bir alt sekreterlik oluşturulmuştur. 2003-2004 yılları arasında da kültürün yerelleşmesi ile ilgili protokoller imzalandı. 2004 yılında Renaud Donnedieu de Vabres halkı kültüre ulaştırmak için yeni teknolojilerle ilgili düzenlemeler yaptı. 2005'te dokuz yeni "Sokak Sanatları Ulusal Merkezi" açtı.⁹¹

2007 yılında Nicolas Sarkozy'nin başkanlığında Christine Albanel bakan oldu. Ulusal Program'da revize edilen sosyal politikalara göre kültür politikalarını uyarladı. Bakanlık dört genel müdürlük altında yeniden organize edildi. Bu birimlerden biri *genel sekreterlik* olmak üzere, *kültürel miras, sanatsal yaratım,*

medya ve üretim endüstrileri alanındadır. Bunlar dışında halka açık yayıncılık reformu gerçekleştirilmiş, internet üzerinde yazar telif haklarının korunması sağlanmış ve performans sanatları alanında ilerleme kaydedilmesi için sanatçılarla sermaye sahipleri arasında toplantılar yapılmıştır.⁹²

2009 yılında Frédéric Mitterand'ın bakanlığı döneminde vatandaşların kültürel hayata katılımını arttırmak için "Herkes İçin Kültür" programı başlatıldı. Önceki dönemde başlatılan dijital ortamda yazar haklarının korunması uygulamasına internet ortamında telif haklarını korumak için yeni bir kamusal ajans oluşturularak destek verildi. Performans sanatlarıyla olan iletişim sürdürüldü, dijital kitap fiyatlarının sabitlenmesi için kanun çıkarıldı ve "Kültür ve Medya 2030" adıyla bir tahmin raporu hazırlatıldı. Ayrıca Google'a karşı Fransız Yayıncılar Birliği'nin kitapların dijital ortama aktarılmasıyla ilgili haklarının korunması konusunda destekler sağlanmıştır.⁹³

Aurélié Filipetti 2012 yılında yeni başkan François Hollande'ın cumhurbaşkanlığı döneminde göreve atandı. Politikasında daha çok kültür ve sanat eğitimini, bölgesel kalkınmayı ve "kültürel istisna" kavramını dijital ekonomi bağlamında yeniden tanımlanarak gündeme alınmasını ön planda tutmaktadır. Ayrıca kültürel miras ve sanatsal yaratıcılık alanında iki kanunun çıkarılmasına ön ayak olmuştur.⁹⁴

Fransa'nın Küresel Ölçekli Kültür Politikaları

David Looseley Fransa'nın modern anlamdaki kültür politikasını oluşturmasında post kolonyal dönemin etkisine dikkati çeker. Öncelikle daha Malraux ile kurulan bakanlıktaki görevlendirmelerde eskiden Fransız kolonilerinde görev yapan bürokratlar kullanılır, kültür politikalarında "Frankofoni" çalışmaları tam da merkezde yer alır; kolonilerin bağımsızlaşmasından sonra ortaya çıkan Fransızca konuşan ülkelerle ilişkilerini sürdürebilmesi ve bunların desteklenebilmesi için devlet tarafından bir proje olarak düşünülür.⁹⁵

Buna göre De Gaulle iktidarının Cezayir sorununu çözmesiyle birlikte Kültür Bakanlığı'nın kuruluşu da tesadüfi görünmemektedir. O dönem slogan olarak kullanılan "kültürel demokratikleştirme" kavramının içeriği daha iyi anlaşılabacaktır.

88 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

89 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

90 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

91 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

92 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

93 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

94 Poirrier, *Devlet ve Kültür Politikası*.

95 D. Looseley, *The Return of the Social: French Cultural Policy and Exclusion, 1993-2003*. http://neumann.hec.ca/iccpr/PDF_Texts/Looseley_David.pdf.

Günümüzde Fransa'nın uluslararası ölçekli kültür politikasında ise önceden olduğu gibi sadece eski koloni ülkeleriyle ilgili değil, daha çok küresel ölçekli sürdürülebilir kalkınma ve dayanışma konusunda bir rota belirlenmiştir. Bu konuda Fransa Dışişleri Bakanlığı İşbirliği, Kalkınma ve Frankofoni Direktörü Xavier North, kültürel eylem ve iş birliğinin sağlanması için dört ana hedeften bahseder ve bunları şöyle açıklar:⁹⁶

1. *Fransız kalkınmasına yardımcı programların belirlemesi ve uygulanması:* Kalkınma programlarının uygulanma nedeni yoksulluk, eşitsizlik, sosyal dışlanma ve küresel kamu malları için mücadelede bulunulması....ve Öncelikli Yardım Fonu (Priority Solidarty Fund) ile çift yönlü yardım projeleri yürütülerek ödenekten faydalanan ülkelere yatırım programları yoluyla ve sosyal, kültürel, eğitim, araştırma alanları gibi yılda 500'den fazla alanda katkı yapar.

2. *Araştırma ve yükseköğretimin geliştirilmesi:* Avrupa Birliği, gelişmekte olan ülkelerin ve Güney ülkelerinin bilimsel heyetleriyle ortaklıkların geliştirilmesini kapsar. Fransız ulusal mirasının güçlendirilmesi amacıyla arkeolojik projeler, müze değişim programları; insan ve toplum bilimlerini geliştirmek amacıyla araştırma merkezleri, yabancı öğrenci ev sahipliği; yurt dışı eğitim programlarını teşvik etmek için ise bu programların çeşitlendirilmesi gibi alt başlıkları içerir.

3. *Fransız fikirlerinin geliştirilmesi:* Dünya çapında Fransızcanın kullanımının teşvik edilmesini içerir. 130 milyon Fransızca konuşan ve 85 milyon öğrenen kişiyle bu sayının her yıl arttığı gözlenmektedir. Çok dilliliğin AB ve Mağrip ülkelerinde desteklenmesiyle Fransa'nın global ölçekte sesini duyurması sağlanır.

4. *Dünya çapında Fransız görsel-işitsel (audiovisual) yayınların genişletilmesi:* TV ve radyo programlarıyla Fransız yayınlarının uluslararası arenada bulunması demektir. Bu doğrultuda yurt dışına TV programları, filmlerin ihraç edilmesi ve yardım için Güney ülkelerinin görsel işitsel çalışmalarının dağıtımında destek olunması gibi alanları içerir.

1.424 milyar euro yıllık fonla desteklenerek bu hedefler doğrultusunda çalışmalar yapılır.

Fransa ülke içinde olduğu gibi uluslararası kültür politikasında da merkezileşmeyi savunmaktadır. Liberal yönelimlerle uygulanacak bir kültür politikasının başarısızlığa yol açacağı düşünülmektedir. Buradan Kültür Bakanlığı'nın kurulmasından çok daha öncesine dayanan merkeziyetçi kültürel geleneğin izlerini sürmek mümkündür.

96 X. North, *Foreign Cultural Policy in Europe, The Four Goals of French Foreign Cultural Policy*. <http://www.ifa.de/fileadmin/pdf/europanetz/north.pdf>, 1-2.

Faaliyet Alanlarına Göre Kültür Politikaları

Kitaplar

Kitap endüstrisini desteklemek için yazarlar, yayıncılar, kitap satıcıları, kütüphaneler ve yazılı kültürel mirasın korunması gibi pek çok alanda önlemler alınmıştır. Bu alanda birden çok bakanlık iş birliği içerisinde çalışmaktadır.⁹⁷

İki milyar euroluk kitap sektörünün geliştirilmesi bağlamında devlet destekli yayıncılık ile özel yayıncılar arasında hukuk kitaplarının, sanat kitaplarının, harita ve sosyal bilimler alanındaki eserlerin basımı noktasında güçlükler yaşanmaktadır. Dijital yayıncılık konusuna gelince, bu alanda diğer sektörlerden daha az etkilenmiştir denilebilir. Fakat gereken tüm önlemler de alınarak telif hakları konusundaki problemlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ortak haklar idaresi yöntemi ile yazarlardan toplanan eserlerin telif hakları ödenmektedir.⁹⁸

Dijital kopyaların ve kütüphanelerden ödünç alınan kitapların lisans ücretlerinin dağıtılabilmesi için yazarlar ve yayıncılar "SOFIA" (Société Française des Intérêts des Auteurs de l'Écrit) olarak adlandırılan bir sistem kurmuşlardır. Ortaklık temelli bu sistemde Fransız yayıncılığının %80'ini temsil eden 5.700 yazar ve 102 yayıncı bulunmaktadır. Hak sahiplerinin ücretlerini ödeyebilmek için 2003'te çıkarılan kanunla birlikte ayrılan fona zorunlu olarak aylık ücretlendirme yapılmaktadır. Halka açık kütüphanelerde devlet tarafından SOFIA hizmetine ödenen bedelin %50'si fona, %25'i yazarlara ve %25'i de yayıncılara ayrılır. Kopyaların kullanımı için ise "Société Civile des Éditeurs de Langue Française" (SCELFF), 1960 yılından kurularak özellikle kitapların film ve televizyon uyarlamalarındaki telif haklarını takip edebilmek için kurulmuştur.⁹⁹

10 Ağustos 1981 yılında çıkarılan kanuna göre kitaplar için yayıncılara tek fiyat konulması şartı getirildi. Kitap satışı yapan yerlerde %5'ten fazla iskonto yapılmaması ve kütüphane gibi yerlerin toplu kitap alımlarında iskontonun %9'un altına düşürülmemesi kararı alındı. Buradaki amaç, yayıncılar arasındaki rekabetin kitap evlerindeki yoğunluğu düşürmesine engel olmaktır. Ayrıca tek fiyat sistemi kitapların ticari bir meta olarak görülmesine de bir karşı duruştur. Bu sistemin sonucunda 3.000 profesyonel kitap evi modernleşmeye rağmen dağıtım sektörünün %40'ına sahiptir. Bu kanunla kitap fiyatlarındaki enflasyonun tamamen ortadan kaldırılarak genel tüketim fiyatlarından daha aşağıdaki fiyatlarda seyretmesi sağlanmıştır.¹⁰⁰

97 *Cultural Policies in France*, http://www.snac.fr/pdf/coalition_brochure_english.pdf.

98 *Cultural Policies in France*.

99 *Cultural Policies in France*.

100 *Cultural Policies in France*.

Devletin kitap endüstrisine müdahalesi kısıtlıdır. 2008 yılında 14 milyon euroyu geçmemiştir. Devlet tarafından vergilerden tahsis edilen bütçe “Centre National du Livre” (CNL) denilen kurumdan sağlanmaktadır. Eserlerin kopyalanması, yayınlanması gibi işlemlerden alınan vergilerle 2008 yılında 35 milyon euroluk sermaye oluşturulmuştur.¹⁰¹

Sinema ve Görsel-İşitsel Yayınlar

Her yıl vizyona giren yaklaşık 300 Fransız filmi ve 180 milyon kişilik tiyatro gişesiyle sinema endüstrisinin korunması için devletin vergi ve bütçelen-dirme yapması şarttır. 1946’ya kadar çok az ilgi gösterilen sinema sektörü o yıl kurulan “Centre National de la Cinématographie” (CNC) ile bir dönüm noktası yaşamıştır. Devlet tarafından çok az bir bütçe ayrılmasına karşın sinema alanı her zaman ayrıcalıklı bir alan olarak CNC tarafından düzenlemelerle organize edilmiştir. CNC ayrıca mali yardımda bulunur, Fransız sinemasının tanıtımına katkı yapacak uluslararası organizasyonları desteklemektedir.¹⁰²

Sinemaya destek iki şekilde verilmektedir: Bunlardan ilki ek kaynaklarla üretimin, yapımcı ve rejisörlerin desteklenmesi şeklindeyken ikincisi; sinemada yayınlanan filmlerin televizyonlardaki gösterilme oranlarından sağlanan gelirlerdir. Sinema filmlerine fondan ayrılan kaynaklar eskiden beri devam etmektedir. Fonu oluşturan kaynak ise hem vergilerden hem de sinemayı desteklemek için film biletlerinden kesilen %10’luk paylarla oluşturulmuştur.¹⁰³ 2013 yılı itibariyle bakanlık tarafından radyo, televizyon ve sinema için ayrılmış ödenek 434 milyon eurodur.¹⁰⁴

Bir başka yöntem ise Fransız televizyonlarında uygulanan ulusal film ve Avrupa filmleri yayınlama kotasıdır. Bu politikada geçmişten beri süregelen Fransız “kültürel istisna”sının izlerini sürmek mümkündür. “Kültürel istisna ölmüştür, onun yerini kültürel çeşitlilik almıştır.” diyen Canal Plus televizyonun sahibi Jean Marie Messier’in sözleri her kesimden Fransız siyasi tarafından ciddi tepkiyle karşılanmıştır.¹⁰⁵

101 *Cultural Policies in France.*

102 *Cultural Policies in France.*

103 *Cultural Policies in France.*

104 Bkz: Tablo ve Göstergeler Bölümü, *Kamu Kültür Harcamaları*, Milyon EURO, 2006 ve 2013 tablosu.

105 Kılıçkaya, B. *Hollywood’da Büyüyen Fransa’da Küçülür.* (2013) <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/148033.asp>

Avrupa’da her yıl 550 sinema filmi gösterime girmektedir. Bunun %6’sını Avrupa yapımı filmler, %18’ini ulusal filmler ve %75’ini de Amerikan filmleri oluşturmaktadır. Amerika ve Avrupa’daki film sektörü arasındaki bu fark 1998 yılında 6.5 milyar dolarlık açığa neden olmuştur. Bu nedenle Fransa, AB ortak kültür politikaları kapsamında tüm üye ülkelerin film sektörüne yapacakları desteklerini yükseltmelerini savunmaktadır.¹⁰⁶

106 Vernet, Daniel. *Ulusal Kültürün ve Avrupa Kültürünün Korunması Fransa ve AB Örneği.* <http://www.konrad.org.tr/index.php?id=131>

Tablo ve Göstergeler:

Kültür Politikalarında Rol Oynayan Temel Aktörler (Fransa)

	DEVLET	BÖLGESEL YETKİLİLER
	Merkezi Hizmetler	
MERKEZİ	KÜLTÜR VE İLETİŞİM BAKANLIĞI	DİĞER BA-KANLIKLAR
	Merkezi Yönetim Müdürlük ve Hizmetleri	
	Merkezi yetkili kültür kurumları*	
	Devlet kamu kurumları**	
YEREL	Ademi Merkeziyetçi Kurumlar	Devredilmiş İdare
	Kaymakamlıkların kültürel faaliyet sahası	Bölgeler - Sayı 26
	Kültür Meseleleri Yerel Müdürlükleri ve mimari ile kültür mirası için bölgesel hizmetler Sayı: 26	Departmanlar - Sayı 101
		Belediyelerarası İşbirliği için Kamu Kurumları - Sayı 2581
		Belediyeler - Sayı 36786
		Denizlerarası yetkililer - Sayı 5 ve Yeni Kaledonya

* Ulusal Yetkili Kültürel Kurumlar (30 civarında): Kültür ve İletişim Bakanlığı merkezi yönetime doğrudan bağlıdır. İdare, teknik çalışmalar ve üretim aktiviteleri veya ulusal konularla ilgili kültürel hizmetlerin temin edilmesi alanlarında işlevleri vardır. Örneğin; millî arşivler, araştırma ve restorasyon merkezleri, müzeler, medya kütüphaneleri, mimarlık millî kütüphaneleri ve kültürel miras gibi.

** Devlet Kamu Kurumları (80 civarında): Devlet denetimi altındaki kültürel kurumların yönetim alanı ve mali alanda olduğu gibi kendi hukuki statülerinde de özerklikleri vardır. Örneğin; ulusal müzeler, ulusal sanat merkezleri, ulusal akademiler, ulusal sanat okulları gibi.

*** Belediyeler Arası Ortak Kamu Kurumları (EPCI): Bu kurumlar farklı alanlardaki ortak projelerin geliştirilmesi için farklı belediyeleri bir araya getirir. EPCI yerel yönetimlerle ortak, homojen ve benzer kurallara tabidir. Örneğin; *Communautés de Communes*, *Communautés d'Agglomération*, *Communautés Urbaines* ve *Syndicats Intercommunaux* gibi.¹⁰⁷

107 "Les collectivités locales en chiffres," Fransa İçişleri Bakanlığı, <http://www.interieur.gouv.fr>; Fransa Kültür ve İletişim Bakanlığı, <http://www.culturecommunication.gouv.fr>; "France/ 3. Competence, Decision-Making and Administration," Compendium, <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=31>.

Kültür Bakanlığı Bütçesi (Fransa) – Genel Bakış ve Değerlendirme, Milyon EURO, 2012 ve 2013 ¹⁰⁸

	Program	2012 (mevcut)	2013 (beklenen)	Değişim
Kültür	Sanatsal üretim	787 277	774.899	-1.57%
	Miras	860 255	775.924	-9.80%
	Bilgi iletimi/nakli	1 069 466	1 077.474	0.75%
Toplam Kültür		2 716.998	2 628.297	-3.26%
	Kültür Araştırması ve Bilim Kültürü	124 072	118 832	-4.22%
Toplam Kültür + Araştırma		2 841.07	2 747.127	-3.31%
Basın, kitaplar ve yaratıcı/ kültür endüstrileri	Kitaplar ve yaratıcı/kültür endüstrileri	274 962	268	-2.53%
	Basın	533.388	516.086	-3.24%
Toplam Basın, kitaplar ve yaratıcı / kültür endüstrileri		808.35	784.086	-3.00%
Kamu Yayıncılığı		452 889	285.365	-36.99%
	Kamu yayıncılığına katkı	150 087	149.437	-0.43%
	Dış yayın faaliyeti	3 290.4	3 397.681	3.26%
Toplam Kamu Yayıncılığı	Ön Hesap	3 893.376	3.832.483	-1.56%
Toplam Kültür ve İletişim Bakanlığı		7 542.79	7 363.7	-2.37%

108 "France/ 6.2 Public cultural expenditure, 6.2.3 Sector breakdown," Compendium, <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=623>.

Kamu Kültür Harcamaları (Fransa), Milyon EURO, 2006 ve 2013¹⁰⁹

ULUSAL DÜZLEM	Program
Kültür Bakanlığı fonları (geçici 2013)	
Kültür	2 628.3
Basın, kitap ve kültür endüstrileri	784.1
Kültür araştırması ve bilim kültürü	118.8
Yayıncılık (ön hesap olmadan)	434.8
Diğer Bakanlıkların Kültür fonları (geçici 2013)	
Eğitim	2.223.0
Dışişleri	817.4
Yüksek Öğrenim ve Araştırma	55.3
Savunma	75.0
İçişleri	11.7
Ekonomi ve Maliye	8.7
Spor, Gençlik Halk Eğitimi ve Sosyal Katılımcılık	8.6
Başbakanın Kabinesi	5.0
Denizlerötesi	3.7
Adalet	3.7
Sınai Kalkınma	1.6
Zanaat Ticaret ve Turizm	0.5
Çevre, Sürdürülebilir Kalkınma ve Enerji	0.2
YEREL VE BÖLGESEL DÜZLEM (2006'DA)	
Yerel İdareler (10,000'den fazla nüfuslu)	4.357
Yerel İdare Birlikleri (kendi vergi sistemine sahip)	842
<i>Departmanlar</i>	1.292
Bölgeler*	556

Kültür ve İletişim Bakanlığı Tarafından Bütçenin Paylaştırılması¹¹⁰

PROGRAM VE FAALİYETLER	FONLAR	Toplamın %'si
Miras	776.0	19.57%
Anıtlar	328.8	8.29%
Mimari	28.0	0.71%
Fransız Müzeleri	375.6	9.47%
Arşivler (ve milli kutlamalar)	25.2	0.64%
Dil Mirası	2.6	0.07%
Kamu Müzesi Koleksiyonlarının Zenginleştirilmesi	8.6	0.22%
Arkeoloji Mirası	7.2	0.18%
Sanatsal Üretim	774.9	19.54%
Sahne sanatlarının üretim ve yayılmasına destek	712.5	17.97%
Görsel sanatların üretim ve yayılmasına destek	62.4	1.57%
Bilgi üretimi ve kültürün demokratikleşmesi	1 077.4	27.17%
Yüksek öğrenim kurumları ve mesleki entegrasyon	232.2	5.85%
Sanat ve kültür eğitimi, kültüre erişim	75.5	1.90%
Uzmanlaşmış eğitim kurumları	21.9	0.55%
International cultural policy	6.0	0.15%
Bakanlık genel yönetimi	741.8	18.70%
Kültür Araştırmaları ve Bilim Kültürü	118.8	3.00%
Kültür Araştırmaları	8.7	0.22%
Bilim Kültürü	110.1	2.78%
Basın	516.1	13.01%
<i>Agence France Presse</i> devlet aboneliği	119.6	3.02%
Basına yapılan yardımlar	396.5	10.00%
Kitap ve kültür endüstrileri	268.0	6.76%
Kitaplar ve Okuma	255.5	6.44%
Kültür Endüstrileri	12.5	0.32%
Yayıncılığa radyo kanalı çeşitliliğine katkı	285.4	7.20%
<i>France Télévision</i>	256.4	6.46%
Yerel radyolara destek	29.0	0.73%
Dış yayın politikası	149.4	3.77%
TOPLAM	3 966.0	100.77%

TÜRKİYE’DE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ İKTİDARLARINDA KÜLTÜR POLİTİKALARI (2002–2012)

2002 Ekim tarihinden beri iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye’de kültür politikaları alanında önemli girişimleri başlatmış ve hayata geçirmiştir ancak hâlâ hayata geçirilmesi gereken birçok proje ve politika bulunmaktadır.

Kültür Bakanlığı’nın Turizm Bakanlığı ile birleştirilmesi, muhtemelen kültürün ekonomik yönüne dikkat çekmek ve finansal problemleri bertaraf etmek için düşünülmüş bir manevradır ancak bu birleşimin kültür politikalarına ne tür olumlu etkiler sağladığı henüz tam olarak ele alınabilmiş değildir.

İktidara geldiğinden bu yana Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kültür politikaları konusundaki tutumu felsefi bir çerçevede tartışılmış değildir. İlk dönemde bürokrasiden gördüğü direnç karşısında manevra alanı kısıtlı olsa da birtakım girişimler hayata geçirilmiştir ama kapsamlı bir yaklaşım kamuoyuyla paylaşılmamıştır. Arka planda felsefi bir tartışma ve belki de bir konsensus gerektirecek kapsamlı bir zihni değişim henüz topluma takdim edilebilmiş değildir. Kısa süren ve muhafazakar olanlarla olmayanların ortak eleştirilerine muhatap olan “muhafazakar sanat” tartışması da zihni zeminin (maalesef) henüz her iki kesimde de kapsamlı bir kültür tartışmasına hazır olmadığına işaretlerini vermiştir.

Hâlihazırdaki kültür politikalarına bakılarak Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Türkiye’de uygulanan devlet merkezli kültür politikalarında köklü değişimler planladığını söylemek henüz mümkün değildir. Aşağıda bir kısmının tartışılacağı önemli ve ciddi etkiler uyandıracak girişimler kuşkusuz hayata geçirilmiştir ve geçirilmeye de devam edecektir ancak genel anlamda Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kültür politikaları nedir

sorusu karmaşık cevaplar üretebilecek nitelikte bir sorudur. Ekonomik ve demokratik seviyesi giderek yükselen bir Türkiye'nin buna mukabil kendi medeniyet havzasına ve Batıya, Balkanlara ve İslam dünyasına yönelik kültür politikalarını yeniden ele almalı ve bu vizyonu hayata geçirmek için gerekli kurumsal ve sivil adımları organize etmelidir.

Bu kısımda, son dönemde uygulanan bazı politikalarına başlıklar halinde yer verilecek ancak kapsamlı bir değerlendirmeye girilmeyecektir. Burada bahsi geçmeyen birçok konuda da Türkiye'de nitelikli kültür politikalarına örnek vermek mümkündür. Ancak bu bölümde sadece bir kültür politikası olarak benimsenen ve kamuoyu ile paylaşılan ana projeler ele alınacaktır.

TEDA

Son on yılda hayata geçirilen en önemli kültür projeleri arasında yer alan ve Türkçe eserleri dünyaya tanıtmayı amaçlayan TEDA desteğinden bahsetmek yerinde olacaktır. Türkçe yayımlanmış edebî eserlerin yabancı dillere çevrilebilmesi ve basılabilmesi için maddi destek veren bir proje olan TEDA, Türk yazarlarının çeşitli dillerde ve coğrafyalarda yaygınlık kazanması ve yepyeni okurlarla karşılaşmasının önünü açmıştır. Bugün Türkiye kökenli yazarların eserlerine dünyanın önemli dillerinde olduğu gibi Balkanlarda ve Asya'da konuşulan dillerde de erişilebilmektedir.

Uygulamaya konulduğu 2005 yılından bu yana TEDA kapsamında 62 ülke ve 58 farklı dilde toplam 1648 esere destek verilmiş; destek alan bu eserlerden 2013 yılı Şubat ayı itibarıyla 893 eser okurlarıyla buluşmuştur. (Bu rakamlar 1923 ile 2005 yılları arasında yurt dışında çevirileri yayınlanan eserlerin sayısı ile –yaklaşık 200-kıyaslandığında kısa sürede elde edilen bu başarının önemi daha net olarak anlaşılacaktır. Ekim 2014 itibarıyla 1257 eser yayınlanmıştır.).

TEDA ile edebiyat eserleri alanında başlayan Türkçenin edebi zenginliğini dışa açma ve tanııtma politikası, edebi olmayan eserleri de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Kültür (ve Turizm) Bakanlığı hem kendi bünyesinde hem de mevcut diğer kurumlar aracılığı ile Türkiye'de üretilen değerli akademik eserlerin yabancı dillere çevrilmesi amacıyla uygulamalarını genişletebilir.

Frankfurt Kitap Fuarı Onur Konukluğu

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara geldiğinden beri büyük bir arzu ve istekle Türkiye'nin Frankfurt Kitap Fuarı'nda onur konğu olarak misafir edilmesi için büyük çabalar verilmiştir. O dönemde Almanların bu konudaki isteksizliği, konuyu takip edenlerin malumu olsa gerektir. Frankfurt Kitap Fuarı'na Türkiye'nin 2008 yı-

linda onur konğu olarak kabul edilmesi hem Bakanlık için, hem de Türk edebiyatının dünyaya açılması, Türkiye kökenli yazar ve düşünürlerin dünyanın diğer başarılı edebiyatlarıyla beraber anılabilmesinin önünü açan çok önemli bir eşik olarak kabul edilmelidir. Bu kararın Orhan Pamuk'un 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü almasının ardından gelmesi de kayda geçmesi gereken önemli bir ayrıntıdır.

Türkiye, yurt dışındaki kitap fuarlarına daha aktif ve etkin programlarla katılmanın, yazarlarını ve düşünürlerini dünyaya takdim etmenin yollarını aramaktadır.

Yunus Emre Enstitüsü

Bu dönemin kültür hayatımıza en büyük katkılarında biri de hiç kuşkusuz –yaklaşık 50 yıl gibi bir gecikmeyle gerçekleşmiş olsa da– Yunus Emre Enstitüsü'nün kurulması ve çok kısa bir sürede onlarca ülkede merkez açmasıdır. (Kurum 2014 yılı sonu itibarı ile 25 ülkede 30'u aşkın Yunus Emre Kültür Merkezi ile faaliyetlerini yürütmektedir).

Bakanlık Yeni Yayın Politikası

Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti döneminde Kültür ve Turizm Bakanlığı yayın politikalarında gerçekleşen önemli bir değişiklik de not edilmelidir. Bakanlık daha önce yaptığı sıradan kitapların basımına son vermiş ve artık seçilmiş konularda prestij kitaplar yayınlamaya karar vermiştir. Bakanlık artık kendisine sunulan genel eserler yerine siparişlerle ve önceden belirlenmiş konularda kitaplar basmaktadır. Bakanlığın bastığı eserlerin akademik içerik ve baskı kalite bakımından piyasada standartları belirleyecek ölçülerde tutulması ve referans alınması yayın kültürümüzde önemli bir aşamadır ve ciddiyetle sürdürülmelidir.

Kültür Envanterleri

Türkiye on-on beş yıl öncesine kadar sahip olduğu kültür varlıklarının tam bir envanterine sahip değildi. Bu durumda ülkede hangi kurumun ne tür tarihî eserleri koruyacağı bile belli değildi. Son yıllarda yapılan çalışmalarla artık Türkiye'nin uluslararası ölçekte bir kültür envanterini oluşturmak üzere önemli adımlar atılmıştır. Şimdi bütün şehirlerimizde ülkemizin somut ve somut olmayan kültürel mirasının ayrıntılı envanterinin çıkarılması ve bunların UNESCO nezdinde uluslararası kültür kurumla-

rınca da tanınması için gerekli girişimlerin başlatılması gerekmektedir. Ardından acilen korumaya alınması gereken maddi/mimari eserler hangi kurumların sorumluluğuna verilecekse bunlar belirlenmeli ve TİKA'nın yurt dışında yaptığı türde kapsamlı bir restoratif program hazırlanarak uygulamaya konulmalıdır.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti tarafından hayata geçirilen en önemli kurumlardan biridir. (Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın kuruluş kanunu Aralık 2010'da geçmiştir.) Pratikte bağımsız olsa da kurumsal olarak Kültür (ve Turizm) Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet yürüten başkanlık, ülkemizde mevcut yazma eserlerin öncelikle güvenilir bir kaydının çıkarılması, ardından bunların belirli merkezlerde toplanması, korunması ve araştırmacıların hizmetine sunulması gibi görevler ifâ etmektedir. Bütçesinin büyük ekseriyeti el yazmaların edit veya tıpkıbasım yayınlarına ayıran kurum, kaçırmaya veya satın alma yoluyla yurt dışına çıkarılmış el yazmalarının da bir listesini araştırmacılara sağlaması, bilime ve kültüre büyük hizmet olacaktır. Kurumun faaliyetleri internet sitesinden güncellenmektedir.¹¹¹

III. BÖLÜM

YENİ YAKLAŞIMLAR VE ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümü Türkiye'nin kültür ve sanat politikalarında ele alınması gereken konulardan özellikle acil çözümler üretilmesi gereken alanlardaki konuları içermektedir. Geliştirilen öneriler, problemleri alanlar düşünülerek önemli ve acilen müdahale gerektiren konular üzerinden seçilmiştir. Bütün önerileri hayata geçirmesi beklenen temel aktör, siyasi irade ve onu temsil eden ilgili kurumlardır; bunların başında da doğal olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı gelmektedir. Bazı önerilerin hayata geçirilmesinde farklı ve konuyla ilgili kamu kurumları ve STK'lar da paydaşlar olarak yer alacaktır. Yeni dönemde, gelişmiş demokrasilerde olduğu gibi varlıklı aileler ve şirketler veya onların kurduğu vakıflar da bu dönüşüm sürecinde önemli katkılar sunarak kültür ve sanat üretiminin ülkemizde zenginleşmesinde, yaygınlaşmasında ve tabana yayılmasında aktif roller üstlenmelidir.

YENİ KÜLTÜR POLİTİKALARININ TEMEL DİNAMİKLERİ (2014–2023)

Türkiye son yıllarda ekonomide, sağlık sektöründe, ulaştırma ve haberleşme teknolojilerinin ülkemize gelmesinde, sosyal politikalarda büyük başarılar elde etti. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri doğrusu özellikle sağlık hizmetlerine erişim sağlama konusunda Avrupa'daki herhangi bir ülkede bile hayali pek mümkün olmayan derecede kapsamlı reformlara imza attılar; farklı sosyal güvenlik sistemlerine tabi olan kişilerin farklı hizmetler alması gibi garip uygulamalara son verildi ve hemen bütün vatandaşlar için sağlık hizmetlerine erişimin yolu açıldı; sağlık hizmetlerinin kalitesi yükseldi ve sağlığa erişim imkanı büyük şehirlerden diğer illere doğru artırılarak çoğaltıldı.

Ulaştırma ve haberleşme teknolojileri açısından da ülkemiz büyük mesafeler kaydetti. Geline nokta da birçok şehirde havaalanı olması, havayolu ulaşımının yıllardır alternatifsiz olan karayolu ulaşımına bir alternatif oluşturacak noktaya gelmesi; bütün bunların ötesinde Türk Hava Yolları'nın dünyanın en prestijli havayolları arasında sayılır olması, taşıdığı yolcu sayısının rekor düzeylere ulaşması kısa sürede katedilen büyük mesafelerdir. Karayolları açısından da Türkiye'de tam bir tıkanma yaşanıyordu. Birkaç büyük şehir bağlantısı dışında otobanı olmayan ülkemizin bugün hemen her noktasına ya çift yönlü yol veya otoban inşaatları devam etmektedir. Bazı yerlerde yol yapım çalışmaları çok gecikmiştir, bazı bölgelerde kalitesi yetersizdir ve bazı bölgelerde kalitesi lüks denebilecek seviyededir ama artık Türkiye'nin karayolları ağı süratle genişlemektedir ve kısa bir süre sonra müreffeh bir ülkeye yakışır hale gelecektir.

İletişim teknolojileri konusunda da Türkiye'de son on yılda büyük mesafeler katedilmiştir. Cep telefonu kullanıcı sayısının süratle yükselmesi, servis sağlayıcı şirketlerin yüksek hızda dünyanın bütün yeni teknolojilerini kullanıcıların hizmetine sunması; dışarıda yaptırılmış olsa da uzaya gönderilen haberleşme uyduları, Türkiye'nin dünyada yeni teknolojilerle artık tam bir uyum halinde yaşadığını göstermektedir.

Türk dış politikası da özellikle kendi sınır komşuları ve geleneksel olarak uzak durulan ülkeler (Afrika, Güney Amerika ve Ortadoğu) gibi alanlara çok büyük bir perspektifle yeni yaklaşımlar getirmiştir. Yine geleneksel olarak gergin ilişkilere sahip olduğu bazı komşularına yönelik barışı ve ekonomik işbirliğini öne çıkararak komşularla sıfır sorun politikası gibi yaklaşımlarla yeni ilişki modellerini vurgulayan Türk dış politikası, çevre ülkeler ve dünya politikaları açısından itibarlı bir çizgiye oturmuş görünmektedir. Türkiye'nin dış politikada yeni yaklaşımlarının bir kısmı başarılı olurken bir kısmı da Arap Baharı sürecinin özellikle Suriye ve Mısır örneğinde yaşanan gelişmelerle sekteye uğramıştır. Ama artık dünyada ve Ortadoğu coğrafyasında Türkiye'nin bir duruşu vardır ve bölge halkları bu duruşu dikkatle takip etmektedir. Suriye'deki krizin uzaması, Türkiye'yi ve Suriyelileri beklemedikleri bir sürece zorlamıştır. Türkiye bu süreçte de dünyaya örnek olacak seviye ve nitelikte bir yardım mekanizması geliştirerek iç savaş nedeniyle yerlerinden edilen Suriyelileri çevre ülkelerde olmayan bir kalite ve seviyede misafir etmeye devam etmektedir.

Kültür ve sanat alanında ise Türkiye diğer alanda elde ettiği başarılarla paralel bir sıçrama yaşayamamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, kültür sanat konularında birçok önemli girişime imza atmış ancak bunlar birtakım nedenlerle bir ivme kazanarak kültür ve sanatı Türkiye'nin gündemine oturtmaya yetmemiştir. Bu alandaki birçok başarı da ülkedeki siyasi konjonktür veya dönemsel sorunlar nedeniyle ne ülke gündeminde hakettiği ilgiyi görebilmiş ne de ülkedeki bütün kesimleri aynı derecede içine alacak bir kapsayıcılığa mazhar olabilmıştır. Örneğin Orhan Pamuk'un Nobel edebiyat ödülü

alması, ödül öncesi Ermeni iddialarına ilişkin yaptığı beyanlar üzerine mahkemeye celbedilmesi ve bazı kesimlerin protestosu ile bu uluslararası başarı gölgelenmiştir. Nuri Bilge Ceylan'ın Cannes Film Festivali'nde kazandığı ödül, ya yaptığı konuşma nedeniyle küçümsenmiş veya bazılarınca kıskanılmıştır. Bunlar bireysel başarılar olarak tarihe geçmiş ama ülkemizde bu tür başarıları rastlantısal olmaktan çıkarıp normal hale getirebilecek zengin ve düzeyli bir kültür sanat ortamı bir türlü kalıcı kılınamamıştır.

Ortam eksikliği sorununa siyasi farklılıkları bahane eden bireysel ataklar da eklenince kültür sanat camiası polarize olmaya doğru evrilmiştir. Örneğin ülkemizin yetiştirdiği en yetenekli piyanistlerden birisi olan Fazıl Say'ın sık sık ya Arabesk türe ya da siyasi olarak kendisi gibi düşünmeyenlere karşı kullandığı üslup, ülkemizin sanat edebiyat zenginliğini yükseltmek yerine kısır tartışmalara neden olmuştur. Daha da önemlisi, Say'ın ifadeleri toplumda, kendisinin de icra ettiği sanat olan klasik Batı müziğini belirli bir kesimin müziği gibi gösterecek bir algı oluşmasına neden olmuştur. “Sadece Fazıl Say gibi düşünenler klasik Batı müziği dinleyebilirler.” ya da “Klasik Batı müziği dinleyenler belirli partilere oy veremezler” gibi ayrımlar, Türkiye'de özellikle uluslararası nitelikte başarılar elde etmeye aday sanatçılar için ironik Oryantalist algıların oluşmasına katkıda bulunan konular olarak kayıtlara geçmiştir.

Son on yılda geline nokta da Adalet ve Kalkınma Partisi sanki eski tarihî eserlerin onarımı, restorasyonu, vakıf eserlerin yeniden ihya edilmesi gibi –ki hepsi gayet değerli ve gerekli uygulamalardır–konular dışında kültür ve sanat alanında söyleyecek bir şeyi olmayan (ya da henüz bu konuları gündemine almamış) bir iktidar gibi görünmektedir. Bu görünümün, 1960'lardan 1990'lara kadar, iktidardaki kadroların düşünce dünyasında iz bırakmış büyük münevverlerin fikir mirasıyla mütecânis bir durum olmadığını da ayrıca ifade etmek gerekir. Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının kültür politikalarını yeniden ve acilen bir fıkırî planla yoğurarak ele almaya ihtiyaç vardır.

Kültür ve sanat politikaları ile ilgili söylemler, projeler ve idealler (önemli bir ölçüde eğitim politikaları da buna dahil edilebilir) maalesef son on yılda gelişme ve maddî terakki söylemlerinin gölgesinde adeta erimiştir. İktidarın her fırsatta ve her ortamda Türkiye'ye sağladığı maddî refahı gündeme getirmesi, –ki toplumun en az yarısı bu gelişmeler için iktidara şükran duymaktadır–bütün başarılarını buna göre ölçmesi ve muhalefeti de bu altyapı başarıları ve yine maddî maliyetleri yüksek ufuklu projelerle susturması, ironik bir şekilde iktidara destek olabilecek entelektüel câmiânın da kültür ve estetik konulardaki fikirlerini ve önerilerini ikinci plana itmektedir. Dolayısı ile Türkiye'de kültür, sanat ve estetikle ilgili konular kalkınma söyleminin gölgesinde kalmaktadır. Bu konuları yeniden düşünmek ve önümüzdeki on yılı Adalet ve Kalkınma Partisi'ni iktidara taşıyan değerlerle kültürel arkaplanı buluşturup yeni bir vizyonla harekete geçmek gerekmektedir.

Temel Kriterler

Yeni dönemde kültür politikaları oluşturulurken birkaç konuya özen göstermek, belirli prensiplerle vizyon belirleyip hayata geçirmek, politikaların başarısı açısından önem arz etmektedir.

Ülkemizin tarihten tevarüs ettiği Doğu ve Batı dünyasının birikimi, Balkanlar, Orta Asya, Kafkasya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki nüfuslarla tarihten gelen temasları, insanî bağları ve nihayet Osmanlı'nın klasik ve son dönemlerinde Avrupa kültürü ile olan yoğun temaslarından elde ettiği kazanımları yeni kültür politikalarına kapsamlı ve derinlikli bir şekilde yansıtılmalıdır.

Yeni kültür politikaları genel anlamda dört temel prensip üzerinden inşa edilmelidir.

a. Bunlardan ilki Türkiye'nin yıllarca ötelenen İslami ve Osmanlı kültürel mirası ana akım kültür algısına entegre edilmeli ve bu tarihî birikim, bilimsel ve modern metotlarla hayata geçirilmelidir. Geleneksel kültürel mirasımızın temel referanslardan biri olarak ele alınması, modern kültürü veya Batı kültürünü reddetmek anlamına gelmemelidir. Tam tersine yeni kültür politikaları bu ikiliğin, birbirine karşı devam edegelen olumsuz ve yargılayıcı algıların, her iki taraf için de yok edilmesiniesas alan bir yöntemle değerlendirilmesini mümkün kılmalıdır. Batı ekolünü temsil ettiğini düşünen kesimlerle geleneksel ekolü temsil ettiğini düşünen tarafların birbirlerine entegre edilmesi için çaba gösterilmeli; her iki taraf birbirlerini zenginlik olarak görmelidir. Her iki tarafı bu sürece entegre etmek için kamu diplomasisinin bütün unsurları kullanılmalıdır.

b. İkinci temel prensip zıtlık eritilmeye çalışırken herhangi bir çatışma ortamının yaratılmamasıdır. Ülkemizin kültürel birikimini dünya skalasında çekici kılan unsurlardan biri de tarihte Doğu-Batı birikimlerinin barış içerisinde bu coğrafyada yaşayabilmiş olmasıdır; bugün ve gelecekte de hem İslami geleneğin, hem de Batıcı geleneğin beraber olabileceğini göstermek Türkiye'nin zenginliğini ifade eder.

c. Üçüncü temel prensip devletin rolü ile ilgilidir. Devlet artık kültürü ve kültürel normları belirleyen, kültür üretim ve tüketim alanlarını kapatan, tek başına yöneten ve tek başına fonlayan; ideolojik bazlı hareket eden ve yön veren *tek aktör* olma rolünden vazgeçmelidir. Bu yaklaşım tabii ki devlet tamamen bu alandan çıksın anlamına gelmez. Devlet kültür ve sanat üretiminin önünü açan, sanatçılara kendilerini en özgür bir biçimde ifade edecek ortamları oluşturan, ortaya çıkan sanatı da toplumun mümkün olan en geniş katmanlarına ulaştırabilecek imkanları hazırlayan bir rol üstlenmelidir. Bu anlamda özel sektörün ve yerel yönetimlerin üstlenebileceği yeni roller kapsamlı şekilde tartışılmalıdır. Mevcut ve yükselen zengin sınıfın kültürel faaliyetlere daha büyük bütçeler ayırması teşvik edilmelidir.

d. Bütün bunlara ilaveten Türkiye Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde olan, çok partili demokratik sistemle idare edilen ve açık pazar ekonomisini benimsemiş bir ülkedir. Kültür politikaları hayata geçirilirken unutulmaması gereken dördüncü temel prensip, Türkiye'de modernleşme ve Batılılaşma sürecinin en azından resmî düzeyde ikiyüz yılı aşan bir mazisi olduğu gerçeğidir. Bu anlamda Türkiye'nin Avrupa'ya dönük yüzü olan tiyatro, bale, opera, klasik Batı müziğini de içeren modern sanatlar hiçbir şekilde ihmal edilmemeli, tam tersine ülkemizin bu alanda yetiştirdiği yetenekler hem ülkemize hem de dünyaya gerektiği gibi takdim edilmelidirler; sanatçılar yetenekleriyle taltif ve takdir edilmelidirler.

Çalışmanın takip eden bölümü, uygulamalarda ilham kaynağı olabileceği düşüncesiyle seçilen iki vaka analizinin yanı sıra yeni kültür politikaları için bir dizi öneri sunmaktadır.

KÜLTÜREL MİRASIN TAŞIYICISI OLARAK “TÜRKÇE”

Dil bir medeniyeti kurgulayan öge olduğu kadar aynı zamanda medeniyetin taşıyıcısıdır. Kültürel miras sözle ve yazıyla nesillerden nesillere aktarılır. Konuştuğumuz dil, düşünme, dünyayı algılama ve yorumlama şeklimizi de belirler. Medeniyet, dil ve düşünce ile kurulur ve dille yazıya aktarılır. Dolayısı ile Türkçenin doğru kullanımı, doğru öğretilmesi ve zenginleştirilmesi bu anlamda büyük önem arz etmektedir.

Türkçenin kullanımı ile ilgili Kültür ve Turizm Bakanlığı’nı ilgilendiren birkaç önemli alan tanımlanabilir. Bunlardan ilki Türkçenin ülkemizde çeşitli basın, yayın ve görsel medyada kullanımı ile ilgilidir. Türkçe olmayan isimlerin günlük gazetelerde ve ülke sınırlarında yayın yapan TV ve radyo kanallarında kullanıldığını görmek artık sıradanlaşmıştır. Aynı özensizlik özellikle turistlere hitap eden (uluslararası bir zincirin parçası olmadıkları halde) birçok işletmede de göze çarpmakta, birçok müessese Türkçe olmayan isimleri tercih etmektedir. Bu tür tercihlerde bakanlığın önleyici olmasa da Türkçe kullanmaya özendirici tedbirler alması beklenir.

Türkçenin kurlsız ve bozuk yazımı sorunu da bir kurumun (özellikle Türk Dil Kurumu’nun) sahiplenmesi gereken bir sorundur. Okullarımızda kullanılan ders kitaplarında, Türkçe olarak basılıp yayınlanan gazetelerde ve internet ortamında Türkçenin dil bilgisi hatalarıyla yazılıp kullanılması kurumsal bir duruş ve tavırla; hatta kurumlar arası bir organize ile ele alınarak üzerine gidilmesi gereken bir konudur.

Türkçe kullanımındaki özensizlik Türkçenin öğretimindeki ciddiyetsizlikle de ilgili olsa gerektir. Bir ülkenin yazılı ve görsel medyasında kendi dilinin yanlışlarla kullanılması ve dilin yazılı medya yoluyla bu yanlışlıklarla kayıtlara geçmesi doğrudan kültür ile ilgili bir problemdir ve kalıcı şekilde tarihe mal olmaktadır.

Türkçenin güzel ve doğru kullanımını teşvik etmek ve yerleştirmek için Bakanlık ve Türk Dil Kurumu Türkçe yarışmaları düzenleyerek ödüller planlamalı, TDK ise basın ve medya kuruluşlarını Türkçe kullanımı konusunda takip edecek bir birim oluşturarak gerekli uyarıları sürekli hâle getirmelidir. Kullanım hatalarını teşhir edecek sevimli bir mekanizma, hataların önünü kesmek için düşünülebilir. Ayrıca bu sorun, yeni eğitim politikalarının da bir parçası olarak düşünülmeli; Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içerisinde dil bilincinin gelişmesine ve Türkçenin doğru kullanımına ilişkin projeler geliştirilmelidir.

Türkçenin Türk kültür ve medeniyetinin taşıyıcısı ve ileticisi olarak düşünülmesi, maddi desteklerin ve teşviklerin ciddiyetle yeniden ele alınması gerekmektedir.

Bütün bunların ötesinde Türkçe, tarihten ve farklı kültürlerden alıp kendine kazandırdığı kelime hazinesi itibarı ile de işlenmeli; büyük bir medeniyet, bilim ve kültür dili olarak tekrar doğması için gereken destekler sağlanmalıdır.

KÜLTÜR EĞİTİMİ VE KÜLTÜRÜN AKTARIMI

Ülkemizde kültür alanının en temel sorunu ne tür bir kültürün eğitiminin ve-
rileceği veya başat olarak kabul edileceğidir. Belirli bir kültür anlayışı üzerinde ittifak
sağlandıktan sonra bunun yeni nesillere aktarımı, işlenmesi, görsel ve işitsel medyada
sunumu ve yeniden üretimi üzerinde düşünmek gerekecektir.

Ev–Aile

Kültür öncelikle aile içinde, ev ortamında üretilen ve yaşanan bir değerdir. Ge-
leneksel aile kültürümüz geleneksel olmayan modern apartman dairelerinde nineler
ve dedeler aracılığı ile günümüze cılız da olsa taşınabilmiş görünmektedir. Ailevi de-
ğerlerin, daha da önemlisi *ailenin* bir değer olarak modern görsel medya aracılığı ile,
TV dizileri, filmler ve çocuk programlarıyla işlenmesi mümkündür ve bunu başaran
programlar da yok değildir.

Modern anlamda “ev” ve “aile” bir kültür üretim ve tüketim alanı olarak kabulle-
nilmese bile ülkemizde gerçekte bu iki unsur en anlamlı kültürel mekan olarak ortaya
çıkılmaktadır. Örneğin aile ile beraber yaşayan, nineler ve dedeler gibi, yaşlı aile üyele-
rinin bu ortamda çocuklar üzerindeki olumlu katkısı göz ardı edilemez.

Daha da önemlisi ülkemizde yine birçok bölgede binlerce örneği görüleceği gibi
okuma yazma bile bilmeyen veya sadece ilkokul mezunu olan annelerin çok sınırlı
maddi imkânlarla çocuklarını yetiştirmesi ve topluma yararlı insanlar olarak sunması,

ailenin hâlâ en verimli kültür üretim alanı olduğunun açık göstergesidir. Çevreden ve devletin kurumlarından maddi destek almaya bile yeltenmeyen benzer aileler çocuklarına en iyi eğitimi verebilmek, anne-babalarından aldıkları kültürü kendi çocuklarında yeniden görebilmek için büyük mücadeleler vermektedirler. Dolayısı ile *ev*, kültür aktarımın gerçekleştiği en önemli alan olarak kabullenilmeli ve ailenin buradaki aktif ve belirleyici rolünü destekleyecek çalışmalar üretilmelidir.

Sınırlı maddi imkanlarla çocuklarını yetiştiren, okutup meslek sahibi yaparken anne-babalarından aldıkları geleneksel kültürü de onlara aktarmayı başaran ailelerin çocukları, anne-babalarından daha zengin ve daha eğitilmiş oldukları halde aynı kültür birikimini kendi çocuklarına aktarmakta sorunlar yaşamaktadırlar. Modern toplumlarda aile, çocuklara etki eden tek faktör yerine birçok faktörden birisi olduğu için bu noktada kültürün çocuğa etki eden alanlarda görünmesi, belirginleşmesi gerekir. Okulun, öğretmenin ve görsel sanatların bu noktada devreye girerek bir öğrencinin ailesinden aldığı temel kültürel değerleri başka platformlarda da duymasına ve görerek almasına katkı sağlamalıdır.

İlaveten mevcut ev planlarının –en azından metropollerden uzak olan yerleşim bölgelerinde–geleneksel kültürün yaşamasına imkân verecek ve aile büyüklerini de kapsayacak şekilde ele alınarak düşünülmesi gerekmektedir. Kültürle ilgili resmî kurumların bu tür alanlarda teklifleri olabilir. (Yaşam tarzıyla ilgili olarak mevcut şehirlerimizin çekirdek aile üzerinden planlanmış, dar ve geleneksel yaşam tarzını ve mimariyi önemsemeyen kurgusu da yeniden ele alınmalıdır.)

Okul

Kültürün üretildiği –ya da üretilbileceği– ikinci önemli fiziki ortam kuşkusuz okuldur. Bu da Kültür (ve Turizm) Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı’nı bu ortamlarda paydaş olarak hareket etmeye, planlamalar yapıp hayata geçirmeye teşvik edecek önemli bir kesişim noktasıdır. Her iki bakanlık da kültürün yeni nesillere aktarımında okulları nasıl daha etkin, anlamlı ve kalıcı kullanabilecekleri konusunda muhakkak surette ortak planlamalara gitmeli ve bunu hayata geçirmelidir.

Mevcut haliyle müfredat programlarında yer alan kültür ve sanata ilişkin dersler okullarımızda yeterli düzeyde ilgi uyandırabilecek bir içerikle verilememektedir. Sınav odaklı bir seçme sistemine yönelik okul ortamında kültür ve sanat derslerini veren öğretmenler ne kadar nitelikli ve arzulu olurlarsa olsunlar öğrencide gereken ilgiyi uyandırabilecek bir ortam bulamamaktadır. Bu tür dersler sınava odaklanmış öğrenciler

için biraz füzuli addedilmektedir. Sınav baskısının azalması ile birlikte paralel olarak bu konulara eğilmek gerekecektir. Sanat dersleri kimi üniversitelerde olduğu üzere notlandırma ile değil geçme kalma sistemi ile müfredatta yer alabilir; öğrenci not kaygısı olmadan bu derslere daha rahat yönlenebilir.

Aynı durum bir anlamda en temel derslerden birisi olan edebiyat için de geçerlidir. Müfredat programlarında zengin klasik edebî birikimi, öğrencilere maharetle ve ilgi uyandırarak sunmanın yolları aranmalı; müfredat modern ve çağdaş edebiyattan örneklerle içerik bakımından zenginleştirilmelidir. Öğrencilerin bir edebî eseri tarihî ve sosyal bağlamından kopartmadan çevreyi ve diğer dinamikleri kavrayarak öğrenmesini sağlayacak yöntemler geliştirilmelidir. Daha da ötesi, edebiyatçıların ve yazarların her yıl okulları ziyaret etmesi, atölyelerde çalışmalar yapması, okuma günleri düzenlemesi gibi etkinliklerle öğrencilerle buluşması sağlanmalıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı ortak çalışmalarla bu tür ilgileri en üst seviyeye taşıyabilirler.

Okul ortamları muhakkak surette gerçek hayattan örneklerle uygulamalarla güçlendirilmelidir. Örneğin bir klasik Türk musiki korosunun, bir tasavvuf musiki icra heyeti veya bir klasik Batı müziği orkestrasının okul ortamında icra ettiği müziğin, konserin velilerle birlikte öğrenciler tarafından izlenmesi gayet kalıcı etkiler sağlayacaktır.

Kültürün okul ortamında *yaşanarak* yeni nesillere aktarımı en kalıcı formüllerden biri olarak düşünülebilir. Müfredat programlarının, ders içeriklerinin kültürel mirasımız ve modern dünyanın kültür birikimi ile desteklenerek yeniden gözden geçirilmesi ilk adımlardan biri olsa gerektir.

Ders içerikleri doğrultusunda öğrencilerin öğretmenleriyle birlikte önceden çalışılmış müze gezilerine katılmaları, ziyaret sırasında notlar alarak gözlemlerini yazılı raporlarla ifade etmeleri aktif öğrenme yoluyla kültür aktarımının gerçekleşmesini sağlayacak yöntemlerdir.

Müzelerin yanı sıra her ilde var olan mimari yapıların, diğer somut ve somut olmayan mirasın farkındalığını sağlayacak programlar, faaliyetler ve okumaların okullarda artırılması da bu anlamda gündeme gelmelidir. Öğrencilerin müzelerde gördükleri objeleri, mimari eserleri ve somut olmayan kültürel mirası duygularla da tecrübe etmesi istenmelidir.

Geleneksel çocuk oyunlarından bir kısmının Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okul bahçelerinde yeniden hayata geçirilmeye çalışılması bu anlamda inovatif bir yaklaşımdır.

Okul Dışı Ortamlar

Kültür, ev ve okul dışında toplumun hareket ettiği, insanların birbirleriyle temas ettiği bütün ortamlarda, görsel ve işitsel medya organlarında hayatın içindedir. İnsanlar her güne belirli bir kültür atmosferinde başlar ve devam ederler. Yazılı olmayan kültürün yaşatılması, korunması, her çağa göre yeniden üretilmesi, nesillerden nesillere aktarılması ve sahip çıkılması kültürel farkındalığı artıracaktır. Basılı ve görsel medyada filmler, diziler, edebiyat ve sanat faaliyetleri yoluyla toplumsal alanda kültürün işlenmesi, kültürel farkındalığın zinde tutulması anlamına gelecektir.

Kültürün değerlerle, kişilik ve yetenekle buluşması birey ve daha sonra toplum düzeyinde organik bir formatta kendini yeniden tanımlayabilecek ve alanını genişletecektir.

Görsel ve Yazılı Medya

Radyo ve televizyonlarda nasıl ki kültür sanat programları yayınlama zorunluluğu var ise bu e-gazeteleri, günlük basılı gazete ve haftalık/aylık dergileri de kapsamalıdır. Kültür sanat haberlerinin bulunduğu sayfaların niteliğinin artırılmasına yönelik tavsiye ve teşvikler düşünülmelidir. Gayesi güzele ulaşmak olan sanat gençliğe kendini ifade etme, aydınlanma, bilgilenme, rafine bir kültürel seviyeye ulaşma amacıyla donanımlı bir birey ve dünya vatandaşı olabilme hedefleriyle aktarılmalıdır. Bu çerçevede TRT ve bağlı kurumları öncü rol alarak bir model oluşturmalı; Türk kültür, sanat ve edebiyatını Türkiye içinde ve dışında kitlelere sevdirecek programlar üretmelidirler.

ŞEHİRLERİMİZDE KÜLTÜR VE ESTETİK SORUNU

İlk bakışta ya da uygulamadaki yetkiler açısından kültürün (Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın) ilgi ve yetki alanına giriyor gibi görünmeyen şehir planlaması, şehirdeki estetik ve mimari dokunun tarihsel dokuyu zedelemeyi bırakın gölgelemeden oluşturması gibi sorunlar aslında tam da kültürün konusudur. Bugün geldiğimiz noktada şehirlerimizin eski dokusu zaten birçok bölgede yok olmuş durumdadır. Hâlen ayakta olanlar da hızlı gelişme ve modernleşme ile birlikte yok olma tehdidi altındadır.

Öncelikle, bu çalışmada farklı yerlerde bahsi geçtiği üzere Kültür (ve Turizm) Bakanlığı'nın doğrudan ilgi alanına girmiyor gibi görünse de şehirlerin genel estetiği ile ilgili derhal bir çalışma grubu oluşturulmalıdır. Bakanlığın ele alacağı bu temel mesele zaten kimliği ve kişiliği on yıllar boyu yok edilmiş olan şehirlerimizin –ki bunların başında İstanbul gelmektedir—hangi bölgelerinde ne tür ve karakterde binaların yapılabileceği ile ilgili bir duruş ve vizyon sergilemelidir. Mevcut haliyle yine İstanbul başta olmak üzere imar izinleri alınmış herhangi bir biçim ve yükseklikteki bina derhal vücut bulabilmekte; ortaya çıkan görüntü sonradan fark edildiğinde düzeltme eğilimleri ortaya çıkmaktadır. Binaların hem kendi başlarına estetik olmaları hem etraflarındaki yapı örgüsü ile bir bütünlük arz etmeleri hem de şehrin genel estetiğini bozmadığı gibi bu estetiğe katkıda bulunacak nitelikte olması gerekir. Bu hedef için bakanlığın öncelikle bu konularda fikir beyan etmesi daha sonrasında da süreci etkileyecek bir mekanizma üzerinde çalışması gerekmektedir.

Şehirlerin hızla yiten estetikleri ve bunu hızlı nüfus artışı ile çarpık ve plansız modernleşmeye bağlayan bir analiz bu çalışmada yer almaktadır. Kültür politikalarından sorumlu kamu mensuplarının artık şehirlerin genel estetik duruşu ve görünüşü ile de ilgili olarak bir know-how ortaya koymaları gerekir. Unutulmamalıdır ki şehirler, milletlerin sahip oldukları kültürel seviye, mensup oldukları medeniyet ve geleceğe bakışlarını şekillendiren birincil alanlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Ankara ve İstanbul için (daha sonra bazı tartışmalara neden olsa da) şehir planlaması konusunda önemli girişimler yapılmıştır. Ankara ve İstanbul için davet edilen şöhretli yabancı mimarlar ve şehir planlamacıları iz bırakan bazı projelere imza atmışlardır. Örneğin Ankara’da Atatürk döneminde planlanan ve Uluşta yaptırılan Ziraat Bankası, Postane, Sümerbank ve bugün Yunus Emre Enstitüsü olarak kullanılan eski Tekel binası, Gazi Üniversitesi (bugün rektörlük binası olarak kullanılmaktadır), Senatoryum hastanesi gibi eserler Türkiye’nin ekonomik olarak en güçsüz olduğu bir dönemde şehir mimarisine yansıtıldığı estetik seviyeyi göstermesi açısından çok öğretici niteliktedir.¹¹²

Ülkemizde hızla artan nüfus ve sanayileşmenin sonucu olarak sürekli kırsal kesimden şehirlere akan bir göç yaşanmıştır. Merkezî yönetim 1940’lardan beri bu göç dalgasının gerisinde kalmakta, şehirleri ve artan nüfusu kabul edebilecek bir alt ve üstyapı hazırlığı gösterememektedir. Bu göç dalgası son on yılda İstanbul için değilse de en azından diğer şehirler için yavaşlamış görünmektedir. Bunda en büyük etken, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemlerinde TOKİ’nin yüz binler seviyesinde ürettiği apartman kompleksleridir. Alt ve orta –ve hatta bazı bölgelerde üst– gelir gruplarına hitap eden TOKİ evleri Anadolu’nun birçok şehrine yayıldı ve söz konusu kesimler için uzun vadeye yayılmış ödeme planlarıyla ev sahibi olmayı kolaylaştırdı. Bugün geldiğimiz noktada TOKİ’nin başarılı bir ara çözüm olduğu ortaya çıkmıştır ancak geleceğin şehirlerini kurgulayacak felsefi söylemi ve bu kurgunun araçları olabilecek kurum ve birimleri yeniden düşünmek gerekmektedir.

Dolayısı ile bugün büyük ve küçük bütün şehirlerimizin içine düştüğü –ya da kendilerini içinde buldukları– bu durum aslında önceki dönemlerin hızlı nüfus artışı karşısında planlama ve uygulamaya yetişemeyen yönetimlerden tevarüs edilen bir birikim olarak ortaya çıkmaktadır. 2002’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin uygulamaları gecekondulu yapılaşmalarını en azından büyük şehirlerde kesine yakın bir oranda durdurduysa da sorun henüz çözüme kavuşmuş değildir. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti bir anlamda şehirlerde gecekonduyu önlemiştir ama şehirlerin estetik ve planlama ile ilgili sorunlar, tarihî dokunun büyük bir saygıyla korunması gibi meseleler hâlâ çözüm beklemektedir.

112 Detaylar için bkz. Sibel Bozdoğan, *Modernism and Nation Building Turkish Architectural Culture in the Early Republic* (Universty of Washington Press, Washington D.C., 2001).

Salt Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın ilgi alanına giriyor gibi görünen bu konu, ülkenin kültürünü ve kültür anlayışını da derinden ilgilendiren birkaç önemli noktayı da barındırmaktadır. Bunlardan kuşkusuz en önemlisi toplumumuzun yaşam alanı ve mekan algısı¹¹³ ile ilgilidir.

Süatle modernleşen şehirlerimizde geçmişle geleceği saygıyla birbirine bağlayan geçmişin eserlerinin büyük bir medeniyetin mirasçıları olarak dikkatle korunduğu; yenin de geçmişi gölgelemediği ve gerisinde kalmadığı ve aynı zamanda estetik açıdan doyurucu bir planlama ve uygulama (büyük bir mastır planın parçası olarak) hayata geçmelidir. Bu konuda toplumsal bir bilinçlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreçte en çok eksiği hissedilen konu, Düccane Cündioğlu’nun Vitruvius’tan naklettiği üç mimari prensipten (sağlamlık, kullanışlılık, ve güzellik)¹¹⁴ en çok da “güzellik” prensibinin gözetilmesine ihtiyaç olduğu ortadadır.

113 Sadettin Ökten, “Mimari Üzerine Düşünceler,” *İlim ve Sanat* 12 (Mart-Nisan 1987), 19.

114 Düccane Cündioğlu, “Betona Gömülen Bir Ülke,” *Mimarlık ve Felsefe* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), s. 86.

ŞEHİRLERİMİZDE MİMARİ KÜLTÜR VE MODERN YAŞAM

Yaşadığımız şehirler mimari anlayışımızın temel öğelerini yansıtır. Şehirleri kurgulayan irade, yapılaşmayı bu çerçevede ele almalıdır. Eğer arka planda bir felsefe varsa, mimari öğeler bu felsefenin mekâna yansıması halidir. Bu felsefe eksikse, yanlışsa veya daha da kötüsü yoksa, her hâlükârda bugün yaşadığımız karmaşık şehirler çıkar ortaya. Az gelişmiş ülkelerle birlikte bütün gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunu yaşam alanlarının, şehirlerin bir insicam yansıtamaması olsa gerektir.

Geleneksel şehir mimarimiz eğer tek bir temel öğeye indirgenecek olsaydı bu, merkezinde insan olan fonksiyonel bir yaşam alanı diye ifade edilebilirdi.¹¹⁵ Ancak bugün üzülmek gerekir ki yaşadığımız şehirler ne geleneksel insan merkezli mekan kurgusunu yansıtmaktadır, ne de tam anlamıyla modernite ile uyum içerisindedir. Şehirlerimiz bir mastır plandan yoksun rastgele genişlemekte;yan yana yapılan binalar ne proje, ne renk ne de estetik olarak birbirleriyle konuşmaktadırlar. Şehirlerimizdeki yüksek veya alçak binalar, farklı gezegenlerden rastgele ışınlanmış gibi yan yana ama bir o kadar da eğreti durmaktadırlar.

Mahalle, kasaba ve şehirler ile buralarda üretilen yaşam alanları Türkiye’de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, belediyeler ve TOKİ gibi kurumların yetki alanında olsa da şehirlerimizin bütüncül bir estetikten yoksun karmaşık bir görünüm almış olması, bu konunun kültür boyutunun eksik kaldığını ayan beyan göstermektedir. Dolayısıyla

Kültür ve Turizm Bakanlığı da şehir planları geliştirilir veya tadil edilirken veya bugün gündemimizde olduğu gibi **kentsel dönüşüm** projeleri planlanırken sürecin içerisinde olmalıdır. Hiç kuşkusuz bu sürecin estetik planlayıcısı olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na birçok rol düşecektir; bu rollerin anlamlı bir şekilde ifası için ise bakanlığın bu konuda yetişmiş insan gücüne erişmesi ve bunları sürece katması önem arz etmektedir.

Dönüştüren TOKİ'den Dönüşen TOKİ'ye

Yukarıda bahsi geçtiği üzere TOKİ son on-oniki yılda Türkiye'de artan nüfus ve plansız şehirleşme karşısında vatandaşların acil ev sahibi olma ihtiyaçlarının karşılanması konusunda muazzam bir rahatlama yaşatmış, hem İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerde, hem de merkeze uzak şehirlerde ev üretme sorununu büyük ölçüde çözmüştür. Ancak bugün gelinen noktada TOKİ konsepti en azından belli bölgelerde Türkiye'nin son on yılda ulaştığı ekonomik refahın seviyesi ile doğru orantılı olarak artan beklentileri karşılayamamaktadır. İnsanlarımız yaşam alanlarından artık on- on beş yıl öncesine göre daha yüksek beklentiler içerisinde. Estetik olarak da TOKİ belli bir noktadan sonra kendini tekrara sürüklemekte, farklı şehirlerin geleneksel mimarisi doğrultusunda yaşam alanları üretme konusunda yetersiz kalmaktadır. Diğer yandan TOKİ'den ülkede yaşanan bu değişimlere doğru orantılı, anlamlı ve estetik bir refleks üretmesini beklemek de muhtemelen yanlıştır. Haddi zatında TOKİ, merkezi idarenin mevcut bir soruna çözüm üretmek için oluşturduğu bir kurumdur. Görevi, büyük kitleler için standart evler üretmek olan bir sistemden tarihsel mimarimizdeki kimliği modern gettolara veya yeni açılan yaşam alanlarına aktarmasını/yansıtmasını beklemek de yanlıştır.

Netice itibarı ile önümüzdeki dönemde artık Türkiye'nin, mevcut şehirlerinin nasıl daha estetik hâle getirilebileceğini, mimari kimliğimizin tarihten gelen karakterinin modern hayatın gereklerine ve karmaşalarına nasıl uyarlanabileceğini, yeni hayat alanlarının nasıl doğal ortama yakın olabileceğini tartışması gerekmektedir. Bugüne kadar ihtiyaç ve zorunlulukların arkasından yetişemeyen merkezi idare, artık geleceğe mimari ve estetik kalitesiyle ışık tutabilecek alanların nasıl üretilebileceği konusuna da kafa yormalıdır. Bu süreçte kültür yönetiminden sorumlu yetkililere de hiç kuşkusuz büyük ödevler düşmektedir.

İSTANBUL HEGEMONYASINA DAİR

Şehirlerimizin ve modern mimari anlayışımızın yansıttığı kültürel seviyeyi tartışırken İstanbul'un hegemonik statüsüne değinmeden geçmek mümkün değildir. Hızla büyüyen sanayi ve ticaret nedeniyle Cumhuriyetin ilk yıllarından beri Türkiye'nin her yerinden aldığı yoğun göç dolayısı ile İstanbul kontrolsüz bir nüfus artışı yaşamıştır. Gecekonduların da aynı süratle ortaya çıkması, muhtelif hükümetler döneminde, ilki 1948'de olmak üzere, gecekondu afları çıkarılarak artan nüfusun hukuksuz yollarla kendi başına çözmeye çalıştığı konaklama sorunu hukukileştirildi. Bugün İstanbul tarihî ihtişamıyla bir taraftan birinci sınıf bir dünya şehridir ama aynı zamanda kontrolsüz büyümesini hiçbir estetik ve mimari doku planlamasına yansıtamadığı için de altyapısız ve çarpık kentleşmesiyle tipik bir üçüncü dünya şehri görüntüsü sergilemektedir.¹¹⁶

Son yıllarda şehrin bu sorununu çözebilmek için alınan radikal tedbirler, mevcut sıkıntıları düzeltebilmeye matuf önemli adımlardır ancak şehrin tarihî dokusu ve estetik duruşu belki de eskisinden daha fazla tehdit altındadır. Son dönemde yapılan yüksek binalar şehrin birçok noktasından tarihî silüetini değiştirmiş -eğer tabir yerindeyse- New Yorkvari bir görüntü üretmiştir. İstanbul'da bu tür yüksek binların belirli

116 M. Akif Kirecci, "Celebrating and Neglecting Istanbul, Its Past vs. Its Present," ed. M. Akif Kirecci ve Ed Foster, *Istanbul: Metamorphosis in an Imperial City* içinde (Greenfield, MA: Talisman House Publishers, 2012), s. 10–12.

bir bölgeye toplanamamış olması hem şehrin silüetini aşırı derecede iğreti kılmakta hem de şehirde birçok noktada dağınık vaziyette serpilmelerden dolayı yaya ve araç trafiğini ölçüsüz şekilde artırarak gündelik yaşamı, ulaşımı zorlamaktadır. Rezidans ve iş merkezi olarak planlanan bu yüksek bina görüntüleri İstanbul'un tarihî dokusunu ve geleneksel görüntüsünü baskılamaya başladığı gibi aynı görüntüler Anadolu'nun diğer şehirlerine de süratle kopyalanmaktadır.

Şehirlerimizde İstanbul başta olmak üzere gelişme veya gelişememe baskısı altında ortaya çıkan bu görüntüler kadim medeniyetimizin ve Anadolu'da yaşamış diğer kadim medeniyetlerin derin yansımalarını bazen rant, bazen işlevsellik, çoğu zaman da maddi hırs nedeniyle tehdit etmekte, küçük düşürmekte ve hatta yok etmektedir. Türkiye'de süratli dönüşüm ve gelişme mitleriyle örülmüş bu anlayış bizi tarihî mirasını taşıyamayan, yorumlayamayan ve yeniden üretemeyen bir toplum durumuna düşürmektedir. Bu görsel kirlilik İstanbul'dan başlamak üzere süratle düzeltilmeli, Kültür ve Turizm, Kalkınma ve Şehircilik bakanlıkları bu konuda belediyelerle çalışarak kalıcı çözümler üretmelidirler.

Bu tür görsel ve altyapıya ilişkin sorunların ötesinde İstanbul'un kültürel zenginliğine malzeme olan konular şu şekilde sıralanabilir:

İstanbul'un müzeleri, tarihî eserleri, müzik ve sinema festivalleri, yayınevleri, kitap fuarları ve tiyatroları, değişik sanat ve sergi faaliyetleri...

Diğer şehirlerimize kıyasla ciddi bir kültürel derinliği olan İstanbul, şehirde yaşayanların çoğunluğunun bu derinliğe temas edememesi nedeniyle de ayrı bir ikilem sunmaktadır.

Burada, İstanbul'da modern mimari ve modern yaşamın yeri olmamalıdır gibi bir algının oluşması da doğru değildir; bu zaten mümkün de değildir. Modern yaşam şartları zaten modern mimariye ve yeni oluşan yaşam alanlarına kendini dikte etmektedir. Söylenmek istenen veya yapılması arzu edilen şey, bu tarzın öncelikli olarak estetik bir yorumla yansıtılması, ikinci olarak planlanarak hayata geçirilmesi ve üçüncü olarak da geleneksel mimari mirasın silüetlerinin kimlik ve kişiliklerinin örselemeden hayata geçirilmesi gereğidir. Aksi takdirde şehirlerimizin bugünkü hali herhangi bir kültürel bütünlük yansıtmaktan uzak olduğu gibi, karmaşık, düzensiz ve giderek kimliğini yitiren bir ortama sürüklenmesi kaçınılmazdır. Eğer şehirleri yeniden dizayn etme sürecinde bu konulara müdahale edilmezse bu dönem gelecek nesillerce mimari kimlik açısından yönünü kaybetmiş, estetik zevki ve bütünlüğü maddi hırslara feda etmiş bir zaman dilimi olarak tarihe geçecektir.

ŞEHİRLER ve SORUNLAR

Bu bölümde kültür ekonomisinin en önemli yatırım alanlarından birisi olarak şehir ve şehirde kültür konusu kısaca ele alınacaktır. Ülkemizde kültür yatırımları açısından İstanbul doğal olarak en çok maddi yatırım çeken şehirdir. Birçok şehrimiz kültüre yatırım anlamında henüz hak ettikleri ilgiyi görememiş ya da başka bir ifade ile yatırımcılar bu şehirleri henüz keşfedememişlerdir.

Kültürel yatırımlar açısından cazibe merkezi olabilecek şehirlerden birkaçını ele almadan önce İstanbul'un mevcut durumu ile ilgili birkaç şey söylemek yerinde olacaktır.

Tükenmeyen Hazine: İstanbul

Ülkemizin ürettiği kültürel faaliyetlerin ve dolayısı ile kültür ekonomisinin kahir ekseriyeti büyük şehirlerde onların büyük çoğunluğu da İstanbul'da gerçekleşmektedir. İstanbul hem tarihî mekanları hem de farklı ortamları nedeniyle Türkiye'nin en çeşitli kültür ortamlarını bir arada sunabilen bir şehirdir. Bu şehirdeki kültür varlıklarının çeşitliliği (hem Bizans hem de Osmanlı eserleri açısından sunduğu zengin portföy) doğal olarak ürettiği ekonomik değere de yansımaktadır. İstanbul'un kültür anlamında ürettiği ekonomik değer büyük oranda ve doğal olarak şehrin kurulduğu coğrafya, sahip olduğu mimari eserler üzerinden gerçekleşmektedir. Şehirdeki müzeler, festivaller ve tarihî cazibe merkezleri, farklı ekonomik faaliyetlere imkân verecek niteliktedir. Bu açıdan kültürün; şehrin ve ülkenin ekonomik hayatına katkıları tartışılmaz bir gerçektir.

Bütün bu tarihî ve kültürel zenginliğine rağmen İstanbul aynı zamanda birçok tarihî eserin de büyük bir duyarsızlıkla yok edildiği bir şehirdir. Eğer İstanbul'da yok edilmiş (veya kaybolmuş) Osmanlı eserleri üzerinden bir tur düzenlense günlerce sürececek bir gezi olurdu.¹¹⁷ Bütün bunlara rağmen İstanbul hâlâ bir çok kültür yatırımı için imkânlar sunmaktadır.

Kültürel faaliyetler ve kültür ekonomisi anlamındaki tekeline rağmen İstanbul için bile birçok kültürel yatırım ve öneri ileri sürülebilir. Birçok şehrimiz bu tür kültürel yatırımlara hâlâ ihtiyaç duymaktadır ve keşfedilmeyi beklemektedir,¹¹⁸ diğer birçok şehrimiz ise ilgi patlaması içerisinde gerçek derinliklerini göstermede problem yaşamaktadırlar.

Yazarların İstanbul'u – İstanbul'un Yazarları

Ülkemizin sanat edebiyat üretim merkezi olarak ortaya çıkmış olan İstanbul, turizmle edebiyatın iç içe geçtiği anlamlı kültür faaliyetlerine ev sahipliği yapabilir. Her ne kadar bu çalışmada turizmle ilgili konular ele alınmamış olsa da kültürel boyutu nedeniyle İstanbul'un bazı özelliklerine değinmekte yarar vardır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde ama muhakkak surette özel turların organizasyonlarıyla planlanacak bir faaliyet İstanbullu yazarların İstanbul'daki hayatlarını, dünyalarını okuyucularına tanıtmaya, eğer mümkünse yazarları okurlarıyla kendi dünyalarında buluşturmayı hedefler. Hassaten yurt dışında yabancı okuyucularla organize edilecek önceden planlanmış bir okuma organizasyonu –örneğin Orhan Pamuk'un eserleri ilgili turistler tarafından elde edilir ve okumaları sağlanır. Eserleri okudukları sırada kendilerine göre notlar alan bu okuyucular (aralarında akademisyenlerin de olması beklenir) İstanbul'a muhtemelen Orhan Pamuk'un eserlerini çok iyi tahlil etmiş edebiyatçı akademisyen ve İstanbul şehir tarihi uzmanları tarafından karşılanarak –tabiri yerindeyse roman, hikâye ve anılarda okudukları dünyayla buluşturulurlar. Bu tür bir faaliyet hem şehre ve ülkemize gelen ziyaretçi profilinde yüksek düzeyli bir okuma eğiliminin gerçekleşmesini hem de ülkemizin yetiştirdiği sanatçı ve edebiyatçıların eserlerinin basit bir turistik ziyaretin ötesinde dünyayla buluşmasını temin edecektir. Benzer nitelikte edebi içerikli faaliyetler diğer İstanbul yazarları için de uygulanabilir.

117 İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin tarihi yarımada kayıp tarihi eserler için bir envanter çalışması yaptırdığını burada anmak gerekir. <http://www.ibb.gov.tr/sites/TarihiCevre/Projeler/Pages/ProjeDetay.aspx?pid=121>

118 Örneğin son dönemde Tokat'ta Vakıflar tarafından hayata geçirilen restorasyonlarla ortaya çıkan tarihî eserler, buna örnek olarak verilebilir.

Bu tür bir yaklaşım mimari içerikli olarak da dönem veya kişi bazında formatlanabilir. Yabancı ülkelerde –ve tabii ki Türkiye'de—ki mimarlık öğrencileri için örneğin Mimar Sinan eserleri için, veya Bizans ya da Osmanlı döneminde belirli bir periyodu ele alan planlanmış özel “içerikli kültür turları” arka planında okuma ve bilgi olan ziyaretler tecrübe edilebilir.

Edirne

Ülkemizde kültürel mirası ve potansiyeli ile ekonomik yatırımlar için keşfedilmeyi bekleyen ya da potansiyelini henüz gün yüzüne çıkaramamış şehirler arasında en önemlilerinden biri serhat şehrimiz olarak bilinen Edirne olsa gerektir.

İstanbul'a yakınlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olması ve sahip olduğu kültürel mirasla Türkiye'nin Avrupa yakasında potansiyelini henüz hayata geçirememiş yahut zenginlikleri henüz gerektiği gibi keşfedilememiş bir şehirdir. Edirne'nin temsil ettiği kültürel miras kuşkusuz belli oranda yatırım da gerektirmektedir. Edirne hem kendi başına hem de İstanbul ile olan tarihsel bağı nedeniyle söz konusu yatırımları geri dönüşe çevirebilecek nitelikte imkânlar sunmaktadır. Bu alanlardan birkaçı aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Selimiye Kompleksi

Mimar Sinan'ın ustalık eseri olarak tarihe geçen Selimiye Kompleksi'nin öncelikle Türkiye'de iç turizm açısından keşfedilmesi, öğrenilmesi ve öğretilmesi gerekmektedir. Selimiye'nin ifade ettiği anlam, Osmanlı mimarisinin ulaştığı noktayı ifade etmek ve arka plandaki felsefeyi kavramak açısından da öğreticidir. Hakkında birçok uluslararası nitelikte akademik çalışma bulunan Selimiye¹¹⁹ ve Edirne'nin diğer tarihî eserleri tarih, mimari, mühendislik ve güzel sanatlar öğrencileri tarafından sürekli bir şekilde üniversite eğitim müfredatının vazgeçilmez bir parçası olmayı beklemektedir.

Kırkpınar Güreşleri

Her yıl Haziran ayının sonlarında Edirne Sarayı'nda gerçekleştirilen güreş müsabakaları Kırkpınar Şenlikleri olarak Türkiye'den ve bazı Balkan ülkelerinden de ilgi görmektedir. Kırkpınar güreş müsabakaları katılım açısından da geniş ve esnek bir yelpazeye hitap etmektedir. (Eşleştirmeler kiloya göre değil yaşa göre yapılmakta; güreşlere 8 yaşından 45–50 yaşına kadar değişik kategorilerde katılmak mümkün olmaktadır).

119 Doğan Kuban, Sinan's Art and Selimiye (Economic and Social History Foundation, 1997), *Mimar Sinan ve Selimiye Camii* (Edirne: Türk Kütüphaneciler Birliği Yayınları, 1988), Yusuf Karabiyikli, *Mimar Sinan ve Selimiye, Edirne'de Tarihî Eserler* (Edirne: Bellek Yayınları, 2008).

Yaklaşık 650 yıldır devam eden Kırkpınar yağlı güreşlerinin asıl önemli ve pazarlanabilir yanı, olimpiyatlardan sonra dünyanın en eski spor müsabakaları olmasıdır.

Yansıttığı ve devam ettirdiği geleneksel kültür düşünülecek olduğunda bu festivalin ne ülke içinde ne de dışında hakettiği ilgiye mazhar olduğu söylenebilir. Daha da önemlisi Türkiye'nin kültür sorumluları, şehrin yönetici ve ileri gelenleri yağlı güreşlerle ilgili olarak millî ve uluslararası bir kültür atmosferi yaratabilmiş değildir. Festival yılda bir defa tekrarlanan görsel kültürün ötesine geçme, derinleşme ve Türkiye'de yaşayan insanlar arasında bile içselleştirilme konusunda ciddi eksikler yansıtmaktadır.

Oysa Kırkpınar güreş festivallerinde tarih,¹²⁰ geleneksel kültürün ayırt edici özelliklerinden mertlik, dayanıklılık, erdemlilik ve bonkörlük gibi hususiyetleri yansıtacak birçok unsur vardır. Bunların kültürel anlamda hatırlanması, Türkiye içinde ve dışında duyurulması, yeniden yorumlanması ve daha cazip hâle getirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Bu kadar özgün hem de İstanbul'a yakın bir mesafede asırlardır gerçekleştirilen bu sportif faaliyete her yıl yaklaşık 15–20 bin civarında ziyaretçi katıldığı düşünülürse bu rakam bizim bu otantik kültür faaliyetini kendimize ve dünyaya ne kadar anlatabildiğimizi söylemesi açısından önemlidir.

Konya

Konya şehri İstanbul kadar çeşitliliği olmasa da kendine has kültürel karakteri olan bir şehirdir. Yukarıda sözü edilen düzeyli ilgi eksikliği, ilgi dalgasında boğulan Konya için de geçerlidir. Son yıllarda Mevlana Celaleddin Rumi'nin şehri olarak turizmde ve kültürel faaliyetlerde öne çıkması şehre ayrı bir dinamizm kazandırmış görünmektedir. Her yıl şehre yurt içinden ve yurt dışından gelen çok sayıda ziyaretçi törenleri artık kapalı spor salonunda değil, Konya Belediyesi'nin yaptırdığı Mevlana Kültür Merkezi'nde izlemektedir. Kısa süreli ve tek bir amaç için turlara katılarak gelenlerin çoğunluğu şehre günübirlik giriş çıkış yapmakta, bu ziyaretler şeb-i arus törenleri sırasında en yüksek seviyesine ulaşmaktadır.

Şeb-i Arus

Konya her yıl yapılan Mevlana'nın vefat yıl dönümü programları, Şeb-i Arus, törenleri nedeniyle Türkiye'nin hemen hemen her şehriden yüzbinlere varan ziyaretçi akınına uğramaktadır. Belediye ve diğer yetkililer şehre akın eden bu kalabalıklara uygun konaklama ve törenlere erişim sağlamak üzere gerekli altyapıyı hazırlamış görünmektedir.

120 Bkz. Halis Erdem, *Doğuşundan Günümüze Kırkpınar Güreşleri* (Ceren Yayıncılık, 2009), Atıf Kahraman, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kırkpınar Güreşleri 1924–1951* (T.C. Kültür Bakanlığı, 1997).

Büyük bir kalabalığa sunulan bu törenler özü itibarı ile kalabalıklara açık olan bir faaliyet değildir. Semâ gösterileri asıl itibarı ile mistik bir düzenin kendi kapalı devre mekanizmaları içerisinde o gün orada olmayı bir anlamda hak eden veya oraya davet edilen kimselere icra edilir. Ülke içinde ve dışında bu kültürü tanıtmak için büyük kalabalıklar önünde semanın yılda bir defa icrası da belki bir yere kadar anlaşılabilir. Ancak bu gösterileri yılın belirli bir döneminde kalabalıklara sürekli tekrarlamak hem bu mistik ögenin, 700 yılı aşkın bir geleneğin sıradanlaştırılması hem de aslından uzaklaştırılması anlamına gelmektedir.

Konya'nın öncelikle bu törenleri ve Mevlana ziyaretlerini sadece aceleye getirilmiş bir “görme” ziyareti olmaktan çıkarıp öğretici ve kültürel derinlik kazandırıcı yönlerini öne çıkararak yeniden yorumlaması gerekmektedir. Netice itibarı ile söz konusu ziyaretlerin temel ögesi bir tasavvuf kültürüdür; özünde insan olan, insanı anlamayı, insanı ve insanın arayışlarını merkeze alan bu köklü gelenek seviye kaybettirilmeden bir insani arayış deneyimi olarak yeniden yorumlanabilir.

Her yıl Şeb-i Arus törenleri için şehre akın eden yabancıların bu ziyaretleri öncesinde onları ziyarete hazırlayan yaratıcı programlar, şahsî tecrübelerle Mevlana öğretileri arasındaki ilişkileri görsel malzemenin ötesine taşıyıp arkasındaki felsefeyi anlamaya yönelik kültürel faaliyetler planlanabilir.

Amerika ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bu tür tasavvufi faaliyetleri yerinde müşahade eden, bu tür gruplarla deneyimler yaşayan insanlar bulunmaktadır. Şeb-i Arus törenlerini dar bir turistik görsel etkinlik olmaktan kurtararak, kökü 740 yıl öncesine giden derin bir yaşam ve yaşam ötesi felsefe olarak yeniden yorumlamak gerekmektedir.

İstanbul'da (Ayaküstü) Sema!

Bu meyanda Mevlevilik ve semazenlikle ilgili olarak özellikle üzerinde durulması gereken bir konu vardır: Türkiye'nin değişik bölgelerinde özellikle İstanbul'un birtakım restoranları, müşterilerine tekli sema gösterileri (!) sunmaktadır. Bu tür gösteriler herhangi bir hukuk dışı eylem gibi görünmeseler de ülkemizde mevcut kültür seviyesizliğinin en dikkat çekici örneği olması açısından ilginçtir. Öncelikle sema yemek yiyen insanlara performe edilecek bir gösteri sanatı değildir; eğer gösteri sanatı olsaydı da herhangi bir restoranda sırf yemek yiyen insanlara arkada fon oluştursun diye icra edilmezdi. O lokantalarda gösteri yapan semazen(ler) aldıkları maddi karşılıkla icra ettikleri bir geleneksel kültür formunu değersizleştirmektedirler. Bu çarpık durum acil bir şekilde belediyelerin ve kültür müdürlüklerinin izah edici müdahalesini gerektirecek kadar mühim bir meseledir.

Sema gösterisinin ve dolayısı ile de 700 yılı aşkın bu tasavvufi geleneğin bu kadar sıradanlaştırıldığı bir kültürel atmosferde siz bir turist olarak hem Konya'daki sema gösterisini yerinde görseniz hem de eskaza İstanbul'da uğradığınız bir restorantta görseniz bu kadar köklü bir geleneğe sahip çıkamayan bir ülkeye saygı duyar mısınız?

Bu sıradanlaştırma eğilimi en çok İstanbul'da suriçi restoran ve kafelerinde ortaya çıkmaktadır. Günün değişik zamanlarında kalabalıklar yemek yerken, dondurma yalarken veya kahvelerini yudumlarken tek bir semazen tasavvuf musikisi eşliğinde yüksekçe bir yerde dönmektedir. Bu sahne âşikardır ki ne semayı ne semanın ifade ettiği anlamı ne de semazeni yüceltecek niteliktedir. Bu gösteriye ev sahipliği yapan restoranın veya kafenin de buradan anlamlı bir maddi kazanım elde ettiği şüphelidir. Tam tersine çok ironik bir şekilde İstanbul restoranlarında şahit olunan bu sema sahnesi Konya'da yılda bir defa icra edilen Şeb-i Arus törenlerinin de marka değerini önemli ölçüde zedelemektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı sema geleneğinin anlamını yok etmek üzere olan bu tür konteks ve ortam dışı tekil sema gösterileri konusunda ilgililere bir eğitim ve öğretim programı uygulayabileceği gibi bazı tedbirlerle bunun sadece Konya'da veya ilgili mistik sistemin, Mevleviliğin parçası olan uygun mekanlarda yapılmasını sağlayabilir.

Mevlana Müzesi

Konya'da Mevlevî tarikatının merkezi ve dergahı olarak yüzlerce yıl hizmet sunmuş olan tekke günümüzde bir müze olarak ziyaretçilere açıktır. Fakat mevcut hâli ile ne Mevlana'nın öğretilerini yansıtacak anlamlı bir dizayna ne de Mevleviliğin ifade ettiği yüksek kültüre atıfta bulunabilecek nitelikte bir kurguya sahiptir. Müzenin; derhal bu tarihî dergahın mistik ve felsefi anlamını ve Mevleviliğin öğretilerini yansıtacak saygı unsurlarıyla donatılarak yeniden düzenlenmesi ve sıradanlaştırılmasına son verilmesi gerekmektedir.

Diğer birçoğunun yanı sıra Bursa, Çanakkale, Diyarbakır, Mardin, Van, Amasya, Antakya ve Trabzon gibi şehirler de tıpkı yukarıda bir iki numunesi verilen kültürel faaliyetlere ev sahipliği yaptığı gibi kültür yatırımları açısından büyük potansiyeller taşımaktadır.

Benzer şekilde, turizm boyutunun ötesinde, Ahlat'taki Selçuklu mezarlığı, Selçuklu ve Beylikler dönemi kültürü; Anadolu'nun hem İslam hem de Hristiyanlığa ve hatta Yahudiliğe hitap eden somut eserler dizisi keşfedilmeyi bekleyen yatırım konseptleri olarak değerlendirilmeyi beklemektedir.

KURUMLAR ARASI İLETİŞİMSİZLİK

Kültür politikalarının icrasını üstlenen çeşitli kamu kurumlarından bahsetmiştik. Bütçesini hükümetten alan kültürle ilgili kurumların en önemli sorunlarından birisi bu kurumlar arasında koordinasyonu sağlayacak bir mekanizma geliştirilmemiş olmasıdır. Ortadaki durum şöyledir: bu kurumların başındaki insanlar (bürokratlar), eğer birbirleriyle tanışıyor ve beraber çalışabiliyorlarsa bazı ortak faaliyetleri beraber gerçekleştirebilmekte veya önlerine gelen kimi sorunları daha hızlı çözebilmektedirler.

Kültürden sorumlu kamu kurumları arasında asıl önemli problem, ortak politikalar belirlemeye, ilgili kurumları gerektiğinde beraber hareket etmeye teşvik veya icbar edecek herhangi bir mekanizmanın olmayışıdır. Eğer sayın **Başbakan** bu kurumlara bir hedef veya vizyon verme konusunda rol almayı isterse bu kurumların ancak o vakit ortak hareket etmeleri söz konusudur.

Mevcut yapı itibarı ile, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve bağlı kurumlar başbakan yardımcısına, Tanıtma Fonu başka bir başbakan yardımcısına, üstlenildiği görevler itibarı ile kültürün başka alanlarında da faaliyet gösteren Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı da yine başka bir başbakan yardımcısına bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Kültürel ve mimari mirasımızın paha biçilmez eserlerinden olan Osmanlı sarayları ve bazı müstemilatlarının idaresi doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kontrolüne bırakılmışken Vakıflar Genel Müdürlüğü başbakan yardımcısına, Yunus Emre Enstitüsü ise Dışişleri Bakanı başkanlığında, diğer üyelerle birlikte Kültür Bakanı, Millî Eğitim Bakanı, Maliye Bakanı ve bir başbakan yardım-

cısından oluşan bir mütevelli heyete bağlıdır. Bütün bunların yanı sıra faaliyetlerinin büyük çoğunluğu kültürle ilgili olan UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, bütçesini Millî Eğitim Bakanlığı'ndan alan özerk bir kurum olarak faaliyet göstermektedir. Kültür (ve Turizm) Bakanlığı ise kültürle ilgili bütün diğer işlerden sorumlu olan bakanlık olarak yukarıdaki kurumlardan ayrı faaliyet göstermektedir.

Yaptıkları kültürel faaliyetler açısından benzerlikler arz eden bu kurumları bütçe kullanımı ve yönetim açısından farklı bakanlıklara dağıtan siyasi irade muhakkak anlamlı bir gerekçe ile bu bölümlemelere gitmiştir ancak hiç değilse uygulamada kaynak ve zaman israfını önlemek amacıyla bu kurumlar arasında bir koordinasyon mekanizması hayata geçirilmelidir.

Öneri: Kültür ve Sanat Yüksek Kurulu

Kurumlar arasında koordinasyon sağlayacak bir mekanizmanın eksikliği ya ara çözümlerle veya daha etkin bir çözümle örneğin Kültür ve Sanat Yüksek Kurulu veya Konseyi gibi bir yapılanma ile çözülebilir. Bu kurul devlet yetkililerinin yanı sıra bağımsız temsilcilerin de yer alabileceği küçük ama etkin bir yapılanma ile ülkenin kültür ve sanat politikalarını belirlemede rol alır ve alınan kararların etkin bir şekilde hayata geçirilme sürecini de takip eder.

Bu kurul aynı zamanda kültür ve sanat faaliyetleri yapan diğer kuruluşları, sivil toplum kuruluşlarını akredite etme; STK'lara kamu desteği konusunda aracıcı olma gibi bir rol de üstlenebilir. Kültür ve sanat yüksek kurulu, yeni dönemde devletin baskın rolünden yönlendiren, rol dağıtan aktör olmaya geçiş sürecini de bürokrasiye boğmadan hızlandırarak hayata geçirebilir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE SANATIN FEDERAL VE YEREL BAZDA DESTEKLENMESİ¹²¹ (MİLLÎ SANAT VAKFI, NEA)

Günümüzde birçok devletin muhtelif sanat dallarını kendi bütçesinden finanse ettiği, diğerlerine sübvansiyon sağladığı ve sosyo-ekonomik veya ideolojik saiklerle kültür-sanat politikalarında aktif bir rol oynadığı malumdur. Amerika Birleşik Devletleri'nde de sanat ve kültür faaliyetlerinin maddi olarak desteklenmesi, diğer yerel ve resmî olmayan kaynakların yanı sıra ülke bazında Millî Sanat Vakfı'nın (National Endowment for the Arts - NEA) aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde sanat ve kültüre olan desteğin yapısı karmaşık ve esnek bir biçimde tasarlanmıştır. Kültür tüketiminin yoğun olduğu ülkede bilet satışları ve katılımdan gelen yüklü miktarda gelirler sayesinde son yirmi yıl içinde kültür ve sanat organizasyonlarının sayısında bir artış gözlenmektedir. *How the US Funds the Arts* adlı esere göre, ABD'de müzelerin ve performans dayalı sanat etkinliklerinin gelir kaynak kalemleri şu şekilde sıralanmaktadır:¹²²

¹²¹ Bu konuda yazılmış en derli toplu monografi, *How the United States Funds the Arts* adlı broşürdür; NEA tarafından hazırlanan bu kaynak, bu bölümde istifade edilen birincil kaynaktır. *How the US Funds the Arts* (Washington DC: National Endowment for the Arts, 2012). Bu bölümde yararlanılan diğer kaynaklar için bkz. Donna M. Binkiewicz, *Federalizing the Muse: United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2006); Deborah Stone, *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making* (New York: W. W. Norton, 2011); George E. Shambaugh IV ve Paul J. Weinstein Jr., *The Art of Policymaking: Tools, Techniques, and Processes in the Modern Executive Branch* (Londra: Pearson, 2002).

¹²² *How the US Funds the Arts*, 1.

(1) Bilet satışlarından elde edilen gelir:	%40,7
(2) Bireysel olarak elde edilen gelir:	%20,3
(3) Kâr ve bağışlardan elde edilen gelir:	%14,4
(4) Yardımlar yoluyla sağlanan gelir:	
(a) Yerel bazda	%3,3
(b) Eyalet bazında	%2,2
(c) Federal bütçeden	%1,2
(d) Vakıflardan elde edilen	%9,5
(e) Şirketlerden	%8,4

Yine bu kitaba göre Amerika'da sanata yönelik destek programları genel olarak

*Doğrudan devlet desteği (NEA; eyalet; bölgesel ve yerel sanat ajansları)

*Doğrudan ve dolaylı diğer devlet kurumlarından gelen destekler (çeşitli federal kurumlar ve ajanslar)

*Özel sektör katkıları (bireysel; vakıf; şirket)

gibi üç başlıkta toplanmaktadır. Özel sektörün kültür ve sanat faaliyetlerine verdiği destek bireysel veya kurumsal yollardan veya vakıflar kanalıyla geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Özel sektörden gelen destek payının büyük olmasının nedenlerinden biri bu tür bağışlara uygulanan vergi indirimi ile ilgilidir ve teşvik edici bir faktör olarak federal sistem tarafından yasal güvenceye bağlanmıştır.¹²³

Kâr amacı gütmeyen sanat sektörünün, performans dayalı sanat ve gösteri gruplarının ve müzelerin gelir kaynaklarının yüzde 45'ini hükümet ve özel sektör katkıları oluştururken geri kalan yüzde 55 ise bilet satışları ve abonelik ücretlerinden sağlanan gelirlerden ve bazı yatırımlardan elde edilen kazançlardan oluşmaktadır.¹²⁴

ABD kültür sanat sistemi, herhangi bir ara bulucudan uzak ve Kültür Bakanlığı'nın yer almadığı bir sistemdir. Bunun yerine ülkede hükümetin altında çalışan birçok yan örgütler, kâr amacı gütmeyen sanat grupları ve ajanslardan oluşan bir kültür yapısından söz edilebilir. Ülke çapında kültür sanata en büyük desteği sağlayan organize kurum Millî Sanat Vakfı (NEA), aynı zamanda eyalet ve bölgesel ajansların kombinasyonundan oluşan, doğrudan kamu desteğini yönlendir-

diren bir örgütlenmedir. 1965 yılında Kongre'den geçen bir yasal düzenlemeyle kurulan NEA, Amerika'nın sanat organizasyonu olarak kurulmuş bir kamu ajansıdır. NEA, folk, dans, dizayn, medya sanatları, müzeler, müzik, opera, tiyatro ve gösteri sanatları gibi sanatın birçok dalında destekleyici ve teşvik edici faaliyetler yürütmektedir. NEA'ya federal bütçeden 2012 itibarıyla 146 milyon dolar tahsis edilmiştir ve bunun yüzde 80'i sanat faaliyetlerine destek olarak harcanmıştır.¹²⁵

1) MİLLÎ SANAT VAKFI (NEA) DESTEKLERİ

Millî Sanat Vakfı (NEA)'nın fonlama sistemi dört aşamalı bir mekanizmaya dayalı olarak işlemektedir:¹²⁶

(1) BAŞVURU

(2) JÜRİ HEYETİ DEĞERLENDİRMESİ (Her alt disiplin için ayrı bir komite)

sanatçı toplulukları

sanat eğitimi

dans

dizayn

folk ve geleneksel sanatlar

edebiyat

yerel sanat ajansları

medya sanatları

müzeler

opera

araştırma

tiyatro ve müzikal tiyatro

görsel sanatlar

(3) MİLLÎ SANAT KONSEYİ'NDE DEĞERLENDİRME

Millî Sanat Konseyi, Başkan tarafından atanan ve Senato tarafından onaylanan sanatçılar, sanat yöneticileri, akademisyenler ve sanat işletmecilerinden oluşan toplam 18 kişidir. Konsey NEA başkanına jüri heyetine gelen projeler hakkında tavsiyelerini sunmak için senede üç kez toplanır.

(4) NİHAİ KARAR: NEA BAŞKANI

Başkan kendisine gelen değerlendirmeleri gözden geçirir ve nihai kararı verir.

NEA, 2012’de, 5.000 dolardan 150.000 dolara uzanan bütçe aralığında 2.158 projeye destek vermiştir. Sayısal olarak desteklerin yoğunlaştığı aralık 100.000 dolar civarındaki projelerdir.¹²⁷

NEA’nın destek programlarının çoğu “Sanat Programları Destekleri” adı altında toplanmıştır. SPD iki başlıkta ele alınabilir:

- 1) Sanat Çalışmaları (*Art Works*),
- 2) Amerika’ya Hızlı Meydan Oku [*Challenge America Fast-Track*].

Diğer destekleme programları arasında ise 2011’de NEA tarafından açılan Kentimiz (*Our Town*) vardır.

Bunlardan Sanat Çalışmaları Programı, toplulukları sanatla bir arada tutmayı, hayat boyu öğrenmeyi, çeşitli sanat dallarıyla kamuoyunu buluşturmayı hedefleyen projeleri destekler. Amerika’ya Hızlı Meydan Oku programı, coğrafi, iktisadi ve etnik birçok faktörün bir araya gelmesi yüzünden hizmet almada dezavantajlı kalan yerlere sanat organizasyonlarına ulaşmayı hedefler. Proje, lokal festivalleri, sergileri, performansları ve kültür turizmini destekler. Kentim programı ise şehirlerin yaşanabilirliğini arttırmaya katkıda bulunmayı ve bunun için sanatı merkezine alan projeleri desteklemeyi hedefler. Bu tür projelere destek için aranan şartlar kâr amacı güdülmemesi ve yerel hükümet yetkililerinin ortak olarak projede yer almalarıdır. Destekler 25.000 dolarla 150.000 dolar arasında değişmektedir.¹²⁸

2) EYALET/BÖLGE DESTEKLERİ

Sanata destek olmada eyalet/bölgesel sanat ajansları ve NEA ortaklırlar. Kongre 1965 yılında Sanat Vakfı’nı kurduğu zaman 23 eyaletin hâlihazırda sanat ajansları veya konseyleri mevcuttu. New York Eyalet Sanat Konseyi (NYSCA) 1960 yılında kuruldu ve diğer eyalet sanat ajanslarından önce kurulmasının verdiği avantajla bir örnek teşkil etti. NYSCA federal düzeyde en büyük eyalet sanat ajansıdır ve 2012 verilerine göre projelere toplam destek miktarı 36.2 milyon dolardır.¹²⁹

Devlet sanat ajansları NEA-destekli ortaklık anlaşması uyarınca yerel sanat projelerine destek sağlarlar. Bunun için eyalet bazında NEA’dan alınacak desteklerin nasıl kullanılacağına dair ayrıntılı bir plan hazırlanması gerekmektedir. Hedeflerin ve yapılacak projelerin ayrıntılı bir şekilde belirtilmesi NEA destekli eyalet sanat ajanslarının projeleri için çok önemlidir. Eyalet sanat ajansları, NEA aracılığıyla 2012 bütçesinden 260.1 milyon dolar kaynak almışlar ve sanat destekleme fonundan da bu ajanslara 32.9 milyon dolar kaynak aktarımı yapılmıştır.¹³⁰

Bölgesel sanat organizasyonları ise sanat destekleme fonunun ve eyalet sanat ajanslarının üye olduğu yapılardır. Bunlar arasında şunlar sayılabilir: Orta Batı Sanat İttifakı (*Arts Midwest*); Orta-Amerika Sanat İttifakı (*Mid-America Arts Alliance*); Orta Atlantik Sanat Vakfı (*Mid-Atlantic Arts Foundation*); New England Sanat Vakfı (*New England Foundation for the Arts*); Güney Sanat Federasyonu (*South Arts*); and Batı Eyaletleri Sanat Federasyonu (*Western States Arts Federation*). 2011 yılında bu bölgesel yapıların toplam bütçesi 42.2 milyon dolara ulaşıyordu. 2012 yılında, bölgesel kuruluşlara projeleri karşılığında NEA aracılığıyla 6.5 milyon dolar aktarılmıştır.¹³¹

3) YEREL SANAT AJANSLARI

Amerika Birleşik Devletleri’nden başka bir yerdeki sanat fonlarında adem-i merkeziyetçi bir yaklaşım görülemez. Herhangi bir merkezden yönlendirilmeyen, esnek davranan ve seferber olmuş sanat ajansları yoluyla yerel ihtiyaçlara uygun projelerin desteklenmesi ABD örneğini benzersiz kılmaktadır. Yerel Sanat Ajansları da bu yerleşmiş sanat fonlaması tarzının bir örneğini oluşturmaktadır. ABD’de yaklaşık 5.000 yerel sanat ajansı faaliyet göstermektedir ve bunlar şehirlerde, kasabalarda, mahallelerde ve bölgelerde aktiftir. Konsey, komisyon ve şehir yönetimlerinde görev yaparlar ve gelir kaynakları NEA, eyalet sanat ajansları, belediye bütçeleri ve özel şahıslardan gelen bağışlardan oluşur. Yerel Sanat Ajansları dar bir alan içinde sanat ve kültür projeleri yapmak isteyenlere destek olmakta ve onlara proje eğitimi de vermektedir. Ayrıca, sanatçılar için çalışma grupları (workshops) düzenlemek, yerel sanat grupları ile piyasa aktörlerini buluşturmak ve sanat üzerine yapılacak araştırmaları koordine etmek ve yayınları desteklemek gibi birçok alanda önemli görevler üstlenmişlerdir. Yerel sanat ajansları ayrıca kamuya açık temsiller, festivaller ve sergiler düzenler, yerel sanat programlarını izler ve yerel kültürel aktivitelerin çoğunu idare ederler.¹³²

127 *How the US Funds the Arts*, 4.

128 *How the US Funds the Arts*, 5.

129 *How the US Funds the Arts*, 6.

130 *How the US Funds the Arts*, 7.

131 *How the US Funds the Arts*, 7, 9; ayrıca bkz. *National Arts Index: An Annual Measurement of the Vitality of Arts and Culture in the US* (Washington DC: Americans for the Arts, 2012).

132 *How the US Funds the Arts*, 9-10.

MÜZELER

Müzelerin, bulundukları şehirlere kattığı katma değer artık kültür ekonomisinin önemli boyutlarından biridir. Mevcutların yanı sıra ülkemizde tarihe veya folklorik öğelere dayanan birçok tematik müze ihdas edilebilir. Bunlardan acilen hayata geçirilebilecek olan bir kısmı aşağıda örnek olarak sunulmuştur.

ŞEHİR MÜZELERİ

Ülkemizde şehirlerdeki müzeler –bazı istisnaları olmakla birlikte- çoğunlukla Yunan ve Roma dönemi veya daha önceki eserlerini barındırmaktadırlar. Müzecilik ülkemizde birkaç örnek dışında arkeolojik eserlerin sergilendiği, genellikle de o şehirde yaşayan halkın bile varlığından haberdar olmadığı, olsa da pek ilgilenmediği bir kültür alanıdır. Kuşkusuz Yunan ve Roma mirası Anadolumuzun çok önemli ve dünyanın da değer verdiği vazgeçilmez geçmiş değerlerinden ikisidir.

Ne var ki bu coğrafyada Osmanlılar, Selçuklular ve Beylikler dönemi de aynı derecede değerli ve hatta bu topraklar üzerinde halen yaşayan insanlarla genetik, dinî ve kültürel bağları yansıttığı için çok daha fazla önemi haiz bir kültürel miras ve birikimi ifade ederler. Anadolu'daki birçok müzenin mevcut hali; örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin birçok şehrindeki müzelerde Amerikan yerlilerinden başka bir eser bulunmaması; ya da benzer şekilde Almanya'daki müzelerde sadece Visigotlar ya da Roma İmparatorluğu'ndan kalma eserlerden başka bir şeye rastlanmaması durumu gibi –garip ve açıklanması zor—bir durumdur.

Ülkemizde behemehal hayata geçirilmesi gereken bir proje olarak şehir müzeleri, en yakın tarihten başlayarak (sırasıyla yakın ve pek yakın tarihimiz, Cumhuriyetin ilk yılları, Millî Mücadele ve İşgal dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları, klasik ve erken Osmanlı dönemi, Beylikler dönemi ve Selçuklular dönemi) ile ilgili eserlerle de bezenmelidir. Bu durumda mevcut müzelerin fiziki kapasitelerinin artırılması, iç dizaynlarının yeniden düzenlenmesi ve son bin yıllık maddî ve maddî olmayan mirasın eşit ölçülerde yansıtılması için kapsamlı bir çalışma başlatılmalıdır.

Eğer mevcut sistemin veya müzelerin bu durumunu dönüştürmek mümkün olmayacaksa yerel yönetimler eliyle ve Kültür Bakanlığı'nın da desteğiyle bu tür yerel müze projelerinin yurt çapında hayata geçirilmesi planlanmalıdır. Ülkemizde önceki nesillerin hatıraları süratle kaybolmakta; aile, şehir, teknoloji, savaş ve kültür ve sanat tarihimizle ilgili değerli birçok eser veya değerli evrak hızla yok olmaktadır. Bu proje yerel yönetimler marifetiyle hayata geçirilmese bile, yerel yönetimler kaynak ve eser toplama, belge ve bilgi toplanacak şahıs ve aileleri tespit edip bu konuya ilgi göstermeye teşvik edebilirler. Sözlü tarih çalışmaları yoluyla da yerel kültürler, aile tarihleri, sosyal ve somut olmayan mirasa ilişkin değerler bir an önce kayıt altına alınabilir.

Bu tür projelerin anlamlı bir şekilde hayata geçebilmesi, Kültür Bakanlığı'nın bahsi geçen son bin yıllık dönemin değişik evrelerini kapsayan arkeoloji çalışmalarına çok özel bir ilgi göstermesi, yurt içinden ve dışından uzman araştırmacıları bu konulara yönlendirmesi ve bu çalışmalar için ciddi bir bütçe ayırması elzemdir.

Örneğin Diyarbakır veya Mardin'de bir müzeyi gezerken orada yaşamış önemli ailelerin tarihiyle ilgili bilgiler ve belgeler görebilmek, Artukoğulları Sarayı'nın ve medeniyetinin izlerini sürmek; İzmir ve Aydın'da Aydınoğulları ve Menteşoğulları gibi bölgede hüküm sürmüş beyliklerle Selçukluların izini modern Cumhuriyete kadar getirebilmek; Konya veya Karaman'da bir müzede gezerken de Osmanlı Beyliği ile Karamanoğulları'nın çekişmelerine tanık olmak bir yandan ziyaretçileri tarihin boşluğunda bırakmayacak bir köprü işlevi görürken diğer yandan da halkı bu tür sanat faaliyetlerine yönlendirerek müzeye ve kültürel faaliyetlere duyulan ilgiyi artıracaktır. Bölgede yaşayan kişiler, belki kendi kişisel tarihlerini bu envanterler üzerinden de takip edebileceklerdir.

Benzer şekilde serhad şehri olarak bilinen Edirne'de Osmanlı eserlerinin yanı sıra, Osmanlı sarayının şehre olan ilgisini yansıtacak canlandırmalar, Osmanlı ordularının Balkanlara sefere çıkarken ve dönerken şehirden geçişleri gibi konularda yaratıcı fikirlerle tarihin ve sanatın yaşayan insanlarla buluşması sağlanabilir.

Tarihte çıkardığı bestekar, şair ve alimleriyle tebarüz etmiş şehirler bu sanatçı ve alimlerin eserleri, onlarla ilgili kütüphaneler, icra heyetleri vs. gibi kültürel mirası devam ettirecek girişimler anlamlı bir şekilde modern müzeciliğin ve kültürün parçası olabilirler. Bu tür müzeler yaşayan nesilleri aynı zamanda kendi geçmişleriyle tanıştırır.

KLASİK TÜRK MÜZİĞİ MÜZESİ

Ülkemizin zengin emperyal kültürünün en net yansıdığı alanlardan biri de kuşkusuz musikidir. Osmanlı musiki makamları, bestekarları, enstrümanları ve icracıları ile dünya müzik kültürünün en zengin örneklerinden biridir. Bu musikinin büyük bestekarları ve icracıları arasında Müslümanların yanı sıra, Osmanlı milletinin Rum ve Ermeni tebası da mevcuttur; bu yönüyle Osmanlı musikisi medeniyetimizin çok kültürlü yapısının kendini ortak bir *genre* üzerinden ifade ettiği en seçkin alanlarından biridir.

Aynı müzede tarihten ve günümüzden bestekarlar hakkında resimli veya biyografik bilgiler, besteler, notalar, müzik aletleri ve bunları yapanlar, yapılış yöntemleri ve tabii ki uygulamaları yer alabilir.

Tarihten gelen bu zengin yüzüyle klasik Türk müziği müzesi hem Ortadoğu hem de Balkanlar coğrafyasına hitap edebilecek nitelikte zengin ve çekici bir müze olacaktır. İçeriğinin müzik olduğu bir müzede uygulama yaparak (konserler ve eğitim yoluyla) ziyaretçi çekmek ve böylece müzeyi bulunduğu şehrin ve bölgenin kültür hayatına can veren aktif bir merkez haline getirmek hiç sorun olmasa gerektir.

TÜRK HALK MÜZİĞİ MÜZESİ

Türkiye'nin birçok şehri kendine özgün halk oyunları, halk şiirleri ve halk müziği ile meşhurdur. Ülkemizin Türk halk müziği deyince Karacaoğlan'dan Pir Sultan Abdal'a, Aşık Veysel'den Aşık Mahzuni'ye yüzlerce şâhika ismi sınırlı sayıda insanımız tarafından tanınmaktadır. Bu kültür ne yazık ki yeterince ve gerektiği gibi temel eğitim öğretim paradigmalarının içerisine de yerleştirilebilmiş değildir. İnsanlarımızın bu kültürü, Türk halk müziğini ve bu mirası ve geleneği üreten felsefi ve soyal arkaplanı hakkı ile tanıyabilmesi bu kültürün enstrümanları ile beraber teşhiri ve uygulaması ile mümkün olabilecektir. Bölgesel bazda yerel halk kültürü veya Türk halk müziği ile ilgili müzelerin yanı sıra ülke çapında halk kültürümüzün ve öğelerinin bütün zenginliğini yansıtacak bir yaşayan müze de planlanabilir.

Benzer müze konseptleri Tasavvuf Musikisi Müzesi ve Müzik Enstrümanları Müzesi olarak da hayata geçirilebilir.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE KÜLTÜR

Sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, üçüncü sektör, hükümet dışı kuruluşlar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar gibi sivil toplum alanında faaliyet gösteren örgütleri kapsayan kuruluşlardır. Hükümet Dışı Kuruluşlar (Non Governmental Organisation (NGO) olarak da bilinen bu kuruluşlar, İngiltere’de “Gönüllü Kuruluş” (Voluntary Organisation), Amerika Birleşik Devletleri’nde “Özel Gönüllü Kuruluş” (Private Voluntary Organisation), bazı ülkelerde “Gönüllü Kalkınma Kuruluşları”, bazı ülkelerde de “Yurttaş Örgütleri” şeklinde adlandırılmaktadır. İsimler farklı olsa da işlevleri benzerlik arz etmektedir ve tümünün özünde gönüllülük esastır.

Dünyadaki örneklerle baktığımızda her ülkede farklı modeller benimsenmiş olsa da genel hatlarıyla kültür sanat faaliyetlerinin değişik aktörlerin birlikte yarattıkları fonlarla desteklendiğini görmekteyiz. İster kamu ister özel sektör desteği olsun, tek bir kaynağa dayalı modeller artık geçerliliğini yitirmektedir. Bu anlamda Türkiye’de de kamunun sivil toplum kuruluşlarının kültür ve sanat alanındaki varlığını teşvik edecek mekanizmalar üretmesi yararlı olacaktır.

Ülkemizde zaten birçok vakıf, büyük şirketlere veya aile şirketlerine bağlı olarak kültür sanat alanında faaliyetler göstermektedir. Her ne kadar ülkemizde henüz Lisbon’daki Gulbankian Müzesi gibi büyük ve uluslararası prestij yakalamış bir girişim hayata geçirilebilmiş değilse de mevcut girişimler (sanat vakıfları, müzeler) muhakkak surette sahiplenilmelidir.

Kültür politikaları açısından üzerinde düşünülmesi gereken konulardan biri kamunun bu tür sivil toplum kuruluşlarına, özel müzelere, STK'lar tarafından düzenlenen kültür ve sanat faaliyetlerine hangi kriter ve prensiplere göre maddî katkı sağlayacağıdır. Kamu bu süreci şeffaf ve erişilebilir ve çıktıları ölçülebilir kriterlerle uygulamaya almalı; konu bazlı olarak kültür sanat faaliyetlerinin geniş kitlelere ulaşımını sağlayacak mekanizmalar üretmelidir. (Örneğin merkeze uzak bir orta öğretim kurumunda oluşan tiyatro kulübüne, veya koroya destek de bu sistemde yer bulmalı; İstanbul'un ve diğer metropol şehirlerin prestijli özel müzeleri de faaliyetlerine katkı arayabilmelidir.) Kültür sanat alanına yönelik bu tür kamusal teşvikler, doğrudan malî destek ya da etkinlik izleyici sayıları üzerinden hesaplanan bir mekanizma ile düzenlenebilir.

Kültürel etkinliklerin ekonomik değerinden çok sosyal faydaları önemsendiği veya sosyal faydaların tercih edileceği yerlerde sivil toplum kuruluşları daha aktif roller alabilirler. Kültür politikaları oluşturulurken etkinliklerin ekonomik katkıları ile birlikte sosyal faydası da gözden geçirilmeli, kültürel etkinliklerin erişilebilir kılınması ve merkez dışı bölgelerde de sunulmasına imkân yaratmak için kamudan sivil topluma teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Sponsorluk harcamalarının vergi açısından gider yazılması imkânı sağlanmalıdır. Gençlik ve Spor Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun çerçevesinde yapılan sponsorluk harcamalarının vergi açısından gider yazılabilmesi prensibi benimsenmiştir. Kamuoyu sponsorluk deyince bu alanları daha iyi tanımaktadır ama aslında kültür faaliyetleri için de bir sponsorluk genelgesi söz konusudur.

Kültürel alandaki destek (sponsorluk) faaliyetlerinin teşvik edilmesi hakkında genelge 2005 yılında benimsenmiştir ve kapsamlı vergi muafiyetleri içermektedir.¹³³ Kültür ve Turizm Bakanlığı bu genelgeyi çok daha geniş çevrelere ve özellikle de konuyla ilgisi olabilecek STK ve şirketlere duyurma yönünde daha aktif bir çalışmanın içine girmelidir.

Bunların yanı sıra, kültür girişimciliği gibi son dönemde öne çıkan ve üzerinde çok konuşulan kavramlar, kültür ve sanatın desteklenmesi konusunda alternatif yöntemler ve Türkiye için oluşturulabilecek özgün yapılanmalar kamu ve STK'lar tarafından tartışılmalıdır. Üzerinde anlamlı bir ittifak oluşmuş bir kaynak tahsis sistemi hem kamu fonlarının kurumlar arası adil dağılımına katkıda bulunacak hem de kurumları daha çok özel sektör desteği bulmaya özendircektir.

133 Bkz. Teftiş.kulturturizm.gov.tr/TR,14821/kültürel-alandaki-destek-sponsor-faaliyetlerinin-tesvik-html. (Erişim: 27.11.2013).

Sivil toplum kuruluşlarının kültüre katkıları bağlamında birkaç başarılı örneği burada anmadan geçmemek gerekir. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nın (İKSV) faaliyetleri ve Türkiye'ye dünyada kazandırdığı şöhret takdire şâyandır.

Sabancı Üniversitesi Müzesi genç bir kurum olmasına rağmen gerçekleştirdiği başarılı sergi ve sunumlarla Cumhurbaşkanlığı ödülüne layık görülmüştür.

Öte yandan Ankara'da Türkiye'nin ilk vakıf üniversitesi olarak kurulan Bilkent Üniversitesi'nin dünya çapında meşhur bir Senfoni Orkestrası vardır ve her yıl dünyanın başarılı sanatçılarını misafir etmektedir.

Benzer örneklerin sadece metropol şehirlerde değil Anadolu'nun birçok şehrinde ortaya çıkması ve hem insanımızın kültür atmosferini zenginleştirmesi hem de kültürel değerlerimizi, sanatımızı ve sanatçılarımızı dünyaya tanıtması gelişen ve yükselen Türkiye'nin hakettiği bir seviyedir.

KÜLTÜR POLİTİKALARINDA YEREL YÖNETİMLER

Modern dünyada ve gelişmiş demokratik sistemlerde yerel yönetimler artık sadece vatandaşların altyapı sorunlarıyla ilgilenen, sadece bu tür sorunlara çözümler arayan yapılar olmaktan çıkmışlardır. İdari olarak artan yükümlülüklerinin yanı sıra şehirlerin, kasabaların ve diğer yerleşim birimlerinin yerel değerlerini ortaya çıkartmak, bu değerlerle daha geniş ölçekte tanınmak, şehir ve şehirli kimliğini oluşturacak ve aidiyetini arttıracak çalışmalar yapmak artık yerel yönetimlerin çalışma alanlarından kabul edilmektedir. Şehirlerin tarihi kimliklerinin korunması, somut olan ve olmayan kültürel miraslarının araştırılması, bunlarla ilgili olarak yayınlar yapılması ve tanıtım programları düzenlenmesi de artık yerel yönetimlerin uygulamaları arasındadır.

Yerel yönetimler sadece idari mekanizmaların klasik bir örneği olmak yerine, katılımcı demokrasinin ve yönetişimin iyi bir öncüsü olarak sivil topluma da öncülük ederek kültür politikalarında önemli görevler almaya istekli olmalıdırlar.

Yerel yönetimler yaptıkları kültürel faaliyetlerin karar alma süreçlerini şehirde aktif sivil toplum kuruluşları ve diğer aktörlerle hayata geçirdiklerinde hem faaliyetin etki alanı genişleyecek, hem sahiplenme oranı yükselecek hem de şehirliler bu sürece sahip çıkmış olacaklardır. Yerel yönetimler kültür sanat faaliyetleri ile ilgili olarak karar alma süreçlerini şeffaf tutmalı ve faaliyetlerini toplumun her kesimine göre düzenlemelidirler.

Küreselleşmenin de etkisiyle kentler uluslararası düzeyde önemli aktörler olarak ortaya çıkmaya başladılar. Artık yerel yönetimler; çoğulculuk, şeffaflık, katılımcılık gibi demokratik ve çağdaş kavramların test edilip uygulandığı alanlar olarak daha fazla öne çıkmaktadırlar. Benzer şekilde evrensel değerler etrafında oluşan insan hakları, çevre hakları, kadın-çocuk-engelli ve yaşlı hakları, kültür sanat faaliyetlerine erişim hakları gibi birtakım prensiplerin hayata geçirilmesi ve uygulanmasında yerel yönetimlere çok önemli görevler düşmektedir.

Bu kapsamda artık şehirler, dolayısıyla da yerel yönetimler, küresel aktörler haline gelmeye aday birimler olarak kültür politikalarında önemli roller üstlenmektedirler. New York, İstanbul, Paris, Berlin, Milano ve Tokyo gibi şehirler bu anlamda belki bulundukları millî-coğrafi sınırları aşan bir üne, etkiye ve bir anlamda kültür üretim ve dağıtımına muktedir şehirler olarak anılmaktadırlar.

Yerel yönetimlerin hızla artan bu rolleri, uluslararası örgütleri de konuyla ilgili daha aktif olmaya itmiştir. Kentleri küresel düzeyde birbirine bağlamak amaçlı ve ulusal devletlerin çözüm bulamadığı meselelere çözüm üretebilmek amaçlı “Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler” örgütü yoğun faaliyetler yürütmektedir. Afrika, Asya-Pasifik, Avrupa, Avrasya, Ortadoğu, Kuzey Amerika, Latin Amerika’daki bölgesel alt birimleriyle yerinden yönetilen bir yapıya sahip olan örgüt, yerel yönetimler tarafından benimsenen kültür politikalarını da izleyen ve denetleyen bir sorumluluğa sahiptir. Sonuç olarak önümüzdeki dönemde de kültür politikaları, uluslararası örgütler, sivil toplum ve yerel yönetimler arasında daha yoğun bir ilişki konusu olacak ve dünya vatandaşlığı kavramı bu çerçevede sürekli olarak yeniden tanımlanacaktır.

Öneri

Yükselen ekonomik performansı ile 2023’e doğru ilerleyen ülkemizde, alt-yapı sorunlarının birçoğunu çözmüş yerel yönetimler artık vizyoner kültür politikaları benimsemek durumundadır. Yerel yönetimlerden beklenen, artık halkın kültürel seviyesine de katkıda bulunacak nitelikte planlı kültür programlarına imza atmalarıdır. Ülkemizin birçok bölgesinde yetenekleri keşfederek sanat ve kültür dünyamıza takdim etmek; yerel bazda tiyatro kulüpleri kurarak buradaki yetenekleri metropollerdeki ustalarla buluşturmak; yerel korolar organize ederek bölgelerinde nitelikli ve seviyeli müzik icralarına imza atmak; yerel kütüphane zincirleri kurup koleksiyonlarını zenginleştirerek bu çalışmada tartışılan kitap okuma kültürünün derinleştirilmesine katkılarda bulunmak artık yerel yönetimlerin de ödevidir.

Bunların yanı sıra müzeler başlığı altında bahsi geçen yerel tarihlerin ve kültürel değerlerin keşfedilip müzeler ve kültür platformları yoluyla halka ulaşmasını sağlamak da yerel yönetimlerin kolaylıkla hayata geçirebilecekleri başka bir faaliyet alanıdır.

Bütün bunlar hayata geçirilirken yerel yönetimlerin üzerinde durması gereken temel nokta faaliyetlerin kalitesi olmalıdır. Çok sayıda faaliyet, veya çok sayıda insanın katıldığı bir faaliyet başarı ölçüsü olarak alınmamalı; uzmanlarla ve tecrübeli ekiplerle temel stratejiler belirlenerek programlar hayata geçirilmelidir.

Kurslar

Yerel yönetimler kültür ve sanat faaliyetlerine destek olurken açabilecekleri kurslarla da bu konuda kültür eğitimine katkı sağlayabilirler. Türkiye’de bu anlamda –ulaştığı ve eğittiği kişi sayısı açısından—çok geniş çevrelere hitap edebilen İstanbul Büyükşehir Belediyesi önemli bir öncülük üstlenmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bu tür faaliyetleri İSMEK (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları) çatısı altında sürdürmektedir. İSMEK 28 farklı alanda 250 değişik branşta kurslar düzenlemektedir ve eğittiği insan sayısı yüz binlerle ifade edilmektedir.¹³⁴ Bu kurslar ahşap işlerinden, çocuk beslenmesine, uygulamalı girişimcilikten yazarlık atölyesine, müzik ve gösteri sanatlarının sayısız alt başlığından kısa film yapımcılığına, özürle bakımından sahne makyajlığına kadar uzanmaktadır. İstanbul’un zengin insan ve kültür coğrafyasından yararlanılarak oluşturulmuş İSMEK sistemi evvel emirde diğer yerel yönetimlerin örnek alabileceği kapsamda başarılı bir uygulama örneğidir.

Mezarlıklar

Yerel yönetimlerle ilgili bir başka önemli konu da tarihî eser niteliği taşıyan mezarlıklar veya mezarlıklarda bulunan tarihî eserlerdir. Benzer taşınmaz eserler mezarlıklar dışında yer aldıklarında kolaylıkla sit alanı veya kültürel miras koruması altına alınabilirken tarihî mezarlıklar veya yatırlar için böyle bir durum söz konusu değildir.

Öneri: Öncelikle süratle hayata geçirilmesi gereken bir konu olarak bu tür yatırı, ziyaret veya mezarlık niteliğindeki mekânların üniversitelerle iş birliği yapılarak tespiti, yapılıp envanterinin çıkarılması gerekmektedir. Anadolu’da birçok şehir ve kasabada aynı şekilde kaybolan vakıf binaları, özel mülkiyet olan tarihî nitelikte mekanlar da bu bağlamda üniversitelerle ve ilgili kurumlarla koordineli bir şekilde kayıt altına alınmalıdır. Yerel yönetimler bu çalışmaları yapacak araştırmacı ve akademisyenleri burslar veya projelerle fonlayabilirler. Mezarlıkta tarihî eser niteliğindeki mezar taşlarının okunması, fotoğraflanması, bu kişilerin aile kayıtlarının tespiti de üniversiteli araştırmacıların yerel yönetimlere katkı sunacağı alanlardır.

Yurt içindeki mezarlıklar her ne kadar belediyelerin mesuliyeti altındaysa da içerdikleri tarihî anlam nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı’nı da ilgilendiren bir yönü vardır. Hâlen kullanılan mezarlıklarda (bir kısmı modern şehir planları içerisinde kalan) eski eser niteliğinde mezar taşları ve mezarlıklar herhangi bir yasal koruma altında

değildir. Bu bakımdan mezarlıklarda tarihî eser niteliği taşıyan bu tür mezar taşlarının da koruma altına alınması zaten çok az kalan bu tür eserleri yaşatabilmek için önemli bir adım olacaktır.

Eski beylikler dönemi, Selçuklu dönemi veya Osmanlı döneminden mezar taşlarıyla dolu tarihî mezarlıklardaki bu zenginliklerin talan edildiği bir vakıdır. Birkaç sorumlu belediye yönetimi veya belediye ile bu tür eserlerin korunmasını vicdanlara bırakmak doğru değildir. Tarihî eser niteliğini haiz mezarlıklar, mezar taşları ve yatır gibi eserler için de koruma amaçlı bir düzenleme düşünülmelidir.

Ahlat Mezarları

Salt mezarlık olmanın ötesinde tamamen sit alanı şeklinde düşünülüp koruma altına alınması gereken mezarlık alanları da bulunmaktadır. Örneğin beylikler dönemi taş işleme sanatının ve Anadolu'nun yüzlerce yıl önce ulaştığı estetik zevki mezarlıklarda bile gösteren bir yapıtlar manzumesi olması açısından Ahlat bu tür mezarlıkların en önemli örneklerindendir; ama ne yazık ki ne fizikî anlamda bir koruma sistemine sahiptir ne de kültür turizmi bağlamında hak ettiği ilgiye mazhar olabilmıştır.

HALK KÜLTÜRÜ ve SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS

Ülkemizin değişik coğrafi bölgelerine dağılmış, keşfedilmeyi bekleyen çok zengin bir halk kültürü mirası yaşamaktadır. Bir kısmı somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilebilecek olan bu miras,¹³⁵ bugünlerde bazı TV programları yoluyla genel izleyici kitlesine kısmi de olsa ulaşmaya başlamış, yemek kültüründen evlenme, eğlenme, üretme kültürlerine kadar farklı alanlardaki zenginliklerimiz keşfedilir hâle gelmeye başlamıştır. Ancak mevcut TV programları tarihe not düşecek bilimsel nitelikte birer belgesel niteliğinden çok tanıtıcı niteliktedir ve dar kapsamlıdır.

Ülkemizde âşıklık geleneğinden atışma kültürüne, hikâye anlatma geleneğinden kahve ve çay yapma ritüellerine kadar birçok kültürel zenginliğin somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilerek öncelikle çok kapsamlı bir bilimsel çalışma yoluyla bütün ülke taranarak acilen yurt içi ve yurt dışı kültür kurumları yoluyla kayda alınması gerekmektedir. Öncelikle bu kültürel varlığımızın bölgesel anlamda ele alınıp korunması ve yeni nesillere doğru ve içerikli bir şekilde uygulamalı olarak aktarılması konusunda tedbirler düşünülmelidir.

Bu tür bilgi ve belgelerin derlenmesi ve toplanması, muhafaza altına alınması için Türkiye'nin somut olmayan kültürel mirasına adanmış kapsamlı ve nitelikli bir çalışma grubu oluşturulmalı, ardından da bu uzmanların elde ettiği bulgular ülke ça-

135 Bu konuda teorik ve uygulamalı çalışmalar için bkz. M. Öcal Oğuz, *Somit Olmayan Kültürel Miras Nedir?* (Ankara: Geleneksel Yayınları, 2009) ve M. Öcal Oğuz, *Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2008).

pında akademik bir enstitüde arşivlenerek araştırmacıların kullanımına sunulmalıdır. Merkezî yönetimin ve üniversitelerin desteği ile yerel yönetimler somut olmayan mirasa ilişkin konularda çevrelerine ve dolayısı ile ülkemizin kültürel kapasitesine büyük katkılar sağlayabilirler.

Bu anlamda mütevazı bir örnek olarak Gazi Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olan Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi takdire değer bir çalışmadır. Benzer girişimler Anadolu'nun birçok bölgesine uyarlanabilir.

MÜZİK

Türkiye dünyanın en zengin müzik kültürlerinden birisine sahiptir. Klasik Türk musikisi, Türk halk müziği, tasavvuf musikisi ve Türkçe pop müzik (ve hatta Arabesk bile) ülkemizde geleneği olan, öğretilen, icra edilen müzik türleridir.

Türkiye'de var olan bu müzik kültürü muhtemelen öncelikle içeride milletimize ve gençliğimize daha düzeyli ve derinlikli olarak tanıtılmalı, ardından da anlamlı bir stratejiyle dünyaya takdim edilmelidir. Farklı ve köklü müzik türlerinin ülkemizde beraber yaşıyor olması aslında bu birikimimizle birçok yöne hitap edebilecek bir zenginliğimiz olduğunu gösterir.

Öncelikle klasik Türk musikisi kapsamlı ve derinlikli bir çalışma ile yeniden ele alınmalı, ülkemizin büyük üniversitelerinde sadece klasik Batı müziği eğitimi veren mevcut konservatuvarlar kapılarını geleneksel musikimize de açarak bu *genre'*yı bilimsel metotlarla yeni nesillere ve dünyaya aktarmanın yollarını aramalıdır.

Eğer müziğe bir milletin kültürel genlerinin temel kodları olarak bakacak olursak klasik Türk musikisi tarihimiz; edebiyatımız, gelenek ve göreneklerimizin ve değerlerimizin temsil edildiği derin bir hazinedir. Bu yüzden bu musiki geleneğimizin, kültürel genetik şifremizin çok iyi metotlarla korunması, yetkin sanatçı ve araştırmacılar tarafından geliştirilerek yaygınlaştırılması ve yeni nesillere aktarılması gerekmektedir.

Üniversitelerin içinde ve bağımsız olarak klasik Türk musikisi korolarının ve icra heyetlerinin daha zengin veya konulu uzmanlık alanlarıyla yeniden şekillendirilmesi ve Türkiye'de daha büyük bir kitleye hitap edebilir hale gelerek yeniden örgütlenmelerini sağlamak ilk adım olarak düşünülmelidir.

Müzik Araştırma Enstitüleri

Üniversitelerimiz ve sivil toplum kuruluşlarımız klasik Türk musikisi, halk müziği ve tasavvuf musikisi ile ilgili olarak özel araştırma enstitüleri kurmayı düşünebilirler. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun ilgili birimleri bu tür araştırma merkezlerini konu ve faaliyet bazında maddî olarak desteklemeli, know-how sunarak bu tür yeni kurumların hedeflerini gerçekleştirmesi konusunda yardımcı olmalıdırlar.

Bu tür enstitüler yapacakları davetler ve oluşturacakları ödül mekanizmaları ile klasik Türk müziği besteciliğini teşvik etmelidirler. Türk makamlarını içeren bestelerin teşvik edilmesi, ödüllendirilmesi klasik Türk musikisine yeniden hayat verecek temel dinamiklerden bazılarıdır.

Kayıt ve Arşivleme

Türkiye'de bireylerin ve devletin arşivlerinde bulunan sanat edebiyat ve ürünler muhakkak surette ve acilen koruma altına alma maksadı ile bir veya birden çok üniversite/araştırma enstitüsü bünyesinde arşivlenmeli ve dijital ortamda kullanıcılara sunulmalıdır. (Örneğin klasik Türk musikisi edvarları, bibliyografyası, sesli ve görsel kayıtlar, icra heyetlerinin performansları, besteciler ve sanatçıların hayatları ve şahsi koleksiyonları, resimleri, notları ve efemare gibi.) Bu muvâcehede şahısların ve ailelerin elinde bulunan notalar, CD'ler, plak ve kaset gibi materyaller de Kültür ve Turizm Bakanlığı marifetiyle satın alınarak muhafaza altına alınmalıdır.

Gençlik ve Müzik

Yerel yönetimler yeni dönemde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı ile birlikte kültür ve sanatı önceleyen, gençler arasında geleneksel enstrüman ve çalgıların öğrenilmesine ilgi uyandıracak projeler üretmenin yollarını araştırmalıdır. Bu yollarla geleneksel ve modern müzik konusunda kabiliyeti olan gençleri ve öğrencileri erken yaşta keşfedip bu yetenekleri dünya çapında sanatçı olarak yetiştirmek üzere seçme ve yönlendirme mekanizmaları da planlanmalıdır. Dünyanın tanıdığı, eserlerini takip ettiği itibarlı sanatçılara sahip olmamız ülkemizde kültür ve sanatın içeriği, ekonomisi ve yaygınlaştırılması anlamında büyük etkiler üretecek, kültür ekonomisine destek sağlayacaktır.

Müzikte Marka Oluşturmak

Klasik Batı müziği ve modern pop müzik ve türevleri dünyada birçok ülkede dinleyicisi/alıcısı bulunan kültür ürünleridir. Avrupa ve Amerika merkezli yapım şirketleri, sadece müzik yayını yapan uluslararası televizyon kuruluşları bu ürünleri dünyada ilgilisiyle buluşturmakta ve tabir yerindeyse pazarı canlı tutmaktadırlar. Klasik Batı müziği ise daha üst bir gruba hitap etmesine karşın dünyada birçok ülkede dinleyicisi olan bir türdür. Bestekarları ve müzik holleri ile ünlü Avrupa şehirlerinden Avusturya veya Amerika'nın New York şehrinde Broadway bu pazarda çok üst düzey konuma sahiptirler. Buralarda bir senfoni veya müzikal dinlemek o ülkelere ziyarete giden belirli seviyede turistler için olmazsa olmaz tarzında bir kültür faaliyetidir.

Öneri: Türkiye'de icra edilen geleneksel müzik türleri, örneğin klasik Türk musikisi ve tasavvuf musikisi gibi türler de bu kapsamda projelerle üst grup turistlere hitap edecek bir sunumla kültür ekonomisine kazandırılacak şekilde değerlendirilebilirler. Tabi bunun için yurt dışında Türk müziğini tanıtmaya yönelik uzun süreli ve bilinçli çalışmalara gereksinim vardır. Tur operatörleri Türkiye'ye getirdikleri belirli grupları seviyeli konser programlarıyla ülkemizin kültürel derinliğine temas etmelerine öncülük edebilirler.

Öte yandan Türk pop müziğinin doksanlı yıllarda yurt dışında Tarkan, Sezen Aksu vd. gibi değerli isimlerle yakaladığı yüksek tanınırlık oranı devam ettirilememiş; arkadan gelen yeni nesil sanatçılar benzer oranda dışarıda başarı elde edememişlerdir. Yeni müzisyenlerin yurt dışındaki pazarlarda tanınmasına, yeni sanatçıları dünya müzik piyasasına sunmaya yönelik bir proje üzerinde çalışılmalıdır. Tabir yerindeyse Türk müziği ve sanatçıları için de TEDAvâri bir proje süratle hayata geçirilerek Türkiye'nin küresel müzik pazarlarında yer edinebilmesi için çaba sarf edilmelidir.

Ülkemiz klasik Batı müziği icra eden çok değerli sanatçılara da sahiptir ve bunların bir kısmı zaten dünyada tanınmaktadır (Örn. İdil Biret, Güler – Süher Pekinel vd. gibi). Kültür ve Turizm Bakanlığı zaten tanınırlık düzeyi bilinen bu sanatçılarla ortak çalışmalar yapmalı, onları özel sektöre tavsiye etmeli ve dünyada hakkettikleri yere ulaşmaları için çaba göstermelidir.

EDEBİYAT

Türkiye’de şiir, hikâye, roman, piyes, günlük ve anı gibi eserlerin yayınları son zamanlarda ciddi bir hızla artış göstermiştir. Edebiyatçılarımızın eserlerinde yansıttıkları içerik ve üslup kalitesi Türk edebiyatının dünyanın belli başlı ciddiye alınacak edebiyatlarından biri olduğunu kanıtlayacak düzeydedir. Modern Türk edebiyatı eğer tabir yerindeyse dünyanın henüz keşfedilen bir sanat hazinesi durumundadır.

Bu tespitin en büyük kanıtlarından birisi yabancı dillere çevrilen Türkçe edebî eserlerin gördüğü ilgidir. Türk edebiyatının son yıllarda dünyanın farklı birçok dilinde görünürlüğü tarihte hiç olmadığı şekilde artmaya başlamıştır. Bu görünürlük kuşkusuz TEDA projesi kapsamında başlayan ve hâlen devam eden Türkçe edebî eserlerin yabancı dillere aktarılmasına Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen maddi destek programı ile çok büyük bir ivme kazanmıştır. Projenin devamı edebiyatımızın keşfedilmemiş eski ve yeni sayısız değerini dünyanın farklı coğrafyalarında okurlarla buluşturacağı gibi yeni yükselen yazarlarımızın bu sisteme girebilmesi ve bunun takip edilmesi de gayet önemlidir.

Orhan Pamuk’un Nobel edebiyat ödülü alması ile dünyada Türk edebiyatına yönelen bir ilginin varlığı gözlemlenmektedir. Yetenekli ve yerleşik yazarlarımızı TEDA veya özel ajanslar yoluyla yabancı dillere kazandırmak hem ülkemizdeki edebiyat ortamının gelişmesine katkı sağlamakta hem de kültür ekonomisinin alanını genişletmektedir.

Orhan Pamuk: Sahiplenilmeyen Başarı

Orhan Pamuk Türkiye'nin tek Nobel ödüllü yazarıdır. Nobel edebiyat ödülü Orhan Pamuk'un eserlerinin dünyanın önemli birçok diline çevrilmesini sağlayarak milyonları aşan okuyucu kitlesine ulaşmasına vesile olmuştur. Nobel ödülü sadece Orhan Pamuk'un eserlerine değil aynı zamanda Türk edebiyatına da küresel bir ilgi uyanmasına vesile olmuş ve edebiyatımızın yurtdışında keşfedilmesinin önünü açmıştır.

Ülkemizde Orhan Pamuk'la ilgili olarak iki temel sorun yazarın bu başarısını gölgelemektedir. Bunlardan ilki –ki bir anlamda ikinciye de zemin hazırlamıştır—Pamuk'un ödülü almadan önce Ermenilerin soykırım iddiaları ilgili olarak resmî söylemin dışına çıkarak bunu kabullenmesi ve bu yüzden de ceza almasının gündeme gelmesidir. İronik bir şekilde Pamuk, bu ve benzer konularda eleştirel bir dil benimsedikten sonra ülkesinde mazlum olan veya kadri bilinmeyen bir entelektüel olarak da şöhret bulmuş ve bazılarına göre Nobel ödülü ona bu yüzden verilmiştir. Orhan Pamuk'un romanlarının dünya çapında güçlü bir anlatım zenginliğine sahip olduğu kuşkusuzdur ve ödülü sadece Türkiye'nin Ermeni iddiaları konusundaki resmî görüşünü paylaşmadığı için aldığı iddiaları da saçmadır.

Ancak Pamuk'un ödülü almadan önce Türkiye'de böyle bir siyasi bagajla gündeme gelmesi, onun ödülü aldıktan sonra da birçok kesimler tarafından hüsnü kabul görmesini engellemiştir. Bu ikinci sorun Türkiye'deki fikir özgürlüğü ve ideolojik seviye ile ilgilidir ve Türkiye'nin Orhan Pamuk markasından daha anlamlı şekilde istifade etmesinin önünde engel oluşturmaktadır.

Ödülü aldıktan sonra Orhan Pamuk resmî makamlar tarafından gerektiği gibi kucaklanmamış, sahiplenilmemiştir veya ödül öncesi Pamuk etrafında oluşan siyasi atmosfer buna engel olmuştur. Pamuk bu durumda bir anlamda ödül öncesinde açıkladığı Ermeni meselesindeki fikirleri nedeniyle cezalandırılmış görünmektedir. Orhan Pamuk'un devlet tarafından sahiplenilmeye ihtiyacı yoktur ama Türk edebiyatının ve genç edebiyatçıların Orhan Pamuk'un açtığı yoldan ilerlemeye edebiyatımızın güzide eserlerini dünyaya da sunabilecek bir dil yakalamının yollarını aramaya gereksinimleri vardır.

KÜLTÜR EKONOMİSİ: MODERN RESİM

Kültür ve sanatın oluşturduğu ekonomiden bahsederken dünyada sanat objeleri üzerinden gerçekleşen toplam ekonomik hacmin 50 milyar dolara ulaştığına değinmeden geçmek mümkün değildir. Dünyanın zengin ülkelerinde sanat piyasasını takip eden kuruluşlar piyasada alınıp satılan değerli objelerin hem fiyat hem de sahiplerine ilişkin değişen kayıtlarını tutmaktadırlar. Türkiye'de üretilen modern sanatlarda özellikle modern resim, artık bu piyasanın mütevazı da olsa bir parçası olma yolunda ilerlemektedir.¹³⁶ Türkiye'de prestijli eserleri ilgili sanatseverlere ulaştıran müzayedeler artık modern resim ve diğer sanat eserlerini belirli fiyatların üzerinde satın almaya hazır bir kesimin varlığını ifade eder. Bundan sonrası bu tür sanatçıların önünü açmak, onları hem ülke içinde hem de yurt dışında doğru yerlerde (müzayede ve sergi salonlarında) ilgililerle buluşturmadır.

Diğerlerinin yanı sıra, Alois Schönn, François Prieur Bardin, Kont Alexandre Mordvinov ve Fausto Zonaro gibi yabancı sanatçıların eserlerinin yurt dışındaki müzayedelerde Türkiyeli sanatseverler tarafından yüksek fiyatlara alıcı bulması Türkiye'deki sanat severlerin maddi gücünün ve estetik ilgilerinin Avrupa ve dünya piyasalarının doğal bir parçası haline geldiğinin ispatıdır.

136 Örneğin Burhan Doğançay'ın *Mavi Senfoni* isimli eseri 2009'da yapılan bir müzayedede 2 milyon 200 bin TL gibi rekor bir fiyata satılmıştır. Bu rakam çağdaş Türk resim sanatı ve bu sanata olan talep ile ilgili çok önemli bir dönüm noktası sayılmalıdır. 2010'da yine bir başka modern Türk ressamı Erol Akyavaş'ın 'Kuşatma' isimli eseri de aynı rakama alıcı bulabilmiştir.

Türkiye'nin Tablo Envanteri

Ülkemizde diğer birçok alanda olduğu gibi bir resim envanterinin çıkarılmasına acil ihtiyaç vardır. Bugün devletin birçok kurum ve kuruluşunun elinde, depolarında ne türden tablolar olduğu tam olarak bilinmemektedir. Arşivlerin, Cumhurbaşkanlığı ve Millî Saraylar'ın koleksiyonları (ve depoları), bakanlıkların ve müzelerin elinde olan, kimi yurt dışından hediye gelmiş kimi Osmanlı dönemine ait bütün tablolar ve resimler kapsamlı bir envanter çalışmasına tabi tutulmalıdırlar. Hatta bu çalışma Türkiye'deki bütün illeri ve belki koleksiyonerleri de kapsamalıdır. Ortaya değerli bir sanat hazinesi çıkaracak olan böylesi bir çalışma, öncelikle bu eserlerin korunmasına, sonrasında da topluma ve sanatseverlere sunulmasına vesile olacaktır. Bu kurumların elinde veya depolarında bulunan eski tabloların yanı sıra aynı çalışma Cumhuriyet dönemi ressamlarının eserleri için de hayata geçirilmelidir.

Hat Eserleri

Ülkemizde geleneksel sanatların en güçlü temsilcilerinden birisi olan hat sanatı için de benzer bir piyasanın oluştuğu aşıkardır. Hat sanatının özellikle klasik örnekleri de Türkiye'deki müzayedelerde ciddi alıcılarla buluşmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen müzayedelerde bu tür hat eserlerinin yüksek rakamlara alıcı bulması geleneksel sanatlarımız için de benzer bir estetik ve maddi seviyenin gerçekleştiğini göstermesi açısından önemlidir.¹³⁷ Bu piyasanın genişlemesi hat sanatının ve hattatların desteklenmesi yurt içinde ve dışında daha geniş kitlelere ulaştırılması daha da önemlisi bu sanatın etrafında düzeyli bir kültürel algı oluşturulmasına bağlıdır.

Sabancı ailesinin hat koleksiyonunun Sabancı Üniversitesi Müzesi'ne kaynak teşkil ettiği hatırlanacak olursa, sanata, tarihe ve kültüre ilgi duyan, bu faaliyetleri himaye eden varlıklı kimselerin hem kendi bölgelerinde, hem ülkelerinde hem de uluslararası platformlarda sahip oldukları değerleri kitlelere sunmada öncü roller oynadıkları açıktır. Rahmetli Sakıp Sabancı'nın hat koleksiyonu New York Metropolitan Museum'da sergilenmiş tek şahsi koleksiyon olarak da tarihe geçmiştir.

Ülkemizde değerli sanat koleksiyonlarına sahip yüzlerce aile bulunmaktadır. Bu isimlerin hiç değilse koleksiyonlarının bir envanterinin çıkarılması sağlanabilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı bu koleksiyonerlerle düzenli görüşerek uygun durumlarda bu eserleri yurt içinde ve dışında sergilemenin, yurt dışındaki koleksiyonerlerle Türkiye'dekileri buluşturmanın yollarını arayabilir.

(Ülkemizde mevcut, eski ve yeni hat eserlerinin bir envanterinin çıkarılması önerisi için bkz: *Digital Ortamda Kültür bölümü.*)

¹³⁷ Örneğin 2010'da gerçekleştirilen bir müzayedede Kazasker Mustafa İzzet'e ait bir *Hilye-i Şerife* 880.000 TL'ye alıcı buldu.

YURT DIŞINA YÖNELİK KÜLTÜR FAALİYETLERİ

Ülkemizde, yurt dışına yönelik kültür faaliyetleri düzenleme veya yurt dışında Türkiye'yi anlatma fikri kısmen yeni bir eğilimdir. Uzun süre kendini Batıya karşı sürekli bir *alma* pozisyonunda tanımlayan bir ülkenin kültürel anlamda kendine güven duyması zaman almıştır. Eskiden –ve kısmen hâlâ—varolan kendini Oryantalist bir tavırla tanımlama eğilimi artık daha dengeli bir noktaya doğru ilerlemektedir.

Bugün geline nokta Cumhuriyet bütün kurumları ile yerleşmiştir ve toplumumuz maddi anlamda son birkaç yüzyılın en müreffeh ve modern dönemini yaşamaktadır. Dolayısı ile bu aşamada Türkiye ne geleneksel kültürü konusunda ne de sahip olduğu modern Batı kültürü konusunda tereddüte düşmeden sahip olduğu kültürel değerleri uluslararası platformlarda ifade edebilmelidir.

Öneri: Türkiye'nin sahip olduğu zengin kültürel birikimin dünyaya nasıl sunulacağı ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmalıdır. Bu süreç kamu ve özel toplum kuruluşlarının katılımıyla ve evrensel değerler dikkate alınarak yürütülmeli ve rol paylaşımıyla uzun vadeli bir vizyonun hayata geçirilmesi hedeflenmelidir.

Türkiye'nin yurt dışında gerçekleştirebileceği kültür ve sanat faaliyetleri nitelik ve bölgeler itibarı ile ayrı ayrı düşünülerek planlanabilir. Bölgesindeki tarihsel birikimi ve bugün sahip olduğu modern yüzüyle Türkiye'nin hem Avrupa'ya hem Orta Asya ve Ortadoğu'ya, hem de İslam ülkeleri ve diğer coğrafyalara sunabileceği zenginlikleri ve verebileceği mesajları vardır.

Yunus Emre Enstitüsü'nün kurulması ile birlikte Türkiye'nin yurt dışındaki kültür ve sanat faaliyetleri gözle görülür bir ivme kazanmış; daha önce Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ataşelikleri vasıtasıyla yürütülmeye çalışılan faaliyetler sivil bir niteliğe bürünerek daha çok sayıda insana ulaşmaya başlamıştır. Yunus Emre Enstitüsü'nün faaliyetleri artarak devam etmeli, niteliği yüksek dinleyici ve izleyicilere ulaşılmalı ve programlar planlanarak ve çok önceden ilan edilerek hayata geçirilmelidir.

Hem yurt dışındaki Kültür ve Turizm Müşavirlikleri, hem de Yunus Emre ve TİKA gibi kuruluşlar yurt dışı kültür faaliyetleri kapsam ve bütçelerini artırarak yürütmektedirler.

YURTDIŞINDAKİ TÜRK MEZARLIKLARI

Dünya coğrafyası üzerinde sayısız ülkede Türk mezarlığı bulunmaktadır. Bu mezarlıkların birçoğu Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da eski Osmanlı topraklarında yer almaktadır. Eski Osmanlı toprağı olmayan birçok ülkede de yine Türk mezarlıkları mevcuttur (Açe gibi). Şu anda dost olduğumuz birçok Balkan ve Ortadoğu ülkesinde bile bu mezarlıklar eğer bilinçli olarak yok edilmediler ve kaybolmadılarsa yavaş yavaş yeryüzünden silinmeye yüz tutmuşlardır. Mezarlıklar bir anlayışa göre milletlerin yüzyıllar sonraki nesillere bıraktığı manevi bir tapu belgesidir. Yurtdışında Türk mezarlıklarının hepsinin tespiti için öncelikle ciddi bir envanter çalışması yapılmalı ve Dışişleri Bakanlığı ve TİKA ile koordineli bir şekilde ilgili ülkelerin izinleriyle bu mezarlıklar tekrar aslına döndürülmelidirler.

Mezarlıkların ötesinde tarihimizin dramatik anlarını yansıtan birtakım olayların vuku bulduğu mekanlar da aynı şekilde tespit edilerek değerli, oralarda yaşanan olayların hatırasına uygun anıtlarla belgelenecek hatıraları tekrar canlandırılmalıdır. Bu tür olaylara birkaç örnek vermek gerekirse I. Dünya Savaşı sırasında, savunmasında onbinlerce askerin şehit düştüğü Medine Müdafaası; yine I. Dünya Savaşı sonunda İngiliz kuvvetleri tarafından Mısır'da zorla kireç havuzuna sokularak kör edilen binlerce esir Türk askerinin; II. Abdulhamid tarafından Japonya'ya gönderilen ve geminin batmasıyla şehit düşen Osmanlı misyonunun hatıraları birer anıtlarla ölümsüzleştirilebilir.

TÜRKÇE KONUŞULAN ÜLKELERE YÖNELİK KÜLTÜR POLİTİKALARI

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından, daha doğrusu Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben 1991 yılından itibaren Orta Asya ve Kafkaslar bölgesinde Türkî cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanması Türkiye için büyük ortak kültür alanı imkânı tanıyordu. O dönemde Türkiye'den bağımsızlığını yeni kazanmış bu ülkelere büyük bir akın yaşanıyordu. Bunların içinde iş adamları, maceracılar, siyaset adamları ve kültür önderleri vardı. Bu süreçte Türkiye kaynaklı bazı yanlış tutum ve davranışlar jeopolitik şartların da zorlaması ile beraber Türkiye'nin doğru bir formatta yararlanamadığı bir süreç olarak tarihe geçti. Yapılan birçok faydalı işlere, kurulan olumlu ilişkilere rağmen Türkiye'de birçok kesimin bu bölgelerdeki insanlarla, oradaki devlet erkanının da Türkiye ile sınırsız ilişkilere girebilecek hazırlıklarının olmadığı anlaşılmış oldu.

Türki cumhuriyetlerle Türkiye'nin anlamlı ve kalıcı ilişkiler kurması hem dış politikamızın hem de ekonomi ve kültür politikalarımızın temel hedeflerinden biridir. Sonraki dönemde daha sağlam bir zemine oturtulan ilişkiler bugün daha çok ekonomik ve kültürel boyutlarıyla ilerlemektedir.

Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulaması da Türk dili konuşan halklar ve ülkeler arasında dostane ilişkiler kurarak ortak kültür, dil ve tarih, sanat, gelenek ve görenekleri geliştirmek, korumak ve bu değerleri gelecek kuşaklara aktararak yaşatmayı amaçlayan bir uygulamadır. Bu uygulama her yıl bir şehrin seçilmesi ve bu kapsamda devletin sağladığı bir bütçeyi özel sanat ve kültürel faaliyet projelerine kullandırmasını kapsamaktadır.

2013 yılında bu uygulama için seçilen Eskişehir yıl boyunca Anadolu'dan Balkanlara, Türkmenistan ve Kazakistan'dan Kırgız, Özbek, Gagauz, Başkurt, Tiva ve Tatar kültürlerini kapsayan etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bu faaliyetler sayesinde Eskişehir yıl boyunca konserler, festivaller ve film gösterimleri gibi birçok faaliyetle Anadolu'daki insanlarımızı Türk dünyasının birçok bölgesindeki kardeşleriyle bir araya getirmeyi ve onları yeni bir kültür paylaşımı ufkuna doğru götürmeyi amaçlamaktadır.

Asıl hedef bu tür uygulamaları sadece kamu üzerinden değil kamu–sivil toplum kuruluşları ve sponsorluklarla hayata geçirmek olmalıdır. Devletlerin bu tür konulara resmî düzeyde olan ilgisini tabana yayacak girişimler üzerinde düşünmek gerekir.

Ahmet Yesevi Üniversitesi

Türkiye'nin Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Kazakistan'la hayata geçirdiği en başarılı ortak faaliyetlerden birisi olan Ahmet Yesevi Üniversitesi 1993 tarihinde atılan imzalarla kurulmuştur. Eğitime ve öğretim faaliyetlerine 1994–1995 döneminde başlayan Üniversite bugün yaklaşık 16 bin öğrenci kapasitesine ulaşmış bulunmaktadır. Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin Mütevelli Heyet Başkanlığı Ankara'daki binasında yerleşiktir. Uzaktan eğitim programları (TÜRTEP) Ankara ofisi tarafından yürütülmektedir.¹³⁸ Ayrıca üniversitenin sosyal bilimler alanında yine Ankara ofisi tarafından yürütülen prestijli bir süreli yayını (*Bilig*) da bulunmaktadır.

Türk–Kazak ortak girişimi olarak liderlerin inisiyatifi ile hayata geçirilen Ahmet Yesevi Üniversitesi Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi diğer Orta Asya ülkeleri ile de hayata geçirilmeli; bu ülkelerin bazılarında bulunan üniversitelerin kapsamı genişletilerek ortak eğitim kurumlarının ve kültürel iş birliğinin önü açılmalıdır.

TÜRKSOY

Türk Kültür ve Sanat Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın girişimiyle 1993 yılında Alma-tı'da yapılan bir antlaşmayla kuruldu. Teşkilata daha sonra (Rusya Federasyonu'na bağlı) Altay Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Hakas Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti, Tiva Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyeti-

138 Daha fazla bilgi için: www.yesevi.edu.tr

ne bağlı Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de katıldı. TÜRKSOY'un ismi 2009 yılında Baku'de yapılan 26. Dönem toplantısında alınan bir kararla Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı olarak değiştirilmiştir.

Bütün faaliyetlerini Türk dili konuşan ülkelerin sanat, edebiyat ve kültürüne odaklayan TÜRKSOY'un genel merkezi Ankara'da yer almaktadır. Faaliyet gösterdiği bölgelerde bir nevi UNESCO gibi işlev gören TÜRKSOY, üye ülkelerin ortak kültürel faaliyetler yoluyla birbirine yaklaşmasını hedeflemektedir

İSLAM DÜNYASINA YÖNELİK KÜLTÜR FAALİYETLERİ

Hem tarihi hem de mevcut kültürel ilişkiler dolayısı ile Türkiye Müslüman ülkelere yönelik olarak birçok kültürel faaliyet ve programı hayata geçirebilecek durumdadır. Halihazırda İslam Konferansı Örgütü'nün kültürel kolu olan IRCICA (Research Center for Islamic History, Art and Culture) İstanbul'da faaliyetlerini yürütmektedir. Merkez'in konferanslar, yayınlar, arşivlemeler ve ortak programlar yoluyla hayata geçirdiği önemli sayıda kültürel faaliyet yıllardır devam etmektedir.¹³⁹

Öneri: IRCICA faaliyetleri toplumun farklı kesimlerine duyurularak üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile ortak organize edilebilir, Türkiye'nin İstanbul dışındaki şehirlerinde de gerçekleştirilebilir.

Öneri: Müslüman ülkeler arasında ortak kültür faaliyeti olarak Peygamberimiz Hz. Muhammed'in doğum kutlamaları için de Türk Dünyası Kültür Başkenti tarzı bir uygulama düşünülebilir. Kutlamaların farklı ve zengin programlarla her yıl bir Müslüman ülke şehrinde yapılması teklif edilebilir. Seçilen şehirde o yıl programlar, törenler ve ilgili faaliyetler yoluyla hem seçilen şehrin kültür ekonomisi desteklenmiş hem de ziyaretler yoluyla farklı milletler birbirlerini tanıma imkânı bulmuş olur. İslam İşbirliği Teşkilatı içerisinde oluşturulacak bir mini komisyon veya heyet bu planlamaları yapabilir.

Öneri: İslam dünyasının ilmî ve kültürel hafızası ortak bir kütüphane veya tarama sistemi yoluyla envantere dökülüp araştırmacıların kullanımına sunulabilir.

Ahmet Yesevi Üniversitesi örneğine benzer ortak üniversite modelleri Malezya, Endonezya veya Körfez ülkeleri ile de hayata geçirilmelidir.

TÜRKİYE’DE ARKEOLOJİYE YENİ BİR BAKIŞ

Türkiye’de arkeoloji bilimi genel eğilim olarak Roma ve Yunan dönemi ile ilgili araştırmalara ağırlık veren, eğitimi de buna göre kurgulanmış bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde Avrupa kökenli arkeolojik araştırmaların Osmanlı ve İslam dünyasını yok sayan eğilimlerine Osman Hamdi Bey gibi bir deha karşılık vermiş; yaptığı çalışmalarla Osmanlı tarihini (ve arkeolojisini) Avrupa’nın ve genel olarak dünya tarihinin bir parçası haline getirmeyi başarmıştır. Kuruluşuna öncülük ettiği Arkeoloji Müzesi, Müze-yi Hümayun, bugünkü adıyla İstanbul Arkeoloji Müzesi Osman Hamdi Bey’in çabalarının somutlaşmış halidir. Türkiye’deki arkeoloji bilimi Osman Hamdi Bey’in çabalarına çok şeyler borçludur.

Türkiye’de bugün kuşkusuz alanlarında yetkin ve dünyaca tanınmış birçok arkeolog bulunmaktadır. Fakat ülkemizde arkeoloji bilimi İslami dönem, Beylikler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini dışlayarak kendini kısıtlamış, eğer tabir yerindeyse dünya arkeoloji biliminin kıyısına itmiştir. Türk arkeoloji biliminin, tabii ki İslam ve Osmanlı öncesi mevcut çalışmaları ve kazıları devam ettirerek İslami dönem, Anadolu Beylikleri, Selçuklu ve Osmanlı dönemini de içine alacak şekilde kendine bir alan açmaya gereksinimi vardır. Eğer mevcut arkeoloji de bu konuları kapsayacak şekilde yeniden ele alınırsa genç ve donanımlı arkeologlarımız için hem kendi sınırlarımız içinde hem de Ortadoğu, Balkanlar, Orta Avrupa, Orta Asya ve Kuzey Afrika gibi bölgelerde devasa araştırma alanları açılacaktır. Türk arkeoloji biliminin bu yeni yaklaşımı ciddiyetle ve bilimsellikle ele alarak ilgili kurumlarla birlikte bu açılımın öncü adımlarını atmalıdırlar.

Dünya arkeolojisinin artık önemli bir alt dalı olan İslami arkeoloji ve bunun yanı sıra ivedilikle Osmanlı arkeolojisinin kurumsallaşması bu bilimin gelecek on yıllar içerisinde önünü açacaktır. Bu konu eğer ciddiyetle ele alınırsa kısa sürede Türkiye’de öncü bir arkeolog grubun yetişmesi mümkündür.

Bu anlamda ihmal edilen bu dönemlerle ilgili arkeolojik araştırmalara ciddi kamu kaynakları ayrılmalı, özel sektörün de sponsorluk desteği ile Türk arkeologları bu alanlarda yeni bir çıkış açmalıdırlar.

Hâlihazırda Türk bilim insanlarının ülke dışında yürüttükleri kazı sayısı yok denecek kadar azdır. Türkiye’den bilim insanları ilgili coğrafyalarda kendi kazılarını yürütme, Türkiye’de üretilen bilimi ülke sınırlarının dışına taşıma, analiz ve yorumlarını yabancı ülke bilim insanlarıyla birlikte Türkiye adına kayda geçirmenin çabalarını vermelidirler.

Arkeoloji bölümlerinde teklif edilen dersler de bu minvalde ve dünyadaki ana akım yenilikleri takip edecek şekilde yenilenmeli ve çoğaltılmalıdır.

Kamu fonlarının önceliklerinin yeniden belirlenmesiyle birlikte aşırı bir ihmale maruz kalan Türk arkeolojisi yeniden doğabilecektir. Anadolu’da, Orta Asya’da, Orta ve Doğu Avrupa’da, Balkanlarda ve Kuzey Afrika’da hem Türk ve Selçuklu hem de Osmanlı arkeolojisi için muazzam bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğun Türk bilim insanları tarafından doldurulması Türkiye’nin arkeoloji biliminde on yıllar sürececek bir öncülüğü anlamına gelir.

DİJİTAL ORTAMDA KÜLTÜR

İnternet

1980’lerin sonlarına doğru ticari amaçlı internet sağlayıcıların ortaya çıkmasıyla birlikte milyonlarca ve ilerleyen yıllarda milyarlarca insanı birbirilerine bağlayan bir platform ortaya çıktı. İnternet diye bildiğimiz bu yeni platformun kullanım oranı gelişmiş ülkeler baz alındığında 2005 yılında %50 civarında iken 2013 yılı itibarı ile bu rakamın %80’lere ulaştığı tahmin edilmektedir. Veriler dünya genelinde ise nüfusun yaklaşık %40’ının internet erişimi olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁰ Bu rakamların anlamı dünyada milyarlarca insanın bir araya gelebildiği, dünyanın birçok yerinden ve birbirlerinden haber alabildiği ve birbirlerini etkileyebildiği yeni bir ortamın (platform) var olduğudur.

Bu ortam yoluyla elektronik mesajların ve bilgi ağlarının birbirine bağladığı dünya vatandaşları ABD’den Avrupa’ya, Asya’dan Afrika’ya bütün uzak köşelerden birbirleriyle yazışabiliyor, istedikleri hemen hemen her şey hakkında bu platforma bilgi yükleyebiliyorlar. İnternetin kişisel, ticari ve kurumsal kullanıma açılması ile birlikte internet ortamında muhtemelen insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar çok ve yoğun bilgi bu ortama taşınmaya başladı. İçerik (content) adı verilen bu devasa bilgi üretim mekanizması kitapları, insanların faaliyetlerini, resimleri, şekilleri ve insanların hayal-

¹⁴⁰ Bu konuda daha detaylı bilgiler için bkz: http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2013/MIS2013_without_Annex_4.pdf

lerini bu elektronik ortama taşıyor. Bu ortam, erişimi olan herkese açıktır; burada üretilen veya buraya yüklenen bilginin kontrolü pek mümkün değildir ve burası yeni bir dünyadır.

Her an milyarlarca erişimin gerçekleştiği bu dünya sürekli yenilenmekte ve güncellenmektedir. İnternetin elektronik dünyası artık bütün dünya vatandaşlarının birbirleriyle haberleştiği, birbirleri hakkında bilgi edindiği dünyanın her noktasında olup bitenleri öğrendiği bir alandır. Bu alana bigane kalmak bu dünyanın dışında kalmaktır.

Enformasyon ve bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni dönemde üretilen bilginin (ve dolayısı ile de kültürün) özellikleri dijital, interaktif, ağ yapıları üzerinden birbirleriyle bağlantılı, dönüştürülebilir, teknik altyapılara dayanan, dijital platform düştükten sonra hızla yayılabilen, sanal ortamda saklanabilen özelliklere sahiptir. Bu nedenle Türkiye’de de kültür ve sanatla ilgili üretilen her türlü bilginin, kültür ve sanat objelerinin dijital versiyonlarının bu dünyaya sunulması çok büyük bir önem taşımaktadır.

Bunun yapılabilmesi için kuşkusuz eldeki birçok kaynağın ve eserin dijitalleştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda Kültür ve Turizm Bakanlığı “entelektüel veya nesnel değere sahip malzemenin korunması, yüksek erişim talebinin mevcut olduğu durumlarda bilginin yaygınlaştırılması ve çok kullanılan koleksiyonların yıpranmasını engellemeye yönelik koruma”¹⁴¹ amacıyla dijitalleştirme sürecine katkıda bulunmalıdır.

Dijitalleştirme

Dijitalleştirme; kâğıt belge, fotoğraf ya da grafik malzemeler gibi fiziksel ya da analog materyallerin elektronik ortama ya da elektronik ortamda depolanan görüntülere/imajlara dönüştürülmesi işlemi ya da genel olarak, elektronik sistemlerce algılanamayan yapılandırılmamış formdaki bilginin elektronik ortamca algılanabilecek yapılandırılmış forma çevrilmesidir.

Dijital dünyada var olan erişilebilir bilginin geldiği noktayı ifade etmek için şu noktalara dikkat çekmekte fayda var. Dünyanın en zengin kütüphanesi olarak bilinen Kongre Kütüphanesi’nde hâlihazırda 170 milyon civarında belge bulunurken, Web ortamında 550 milyardan fazla belge olduğu tahmin edilmektedir. Bu veriler ışığında internet ortamında her yıl Kongre Kütüphanesi’ni 37.000 kez dolduracak kadar bilgi üretilmektedir. Benzer şekilde dijital ortamda üretilen kültürel objelerle ilgili olarak

¹⁴¹ Bekir Kemal Ataman, “Arşivlerde ve kütüphanelerde sayısallaştırma,” Aysel Yontar’a Armağan, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, İstanbul, (2004), s. 86.

bir örnek vermek gerekirse ABD’de her yıl 80 milyar fotoğraf çekilmekte, günde 610 milyar e-posta gönderilmektedir.¹⁴² Bu katılımcısı, üreticisi ve tüketicisi herkes olan yepyeni bir dünyadır ve bu dünyaya kültürel anlamda bigane kalmak bu yeni dünyada olmamak demektir.

Kültürel Mirasımızın ve Sanat Koleksiyonlarının Dijitalleştirilmesi

Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye’nin kültürel mirasının ve mevcut sanat koleksiyonlarının ve el yazma ve matbu Osmanlıca eserlerin dijital ortamda görünür kılınabilmesi, yurt içi ve yurt dışında ilgililerin bu zenginliğe hızlı erişebilmesi için birçok öncü faaliyette bulunmaktadır.

Bakanlık İnternet Sitesi

Bu tür faaliyetlerin ilki kuşkusuz, bakanlık web sitesine kullanıcı odaklı yeniden düzenlemek ve yazılım teknolojilerinin ulaştığı çağdaşlıkta programlarla okuyucuyu hızlı ve doğru yönlendiren bir site kurmak olsa gerektir. Bakanlığın web sitesi Türkiye’de mevcut temel kültürel faaliyetlere ulaşma veya haber alma noktasında kullanıcıları doğru bilgiye, esere, platforma yönlendiren en işlek kavşak olmalıdır.

Sitenin doğru ve çekici görsellerle donatılması da kullanıcıları etkilemek ve kalite konusunda duyarlılık kazandırmak açısından çok önemlidir. Mevcut hâliyle bakanlık internet sitesi bir turizm şirketinin sitesini andırmaktadır, kullanımı kolay olmadığı gibi istenen bilgiye hızlı erişim de mümkün değildir. Bütün bu sorunlar çözülürken sitenin doğru ve etkileyici görsellerle donatılması kullanımı kolay ve zevkli kılacaktır.

Hat Sanatı Dijital Envanteri

Geleneksel el sanatlarımız, modern resim, hatta karikatür koleksiyonları için bile düşünülmesi gereken dijital kütüphane oluşturma, arşivleme ve görüntüleme çabaları için hat sanatı üzerinden bir örnekleme yapılabilir. Türkiye, İslam sanatlarının en gözde uygulamalarından birisi olan hat sanatında dünyada çok ileri bir konumdadır. Tarihî değeri ve niteliği olan hat uygulamalarının muhakkak surette ve acil bir dijital kopyası yapılmalı, envanter kaydı hazırlanmalıdır. Bu envanter çıkarılırken hattatlar üzerinden bir tasnif yapılacağı gibi, on yıllık dönemler halinde de bugünden geriye

¹⁴² Bülent Yılmaz, “Dijital Kütüphane...,” s.119.

doğru ayrı bir tasnif kurgulanmalıdır. Böylelikle geleneksel tabakat/tezkire kültürü de en modern bir şekilde hayata geçirilme imkanı bulacaktır. Bu tür bir envanter çalışmasının doğal olarak ana taşıyıcısı Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır; ama TÜBİTAK, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, elinde hat eseri bulunan bakanlıklar, ilgili devlet kurumları, koleksiyonerler, müzeler ve şahıslar da bu projenin paydaşları olacaklardır. Önemli olan böyle büyük bir envanter çalışması sonucu ortaya çıkacak olan dijital kütüphanedir. Doğal olarak bakanlık veya proje taşıyıcıları veya koleksiyon sahipleri buraya kaydettirdikleri eserlerin erişilebilir veya kısmi olarak erişilebilir/görülebilir olmasına karar verme hakkını ellerinde tutmak isteyebilirler. Bu da anlayışla karşılanmalı, bu kütüphane internet kütüphanesi gibi değil de arzu edenlerin ulaşip kayıtları sorgulayabilecekleri nitelikte bir platform olarak kurgulanmalıdır.

Benzer projeler, klasik ve modern, diğer sanat alanları için de hayata geçirilmelidir. Benzer envanterler ebrular, tarihî ve modern tablolar, fotoğraflar, afişler, sinema afişleri, kartpostallar, karikatürler, pullar vs. gibi birçok alanda envanterlenerek kayıt altına alınabilir.

Türkiye için hem aktif olarak yer alması gerektiği hem de kendi kültürel mirasımız ve objelerimiz için ayrı bir platform kurmak üzere ilham kaynağı olması gereken bir dijital platform olarak Europeana örneği kısaca sunulmuştur.

Europeana

Europeana Avrupa ülkelerinin müze, kütüphane, arşiv ve sesli-görsel koleksiyonlarını dijital ortamda keşfetmeye olanak sağlayan Avrupa Birliği'nin dijital kütüphanesidir. Site 2 milyona yakın eser içeriğiyle kullanıcılara Avrupa'nın zengin kültürel ve bilimsel mirasından yararlanma olanağı sunmaktadır.

Europeana **derleyerek** Avrupa kültürel içeriği için açık ve güvenilir bir kaynak oluşturmayı; Avrupa kültür mirası için bilgi transferi, yenilikler ve destekler sağlayarak **kolaylaştırmayı**; dağıtarak insanların nerede ve ne zaman istediklerine bağlı olmadan kültürel mirasa ulaşmalarını sağlamayı; **angaje olarak** daha fazla insanın kültürel mirasla haşır neşir olmasının yeni yollarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Mevcut durumda 1.000'den fazla kültürel kurum içerikleriyle Europeana'ya destek sağlamakta, 150'den fazla kurum ise ağırları aracılığı ile bu içeriği paylaşmaktadır.

Facebook

Dijital ortamda kültür deyince sadece tarihî objeleri veya tabloları veya sanat eserlerini düşünmek de bu alanı sınırlamak anlamına gelir. Dijital dünya web ortamında sunduğu bazı platformlarla daha önce görülmemiş sayıda insanları her dilden, dinden ve ülkeden benzer bir ortamda bir araya getirebilmektedir. Bunların en önemli örneklerinden biri Facebook olsa gerektir. Bu uygulamalar ilk bakışta geleneksel anlamda bir kültür platformu olmasa da kültür platform kavramını tamamen değiştiren icatlardır.

Bu bağlamda kullanım yoğunluğu açısından ele alındığında Facebook uygulamasını şu an 800 milyondan fazla kişinin kullandığı tahmin edilmektedir. Bu kullanıcıların yaklaşık 350 milyonu Facebook'u eş zamanlı olarak telefon veya handbook gibi mobil cihazlarda da kullanmaktadır. Günlük yaklaşık 2 milyar yorum ve beğenin paylaşıldığı Facebook'ta 900 milyonu aşkın topluluk sayfası bulunmaktadır ve her gün 250 milyon civarında fotoğraf yüklenmektedir. Bunların da ötesinde bu yeni dijital dünyada ortaya çıkan fenomenlerin boyutunu anlamak için Facebook'un dünyada en popüler üçüncü internet sitesi olduğunu ve kullanıcıların her ay bu site başında yaklaşık 8.3 milyar saat harcadığını ifade etmek gerekir. Ayrıca Amerikan nüfusunun yaklaşık üçte birinin Facebook profili bulunmaktadır.

Bu veriler, internet ortamında dijital platformda ortaya çıkan bu yeni dünyanın insanlar/kullanıcılar önünde açtığı bu büyük ve neredeyse sonsuz ihtimallerin davetkârlığı kadar, kültür ve sanatı artık geleneksel formların dışına çıkararak sunmanın ne kadar kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Facebook (Twitter, Google) gibi markalar dijital dünyanın fenomenleri olarak ortaya çıkmışlardır ama bugün bir o kadar ve belki daha fazla kültür fenomenleridir. Bu gerçek tanınarak tarihî ve modern kültürel mirasımızı bu platformlarda yeni bir dil ve tarz ile ifade etmenin yollarını aramak gerekir.

DEVLET SANATÇILIĞI

Devlet sanatçılığı 3709 sayılı yönetmelikle kendini alanında ispatlamış ve geniş kitlelere kendini sanatıyla ve eserleriyle kabul ettirmiş kişilere maddi yönü olmayan bir prestij payesi olarak verilmesi öngörülmüştü. İlgili mevzuat temel kriteri şu şekilde tarif ediyordu:

Devlet Sanatçısı olacak sanatçıların, alanlarında gelecek nesilleri yetiştirmek amacıyla eğitime yönelik kalıcı çalışmalar yapmış, eserler vermiş, sanatsal üretimde bulunmuş ve bu çalışmalarını kalıcı hâle dönüştürmüş, hakkında ulusal ya da uluslararası düzeyde olumlu sanatsal kritikler, sanatsal olarak yapılmış bilimsel inceleme ve araştırmalarda bulunulmuş ve ödül almış olmaları gerekir.¹⁴³

Devlet Sanatçıları VIP salonlarını kullanabiliyor ve devlet törenlerinde de protokolde ağırlanıyorlar. Bunların dışında maddi anlamda cazip bir yönü bulunmayan bu paye 1971’de 11, 1981’de 10, 1987’de 7, 1988’de 2, 1991’de 30 kişi olmak üzere toplam 60 kişiye takdir edilmiştir.¹⁴⁴ Bunlar dışında 1998 yılında 89 kişiye daha devlet sanatçısı unvanı verilmiş, ancak bir seferinde bu kadar çok kişiye unvan dağıtılması hararetli tartışmalara konu olmuş ve kimi sanatçılar verilen bu unvanı kabul etmemişlerdir. Zaten daha sonra ressam Mehmet Gülerüz’ün 2000 yılında açtığı dava sonucu bu 89 sanatçıya verilen ünvan oy birliğiyle iptal edilmiştir.

¹⁴³ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.2000153.pdf>

¹⁴⁴ <http://www.guzelsanatlar.gov.tr/TR,3169/devlet-sanatcisi-unvanini-alan-sanatci-listesi.html>

Devlet Sanatçılığı uygulaması sanatçıların birçoğundan zaten eleştiriler almıştı. Bu eleştiriler sanatçı seçimi yapılırken öngörülen kıstasların özellikle son zamanlarda yeterli titizlikle gözetilmediği ve sanatçıların devlete bağlı, ondan maaş alan birer eleman durumunda olmalarının sanatçılıktan beklenen bağımsızlık ve özgürlüğe ters düştüğü iddialarına dayanmaktadır.

Devlet sanatçılığı uygulaması ile asıl hedeflenen, bu sanatçıları devlet açısından onurlandırmaktı ve eski himaye geleneğinin bir anlamda devlet eliyle devamını sağlamaktı; ama artık modern toplumlarda devlet sanatçılığı kavramı doğrudan eski demirperde ülkelerinin sanata devlet merkezli yaklaşımını yansıttığı ve birçok değerli sanatçıyı da sisteme alamadığı için yeniden düşünülmeli ve bu taltif yerine nişan verme geleneği yeniden ihdas edilmelidir.

Nişan

Söz konusu eleştiriler ışığında Devlet Sanatçılığı unvanının bundan sonra tamamen kaldırılması ve onun yerine yurtiçi ve yurtdışında sanatı ve eserleriyle kabul görmüş kimselere, kültür ve sanata hizmet ve katkılarından dolayı maddî ödülle birlikte bir nişan takdim edilmesi daha ilgi çekici ve devlet geleneğimizi daha uygun şekilde yansıtacak bir uygulama olacaktır.

ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞI

Ülkemiz medeniyetler beşiği olan zengin bir coğrafyanın üzerinde bulunmaktadır. Bu coğrafyadaki tarihî eser zenginliği ve bu eserlerin bilinçli bir şekilde envanterinin çıkarılamayışı ve korunmaları için gerekli tedbirlerin alınamamış olması tarihî eser kaçakçılığının önünü açmaktadır. Ülkemizin muhatap olduğu bu kaçakçılık aslında nitelikli hırsızlık kategorisinde değerlendirilebilecek kapsamdadır. Yasa dışı yollardan ülke dışına çıkarılan tarihî objeler ya büyük müzelerde veya zengin koleksiyoncuların elindedir.

Hâlen Amerika Birleşik Devletleri'nde, Fransa, Birleşik Krallık, Almanya, Danimarka, İtalya, Rusya, Hırvatistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde Türkiye'den kaçırılmış paha biçilmez tarihî objeler bulunmaktadır. Son yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın çabaları sonucu bazı önemli eserlerin Türkiye'ye iadesi sağlanmıştır.¹⁴⁵ Ancak Türkiye'nin yabancı ülkelerdeki eski eserlerinin hâlâ tam bir envanteri mevcut değildir ve bilinenlerin ülkeye iadesi için zorlu çabalar ve hukukî prosedürler gerekmektedir.

Yurt dışındaki Türkiye orijinli tarihî eserlerin hepsinin de yasa dışı yollardan çıkarıldığını düşünmek de doğru değildir. Bunların bir kısmı Osmanlı döneminde satılan veya seyyahlar ve diplomatların dışarıya çıkardığı eserlerdir. Osmanlı sarayından başka devletlere hediye olarak gönderilen eserler, savaş meydanında bırakılan/terkedilen eserler veya benzer şekilde Osmanlı kanunlarında tanınmış bir hak olarak kazı yapanların buldukları objelerden bir kısmını kendilerinin alabilmesine müsaade eden uygulamalar yoluyla yurt dışına çıkarılmış eserler de vardır.

Tarihî eserlerimizin yurt dışına çıkarılmasını önlemek için öncelikle kaçak kazaların önüne geçmek, müzelerde veya açık alanlarda bulunan değerli tarihî objeleri soygunculardan korumak için ciddi ve kapsamlı bir güvenlik mekanizması geliştirmek, bireylerin sahip olduğu kıymetli eserleri bilinçsizce satmalarının önüne geçmek ve son olarak da organize bir şekilde ticari amaçlarla yapılan soygunları caydırıcı cezalarla önlemek gerekmektedir.

Tedbirlerin toplumsal bir zeminde bilinçlenmeyle daha da etkin olacağını ifade etmek gerekir. Bunun için düşünülebilecek en etkin önlemlerden bazıları okullarda öğrencilere tarihî objelerin kıymetini izah edecek bir müfredat zenginliği oluşturmak; TV filmlerinde, dizilerde, çocuk filmlerinde ve belki reklamlarda bile bu tür uyarı ve bilinçlendirmelere yer verecek spotlar ayırmak ve kitle iletişim araçlarında bu tür mesajları etkin olarak kullanmak sayılabilir. Müzelerin ve açık alandaki eserlerin ciddi güvenlik önlemleri ve teknik altyapı ile donanımlarının sağlanması, devletin ilgili kurumlarının bu konuda etkin ve hızlı bir şekilde birbirlerini haberdar edebilme yeteneğinin kurgulanması ve nihayet ilgili kuralları ihlal edenler için ağır yaptırım getiren kanunların hayata geçirilmesi de önemli tedbirler arasındadır.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Bu konuda detaylar için bkz: Nimet Berkok, “Eski Eser Kaçakçılığı” <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1249/14310.pdf>, Ahmet Semih Tülay ve Nezih Başgelen, *Eski Eser Yağması: Soygun-Hırsızlık Kaçakçılık Olayları ve Bir Müze Soygunu* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), Hüseyin Karaduman, *Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı* (Ankara: ICOM Yayınları, 2008), *NTV Tarih 2* (Mart 2009) 41.

KİTAP ÜRETİMİ (İÇERİK VE BASKI KALİTESİ SORUNU)

Ülkemizde önceki yıllara nazaran giderek artan ölçüde canlılık kazanan önemli ve ciddiye alınması gereken bir matbuat ve neşriyat hayatı vardır. Her yıl basılan kitap sayılarında hem konu çeşitliliği hem sayı bakımından önemli artışlar kaydedilmektedir. Kitapların ve dergilerin baskı kalitelerinde de 40 – 50 yıl öncesine göre çok büyük mesafe katedilmiştir. Ülkemizin ulaştığı maddi ve kültürel seviyenin artmasıyla iç pazarda tüketilen neşriyatın kalitesinin de artması beklenir. Bu alanda birkaç temel problem değinmek, kalite sorunu ile ilgili çözüm üretmek açısından fayda sağlayabilir.

Baskı kalitesinin kahir ekseriyette artmış olmasına rağmen –maddi sıkıntıları olmayan Türkiye çapında isim yapmış—önemli birçok yayınevinin bazı kitap baskılarında hâlâ ciddi kalite sorunu kendini göstermektedir. Kullanılan kâğıdın niteliği ile ilgili temel bir standart olmaması bir sorun olduğu gibi, çok önemli referans olabilecek bir kitabı işportacı tezgahında satılmak üzere hazırlanmış bir kitap gibi değersizleştirerek basmak da hem yazara hem de kitabın kendisine saygısızlık olsa gerektir.

Daha da önemlisi yayınevlerinin istedikleri herhangi bir metni editöryal bir denetimden geçirmeden doğrudan yayınlamalarıdır. Tabii ki serbest piyasa şartlarında herkes her türlü ticari faaliyeti hayata geçirebilir; ancak çok sıradan, mevcut bilgilere hiçbir katkısı olmayan, kaynak gösterme formatlarına bile uyulmamış bir çalışmayı veya araştırmayı şatafatlı bir kapak ve baskı ile okuyuculara takdim etmek de ticari ve akademik standartları aşağı çekme eylemi olarak kabul edilmelidir. Muhtemelen Kültür (ve Turizm) Bakanlığı bu tür yayınları takip etmek, kalitesizlere ceza uygulamak gibi bir rol üstlenemez. Fakat ülkemizdeki bu tür seviye düşürücü yayınları önlemek

maksadıyla bazı prensipleri ilgililere ve kamuoyuna tavsiyeler yoluyla paylaşabilir. Kötü ve seviye düşürücü örnekleri fâş etmek yerine iyi örnekleri özendirip gündeme getirerek içerikle ilgili kalitenin yükselmesine katkıda bulunabilir.

Editörlük

Acil olarak hayata geçirilmesi gereken önemli konulardan birisi de yayım aşamasında akademik olan ve olmayan eserler için editörlük sisteminin kurgulanması ve bir sistematiğe oturtulmasıdır. Bugün ülkemizde yayınlanan akademik nitelikte birçok eser –birkaç yayınevi dışında—editorial bir düzenleme ve düzeltme yapılmadan baskıya geçirilmektedir. Bu nedenle birçok kitap hem içerik olarak sorunlu hem de Türkçe imlâ ve yazım kuralları bakımından hatalarla okuyucunun karşısına çıkmaktadır. En azından üniversite yayınevleri ve kendisini kamuoyuna ispat etmiş diğer yayınevleri (örneğin hâlâ kapsamlı editorial çalışma yapmayan Türk Tarih Kurumu) bu çemberin dışına çıkarak en üst seviyede editorial çalışmalarla, bastıkları eserleri okuyucularıyla buluşturabilmelidirler.

KÜTÜPHANE VE KİTAP OKUMA KÜLTÜRÜNÜN YENİDEN KEŞFİ

Kitaplar bir kültürün ve medeniyetin kayda alındığı, saklandığı ve yeniden üretildiği alanlardır. Kitaplar bilginin ve tecrübelerin paylaşıldığı, bir nesilden başka nesillere aktarıldığı en değerli kültür taşıyıcısıdır. Kitaplar hazinedir ama sadece kütüphanelerde unutulacak korunacak hazine değildir. Kitaplar paylaşılması, tüketilmesi, durmadan üretilmesi ve yenilenmesi gereken bir hazinedir.

Ülkemizde bu bilinçle kitap okuma kültürünün yeniden ele alınması gerekmektedir. Hem kültürü himaye etmekle hem de vatandaşlarımızın eğitimiyle yükümlü devlet organları, hem sivil toplum kuruluşları hem de vatandaşlar ülkemizde kitap okumayı yerleşik bir kültür haline getirmek için el ele vererek belki de on yıllar sürecektir planlı bir çabanın hayata geçirilmesi için çalışmalıdırlar.

Bunun için öncelikle Millî Eğitim Bakanlığı'nın öğrencilere verdiği eğitimi sadece çoktan seçmeli bir sınavla ölçmekten vazgeçmesi gerekmektedir. Çoktan seçmeli sınav sistemi öğrencilerin düşünme, derin düşünme, analiz ve karşılaştırma yapma, belli çıkarımlara gitme gibi alanlardaki kabiliyetlerini yükseltme konusunda yetersizdir. Sınav sisteminin verilen bilgiler doğrultusunda analiz yapabilme kabiliyetini de ortaya çıkaracak şekilde yeniden düzenlenmesi bu alanda atılabilecek en önemli adımlardan biridir.

Kitap okuma bir yaşam tarzı olarak eğitimimize muhakkak surette entegre edilmelidir. Öğrencinin okuduğu kitaplar üzerinden yaptığı çalışmalar, analizler ve yaptığı araştırmalar da öğrenci değerlendirme sistemine dahil edilmelidir.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın burada Kültür Bakanlığı ile paydaş olabileceği bir başka adım da her yıl öğrencilerin okuma ve analizlerine sunulmak üzere ülkemizin kültürel birikimini yansıtan bir kitap havuzu oluşturulması olabilir. Bu havuz muhtemelen öncelikle tavsiye niteliğinde bir isim listesini içerecektir. Kuşkusuz öğretmenlerin bu konudaki tercih özgürlüğü hiçbir şekilde liste ile sınırlanmamalıdır. Bu kitapları tercih edebilecek öğretmenler ve okul idareleri ile Kültür Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı ortak hareket edebilmeli ve talepleri belirli bir mekanizma ile karşılayabilmelidirler.

Bir sonraki adımda Kültür Bakanlığı ilgili havuzdan seçilen kitapların yazarlarını tercihleri yapan okullardaki şehirlere davet etmeyi, okuyucularla buluşturmayı, okulları ziyaret ederek konferanslar düzenlemeyi organize edebilir. Burada amaç yazarlarla okuyucu kitlesini buluşturup, öğrencileri ve velileri okumanın zengin dünyasında bir sonraki aşamaya hazırlamaktır.

Burada kamunun yanı sıra yerel yönetimlere, okul yönetimlerine sivil toplum kuruluşlarına ve ailelere de büyük roller düşmektedir. Aslolan bütün bu faaliyet ve kampanyaların tamamen sivil toplum kuruluşları ve bireyler tarafından hayata geçirilmesini sağlamaktır.

Bu sürecin Kültür Bakanlığı ve Bakanlığın il teşkilatları tarafından organize edilebilecek başka bir önemli adımı ise şehir kütüphanelerinin koleksiyonlarının yeni yazarların eserleriyle zenginleştirilerek;

- 1) Yerleştirilmek istenen okuma alışkanlığı için elverişli hale getirilmesini sağlamak
- 2) Okulda öğrenciyle başlayan okuma faaliyeti halkasına dışarda aile ve kurumlar olarak yenilerini ekleyebilmektir.

Bu okuma eylemi halkasının en son ve kalıcı adımı ise (kamu ve özel) okullarımızın kitap temin işini doğrudan öğrenciye kitabı sağlayarak değil öğrenciyi velisiyle beraber il/ilçe kasaba kütüphanesine yönlendirerek okul dışında da okuma eylemini öğrenci-veli beraberliği içerisinde kalıcı ve kurumsal hale getirmek olmalıdır. Bunu sağlamak için her yıl (eğitim-öğretim döneminde de tekrarlanmak üzere) bir üst sınıfa geçen öğrencilere öğretmenleri tarafından (tercihen her öğrenciye ayrı) bir okuma listesi verilmesi; öğrencilerin yaz tatillerini bu kitapları okuyup onlar hakkında yazarak ve düşünerek geçirmeleridir. Kültür Bakanlığı bu tür kitapları en yakın kütüphanelerde bulundarmayı veya ödünç alma yöntemiyle öğrencilere sağlamayı organize etmelidir.

Okuma kültürünün yerleşmesi ve sürekli hâle gelebilmesi için Kültür Bakanlığı tarafından yurt dışında gerçekleşen kitap fuarları için üretilen programların benzerleri –en azından bir kısmı– ülkemizin çeşitli şehirlerinde ve ilçelerinde de organize edilmelidir. Bakanlık bu tür kitap odaklı faaliyetleri belki bir süre doğrudan organize etmeyi

düşünebilir ancak zamanla bu tür organizasyonlar sivil veya yerel birimlere bırakılmalı, Kültür Bakanlığı bu tür kültür faaliyetlerine destek sağlayıcı ve kolaylaştırıcı bir pozisyona çekilmelidir.

Bütün bunlara ilaveten Kültür Bakanlığı (burada sivil sanat alanına müdahale her ne kadar hoş karşılanmasa da) sinema filmleri, TV dizileri ve çocuklar için üretilen çizgi filmlerde kitap okumayı özendirecek sahneler konması konusunda senaryo yazarlarını, yönetmen ve yapımcıları teşvik edebilir. Kültür Bakanlığı'nın burada taraf olmasının meşru yönü pratik nedenlerden, Bakanlığın bu isimlere kolay ulaşabilir olmasından ötürüdür (devletin ve veya hükümetin istediği veya isteyebileceği kitapları özendirme anlamında değil). Tabii ki sivil inisiyatif de bu anlamda elinden geldiği ölçüde senarist ve yapımcıları teşvik edecek adımlar atabilmelidir.

Temel Eserler Dizisi

Daha önce ülkemizde örnekleri resmî ve resmî olmayan kuruluşlarca hayata geçirilmiş, 1000 temel eser, 1001 temel eser gibi serilerin yayınları çocuk ve gençlere daha çok hitap edecek şekilde yeniden hayata geçirilmelidir. Bu tür temel eser yayınlama faaliyetleri her 10 yılda veya azami her 20 yılda bir tekrarlanmalıdır. Burada amaç, kimsenin okumayacağı 1001 adet temel eser üretmek değildir. Belirli sayıda dünya ve kendi kültürel mirasımızın klasiğini, kıymetli eserini yeni nesillere entelektüel kopmalar yaşanmadan tekrar sunabilmektir. Bu düşünceyi daha da mümkün kılabilmek için çocuk edebiyatında 100 temel eser, şiir mirasından 100 temel eser, veya anı, deneme mirasından 100 temel eser gibi tematik alt bölümlemelere, yaş ve ilgi gruplarına hitap edebilecek tür seçimlerine gidilebilir.

Cep Kitapları Serisi

Öğrencilerimizin ve modern insanın hayat içerisinde kendilerini meşgul eden yüzlerce elektronik aygıtla geçirdikleri zaman düşünüldüğünde artık kalın ve büyük kitaplar okumak veya her yere onları taşımak (en azından Türkiye'de) pek görünür bir sahne değildir. Modern yaşamın meşguliyetleri arasında hızlı bir şekilde okumaya fırsat verebilecek ince, seyahatlerde ve tatillerde kolay taşınabilir cep kitapları serisi de insanları okuma alışkanlığından koparmamak için düşünülebilecek bir yöntemdir.

Kültür Sanat İçerikli Yarışmalar

Kültür Bakanlığı'nın okuma kültürünü yerleştirme ve devamlı kılma anlamında atabileceği başka bir adım da okullarda, şehirlerde ve genel anlamda medya organlarında da kültür ve kitap içerikli yarışma programlarını teşvik edip destek sağlayabilir.

Ülkemizde son yıllarda fazla örneği görünmeyen TRT'nin öncülük ettiği bilgi yarışmalarına benzer kitap ve kültür içerikli yarışmalar pekala organize edilebilir. Bu tür yarışmalara hazırlanma, katılma ve katılanlardan derece alanları ödüllendirme bağlamında Kültür (ve Turizm) Bakanlığı, TRT ve diğer sivil yayın kuruluşları -eğer isterlerse- pek anlamlı roller yüklenebilirler.

İl, İlçe ve Kasaba Kütüphaneleri

Ülkemizin son yıllarda ekonomik istikrarla yakaladığı zenginleşme süreci vatandaşlarımıza da yansımıştır. İnsanlarımız artık daha iyi evlerde yaşamak, daha iyi arabalar kullanmak, daha iyi ortamlarda alışveriş yapmak, daha kaliteli ürünlere erişmek istemektedirler. Aynı çıkışın kültür alanında da yakalanabilmesi için atılabilecek adımlardan en önemlilerinden birisi yukarda bahsi geçen okuma kültürünün yerleştirilmesidir. Bunun gerçekleşebilmesi için hem il ve ilçe belediyelerine hem de Kültür Bakanlığı'na bazı sorumluluklar düşmektedir.

Birçok il ve ilçemizde belediyeler tarafından açılmış, çalışanlarının masrafları ödenen, belediyeler tarafından yönetilen kütüphaneler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı gayet mütevazı şartlarda sınırlı ekonomik imkanlarla ve sınırlı sayıda çalışanla faaliyet göstermektedir ve okuyuculara sundukları kitap ve diğer malzemelerin sayısı da doğal olarak sınırlıdır. Tabii ki ülkemizdeki her belediyenin kütüphanesi yoktur.

Benzer şekilde Kültür Bakanlığı vasıtasıyla hemen hemen her şehrimizde mevcut bir il kütüphanesi de bulunmaktadır. Bu kütüphaneler de değişen şekillerde kitap koleksiyonlarına sahiptir.

Öncelikle il halk kütüphaneleri şehirlerimizin fiziki dokusunda alımlı, estetik ve kullanışlı binalarda halkımızın kullanımına sunulmak üzere yeniden ele alınmalıdır. Bakanlığın veya kamunun yetki ve yönetiminde olan durumlarda mimari şekil ve yapılar ilgili bölgenin ve ülkemizin mimari tarihini ve modern dünyaya bakan yüzünü de dikkate alarak yeniden şekillendirilmeli; eğer mümkünse bu dönüşüm ülke bazında bir yarışma ile planlanmalı ve hayata geçirilmelidir.

Öncelikle illerde belediyeler ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından işletilen kütüphaneler içerik, mimari ve kullanım imkanları açısından ele alınmalı gerekli renovasyonlar ve eklemelerle fiziki şartları düzeltilmelidir. Bunları takiben topluma sun-

dukuları programların zenginleştirilmesi için çalışmalar planlanmalı, konserler, kitap okuma günleri, imza günleri, tiyatro ve diğer müsamereler bu tür kütüphanelerde halkla buluşmalıdır.

Bütün bunlara ek olarak il ve ilçelerde canlandırılacak kültürel hayata bölgenin ileri gelenlerinden destek talep edilmeli, yerel yazar çizer ve diğer sanatçılara bu kurumlarda alan açılmalıdır, yeni yeteneklere fırsat verilmelidir. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse Erzurum'da, Kars'ta veya Ardahan'da bugün maddî ve sosyo kültürel imkansızlıklara rağmen hâlâ devam eden âşıklık geleneğinin taşıyıcısı olan âşıklar bu kütüphanelerde hem kendilerine alan bulabilmeli hem de halka sanatlarını icra edebilmelidirler.

KİTAP FUARLARI

Yıllar önce Türkiye'de bazı yazarlar kitaplarının reklamlarının yapılmasını pek hoş karşılamazlardı. Bu anlayış zamanla değişmiş görünmektedir ancak mevcut durumun da yeterli düzeyde olduğunu söylemek doğru olmaz. Kitapların tanıtımı günümüz Türkiye'sinde ancak birkaç gazetenin kitap eki aracılığı ile ilaveten TV'lerde sayısı biri ikiyi geçmeyen kültür programları yoluyla gerçekleşmektedir.

Kitap fuarları bu tür tanıtım, yayıncılarla yazarları, yazarlarla okuyucuları ve yayıncılarla dağıtıcıları bir araya getirme konusunda önemli bir uygulama alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde de her yıl birkaç önemli kitap fuarı gerçekleştirilmektedir ama bu fuarlar henüz ne bölgesel ne de küresel anlamda bir ilgi odağı olabilecek niteliktedir.

TÜYAP Kitap Fuarı ve Diyanet Kitap Fuarı ülkemizde artık yerleşik hale gelmiş en uzun süre devam eden kitap fuarlarının başlıcalarıdır. Türkiye'de devam eden kitap fuarlarının niteliklerinin nasıl yükseltileceği ve kitaba yapılan yatırımlardan nasıl daha iyi geriye dönüş alınabileceği ile ilgili olarak dünyadaki bazı uygulamalara bakmak yararlı olacaktır.

Dünyanın birçok ülkesinde yıl boyunca değişik kitap fuarları düzenlense de Frankfurt ve Londra'daki en büyük iki uluslararası fuar Mart ve Ekim'de başlayan iki yayın sezonu ile çalışmaktadır. Böylece yayıncılar ilkbaharda çıkaracakları kitaplar için bu fuarlarda önceki sonbahardan satış anlaşmaları yapabilmekte, benzer şekilde sonbahardaki fuarlarda da bir sonraki ilkbaharda çıkacak kitapların satış sözleşmelerini imzalayabilmektedirler.¹⁴⁷

147 Kitap Fuarları ile ilgili bölüm için yararlanılan eserler: Brian Moeran, "An Anthropological Analysis of Book Fairs," *Working Paper*. Frederiksberg: Centerfor Europaforskning, Copenhagen Business

Kitap fuarları yayıncılık endüstrisindeki arz-talep zincirlerinin tüm üyelerini bir araya getirir, onlara yüz yüze etkileşimde bulunmaları için çok değerli fırsatlar sunarlar. Yüz yüze görüşmeler yoluyla katılımcılar uzun dönemli ortaklık ve/veya alışveriş ilişkileri kurup geliştirebilir, piyasanın durumu hakkında birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunabilirler.

Kitap fuarları aynı zamanda katılımcılara rakiplerinin sergilerini görme imkânını da sunar. Bu da hem yayıncılık alanındaki arz-talep zincirlerinde dikey bütünleşmeler hem de rakip firmalar arasında yatay düzlemde rekabete imkân veren bir uygulamadır.

Daha genel olarak kitap fuarları, sergicilere ve ziyaretçilere çok geniş bir dizi satış ve pazarlama hedefini gerçekleştirebilecekleri son derece esnek ve hesaplı bir ortam sunarlar. Bu hedefler arasında çok satan (*bestseller*) olma şansına sahip bir kitabın yayın haklarını elde etmek, bir kitabın film haklarını satmak, yeni bir satış temsilcisi atamak, bir marka imajı oluşturmak, rakiplerin ne yaptığını görmek, hatta bizzat kendi şirketini satmak da bulunmaktadır.

Kitap fuarları yayıncılık alanına somut, gözler önünde bir yapı kazandırır ve bu yapıyı pekiştirirler; muhtelif yayıncıların elleri altında bulunan kaynakları (ekonomik, insani, sembolik ve entelektüel sermayeyi) görünür kılarlar.

Avrupa ve Asya'daki birçok değerli kitap fuarlarının yanı sıra iki uygulama üzerinden bir örnek vermek yararlı olacaktır. Frankfurt Kitap Fuarı Avrupa'daki en büyük ve prestijli fuarlardan birisi olarak önemlidir. Kahire Kitap Fuarı ise Arapça konuşulan dünyanın kültürel anlamda ilgi odağıdır.

Frankfurt Kitap Fuarı

Alman Yayıncı ve Kitapçılar Derneği'nin bir yan şirketi tarafından düzenlenen Frankfurt Kitap Fuarı, dünyadaki en büyük ve en önemli kitap fuarıdır. Şehrin sergi alanındaki 12 salonun tümünde, her sene Ekim ayının ikinci haftasında düzenlenmektedir (Çarşamba-Cumartesi arasında). Yakın zamanlardaki en hareketli yıllardan biri olan 2006 yılında 113 ülkeden 7272 sergi vardı ve toplam 382.466 yayın sergilenmişti; bunlardan 111.913'ü yeni başlıklardı. Fuar sırasında muhtelif 2700 organizasyon gerçekleştirilmiş, 66 ülkeden 11.000 akredite gazeteci fuarı takip etmiştir. Fuar toplam 286.621 kişi tarafından ziyaret edilmişti; bunlardan 183.000'ü profesyonellerden oluşuyordu. Frankfurt Kitap Fuarı her ne kadar Nobel Edebiyat Ödülü'nün ilan edilme zamanına rastlasa da yazarlara yönelik bir festival değil, ticari bir organizasyondur.

School, 2008 ve Elisabeth Watson, "The Cairo Book Fair 2013: Traditional Business in a Revolutionary World." <http://www.publishingtrends.com/2013/01/cairo-book-fair-traditional-business/>

Dünyada uluslararası yayıncılık hakları, yayın hakkı ücretleri ve diğer detaylar için en önemli kitap fuarı olarak görülmektedir. Pek çok diğer kitap fuarı gibi Frankfurt Kitap Fuarı da yeni kitapların tanıtımı ve kitap endüstrisine yönelik duyurular için kritik önemde bir pazarlama ortamıdır ve katılımcılara neyin kim tarafından basıldığı konusunda kendi piyasa araştırmalarını yapma olanağını sunar. Arz-talep zinciri içinde fuara iştirak edenler şu şekilde sıralanabilir: yayıncılar, ajanslar, kitap satıcıları, kütüphaneciler, akademisyenler, illüstrasyoncular, hizmet sağlayıcılar, film prodüktörleri, çevirmenler, matbaacılar, meslek ve ticaret örgütleri, sanatçılar, yazarlar, sahaflar ve yazılım ve multimedya sağlayıcıları.

Dünyadaki diğer kitap fuarları arasında Bolonya, Londra ve Guadalajara Kitap Fuarları gibi bazıları kendilerini uluslararası yayın haklarına yönelik organizasyonlar olarak konumlandırmaya çalışırken Varşova, Pekin ve Tahran Fuarları gibi diğerleri ise daha ulusal bir nitelik taşımakta ve çoğunlukla yerel ve yurt içi piyasaya hitap etmektedir. BookExpo America gibi fuarlar ise neredeyse tamamen dağıtım haklarına odaklanmaktadır. Sonuç olarak yayıncılar ve diğer sergiciler muhtelif fuarlara ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde yaklaşmaktadır. Ancak genel olarak Frankfurt'un uluslararasılaşma bakımından ilk sırada olduğu, onu Londra ve sonra da Bolonya (çocuk kitapları) ve Guadalajara'nın (İspanyolca kitapların yayın hakları) izlediği kabul edilmektedir. Frankfurt Kitap Fuarı'nın bütün diğer fuarlara üstün olmasının başlıca sebepleri; kendisine has bir ticari fuar alanına sahip olması, Londra gibi diğer bazı fuarların tersine yerel yönetimden de destek alması ve son derece iyi bir organizasyonla hayata geçirilmesidir.

Kahire Kitap Fuarı

İslam dünyasındaki kitap fuarlarına baktığımızda, Kahire Uluslararası Kitap Fuarı'nın Arap dünyasındaki en büyük ve en eski fuar olduğunu görüyoruz. Kahire Fuarı devlete bağlı bir yayıncılar ve kitapçılar kuruluşu olan Genel Mısır Kitap Organizasyonu tarafından 1969'da başlatılmıştır. Her yıl Ocak ayının son haftasında, Kahire'deki Uluslararası Fuar Alanı'nda kurulmaktadır. Kahire Kitap Fuarı aynı zamanda dünyadaki en büyük kitap fuarlarından biri olup dünyanın dört bir tarafından yüzlerce kitap satıcısını ve yaklaşık 2 milyon ziyaretçiyi bir araya getirmektedir. Fuarda dünyanın farklı yerlerinden gelen kitap, video ve diğer yayınların satıcılarının yanı sıra özel yayıncılara ve devlet kurumlarına ait standlar ve konuşmacılar da boy göstermektedir. Kitap fuarı üç haftaya yayılmakta; Arapça, İngilizce ve diğer dillerde konuşmalar, okuma seansları ve diğer organizasyonlar gerçekleştirilmektedir. Fuarın hedef kitlesi arasında sıradan Mısırlılar da önemli bir yer tutmakta, gündemdeki konular üzerinde çeşitli yayınlar ve açık hava organizasyonlarıyla halka açık faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'nin Yurt Dışı Kitap Fuarlarına Katılımı

Türkiye geçtiğimiz yıllarda Avrupa'nın farklı ülkelerinde gerçekleştirilen uzun soluklu, prestijli, zamana yayılmış kitap fuarlarında onur konuğu olarak boy gösterdi. Türkiye'nin ilk defa olarak Frankfurt Kitap Fuarı'na onur konuğu olmasıyla başlayan bu süreç Türkiye'nin kıymetli yazar ve edebiyatçıların eserleriyle veya şahsen bu ülkelerdeki aydın kesimlerle temas etme şansını elde etmesi açısından çok önemli bir adımdı. Bu tür açılımlar Avrupa'nın entelektüel kesimleriyle düzeyli temaslar orta ve uzun vadede Türk edebiyatını ve yazın dünyasını olumlu biçimde etkileyecektir. Türkiye'nin edebiyat ve sanat zenginliğini dünyaya takdim edecek bu temasların aynı zamanda ülkemize öğreteceği de çok şey vardır.

Öncelikle Avrupa şehirlerindeki bu tür organizasyonların uluslararası niteliği ve içerdikleri programlar zenginleştirici faaliyetler olarak bize bir şeyler söylemelidir. Özellikle son yıllarda Avrupa'da gerçekleşen kitap fuarlarında çok dillilik ve çok kültürlülük, ev sahipliği yapan ülkenin mevcut kültür kapasitesini yansıtmaktan ziyade bu tür faaliyetlerin hitap ettiği kesimlerin ne kadar geniş bir kültürel-coğrafi iklime yayılmış olabileceğini, artık kültür ve sanat eserlerinin de dil bariyerlerini aştıklarında eskiye oranla daha hızlı bir şekilde küresel ilgiye mazhar olabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu anlamda Türkiye'de gerçekleştirilen kitap fuarlarının da analiz edilmesi, kültürel ve ekonomik boyutlarının nasıl çeşitlendirilip zenginleştirilebileceği üzerinde durulması gerekmektedir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE KÜTÜPHANECİLİK VE KİTAP OKUMA KÜLTÜRÜ

Ülkemizde genel olarak filmleriyle veya bölgemizdeki dış politikalarıyla gündemde olan Amerika Birleşik Devletleri aslında bir kültür toplumu olarak tanımlansa hiç de yanlış olmaz. Amerika Birleşik Devletleri yaklaşık 3500 civarında üniversitesi bulunan, her yıl milyonlarca kitap basılan ve satılan ve yine her yıl yüzlerce sinema filmi üretilen bir ülkedir. Daha da önemlisi Amerika'da okuma yerleşmiş bir kültürdür. Trenlerde, otobüslerde ve hatta deniz kenarında tatil yapan insanların elinde bile kitap görmek çok olağan bir durumdur. Bu anlamda bizim ülkemize ilham verebilecek yönleri olması nedeniyle burada kısaca ABD'de kitap kullanım kültürü ve kütüphane sistemi hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

ABD'de kütüphaneciliğin köklerini Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında aramak gerekir. Avrupalı göçmenlerin 17. ve 18. yüzyıllardaki koloni dönemine ait hatıratlarının bir kısmında ellerinde çok az sayıda kitap bulunması konusunda şikayetlere rastlanır. Büyük arazilerin ortasında iletişim kurabilecek insanların veya yerleşimcilerin olmaması okuma yazma bilen nüfusu kitaba yönlendirmiştir.¹⁴⁸

148 Wayne A. Wiegand ve Donald G. Davis, *Encyclopedia of Library History* (New York: Garland Pub., 1994).

Britanya İmparatorluğu'na karşı 1770'lerde ortaya çıkan Amerika isyanının önemli liderlerinin Avrupadaki skolastik gelenek ile ilişkilerini kesmemiş ileri görüşlü hümanistler olduğunu görmekteyiz. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni kaleme alan Thomas Jefferson, kütüphanesiyle meşhur bir devlet adamıdır. Jefferson'un kütüphanesi, onun ölümünden sonra gelişmeye başlayan Kongre Kütüphanesi'nin (Library of Congress) nüvesini teşkil etmiştir. Jefferson'un düşüncelerinde ve politikalarında önemli yer tutan bir konu, orta sınıfın kapasitesinin eğitim ve öğretim yoluyla geliştirilmesinin ne kadra gerekli olduğu fikriydi. Ona göre vasat bir zekâ seviyesine bile sahip olsalar orta sınıf mensupları hükümette bulunduracakları temsilcileri vasıtasıyla kendilerini yönetebileceklerdi.¹⁴⁹ Dolayısı ile kitap okuma kültürünün geliştirilmesi gerekiyordu.

Amerika'nın Britanya sömürgesi olmaktan kurtulması 1776 yılında gerçekleşmişti. Ancak yeni elitlerin kafasında Avrupa'daki devletlerden özellikle de İngiltere'den daha farklı bir dünya kurma hedefi vardı. Daha özgür ve daha eğitilmiş bir halk bağımsızlığı ve gelişmeyi garanti edecek temel unsurlardan birisi olarak görülüyordu. Ortaya çıkan devlet kurumları bu anlamda hem halka hizmet veren hem de halkın eğitime katkıda bulunacak kurumlar olarak düşünüldü. Bu aşamada hayata geçirilen en önemli kurumlardan birisi de halk okullarıdır (public schools). 1800'lerin başlarında Amerika idari olarak bölümlere ayrılırken her çocuğun yürüyüş mesafesinde gidebileceği bir okul kurulması, eğitim politikasının en önemli unsurlarından birisi oldu. Bunun arkasından benimsenen zorunlu eğitim sistemi bağımsızlık sonrası Amerika için ciddi bir insan kaynağı potansiyelinin oluşmasını sağladı.

Üniversitelerin de Amerika'da kitap okuma ve kütüphane kültürüne çok büyük katkıları olmuştur. Bağımsızlığın ilan edildiği dönemde ABD'de 4 yıllık üniversite sayısı çok azdı ama ilerleyen yıllarda Alman modeli üniversitelerle bu süreç hızlandı.¹⁵⁰

1840 yılında Columbia Üniversitesi'nin rektörünün öğretim ve eğitimi destekleyecek iyi kütüphanelere acilen ihtiyaç olduğundan şikayet ettiği sırada, bütün Amerikan kütüphanelerinin kitap toplamı muhtemelen eski dünyadaki bir kütüphanenin mevcudu kadar bile değildi. Columbia rektörünün şikayetleri diğer üniversite rektörleri tarafından da paylaşıncı üniversite kütüphanelerinin yaygınlaşması ve öncelikli bir konu olarak ele alınması süreci

başladı.¹⁵¹ Bugün gelinen noktada Amerika'nın ileri gelen üniversiteleri neredeyse tek başlarına birtakım devletlerin kütüphaneleri kadar kitap koleksiyonlarına sahiptir.

Gelişen çeşitli tip kütüphaneler arasında Amerika için büyük önem taşıyan biri de serbest halk kütüphaneleri olmuştur. Serbest kütüphanelere başlangıç teşkil eden abone ve şahıs kütüphanelerini Amerikan Devrimi'ne kadar geriye götürmek mümkündür. Savaşın sona, 1820 ve 1830'a doğru özel grupların, ortakların destekledikleri kütüphaneler kuruldu. Bunlar genellikle diğer ülke tecrübelerinden yararlanılarak tesis edilmişti. Bu tip özel kütüphaneler, kendi özel üyelerinden başka kişilerin kütüphanelerden faydalanmasına imkân sağlamıyordu.¹⁵² Taşra okullarının kurulması sonucu artan araştırma ihtiyacı nedeniyle halkın desteğiyle kitap koleksiyonları oluşturuldu. 1830'daki kütüphanecilik hareketinden sonra serbest halk kütüphaneleri hizmetinin olgunlaşması için yarım yüzyıl geçmesi gerekti. Serbest kütüphanelerin asıl özellikleri, kütüphaneciler ve kitaplardan faydalanma yoluna gitmeleri oldu. Serbest kütüphaneler, kaza (county) okullarından belediyelerde ayrılan odalara taşındı ve buralarda faaliyete başladı. Bu yöntemle daha geniş gruplara hizmet verebiliyorlardı. Aynı zamanda yerel toplumdaki sosyal mobiliteye canlılık kazandırıcı bir işlev de görüyorlardı. Kaza kütüphaneleri, eyalet hükümet merkezinden mali yardım görme imkanından uzak oldukları için kendi bölgesinden sağlanan finansla ayakta duruyorlardı.¹⁵³

Halk kütüphaneleri geniş rağbet görmeye başladıkları ilk zamanlarda genel olarak "Halk Üniversiteleri" ismiyle anılıyordu. Bunların kuruluşunu destekleyen en kuvvetli saik, Protestan ahlakın entelektüel gelişmenin desteklenmesini icap ettirdiği ve eğitimi kendi imkanlarıyla finanse edemeyecek Amerikalıların varlığı idi. Halk kütüphaneleri insanlara kendi kendilerini yetiştirmek konusunda eşit imkanlar ve fırsatlar tanıyordu. Amerikan halk kütüphanelerine en büyük katkı sağlayan isimlerden birisinin Andrew D. Carnegie olduğu ifade edilir. Carnegie, halka serbest ve parasız kütüphane hizmeti vermek konusunda toplumu harekete getirmek için milyonlarca dolarını bu işe yatırmıştır.¹⁵⁴

151 White, M. Carl, "Amerikan Kütüphaneciliğinin Tarihi ve Sosyal Yapısı," *Amerikan Kütüphanecilik Tecrübeleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1961).

152 White, 6.

153 White, 7.

154 White, 8.

149 *School of Library Economy of Columbia College 1887-1889: Documents for a History* (New York: Columbia University Press, 1937).

150 Ayrıntılı bilgi için bkz: Howard Zinn, *History of American Empire* (New York: Metropolitan Books, 2008); Bruce Kuklick, *A Political History of the USA* Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009).

Amerika'daki başlıca kütüphane çeşitleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Kongre Kütüphanesi (*The Library of Congress*)

Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri (*College and Research Libraries*)

Halk Kütüphaneleri (*Public Libraries*)

Okul Kütüphaneleri (*School Libraries*)

Özel Kütüphaneler (*Special Libraries*)

Ortak Kullanım Kütüphaneleri (*Joint-Use Libraries*)¹⁵⁵

Kongre, üniversite ve halk kütüphanelerini kullanım yoğunluğu, sunulan hizmetler, yaygınlık ve prestij açısından kısaca incelemek ülkemiz bakımından da faydalı uygulama örnekleri sunduğu için önemlidir.

Kongre Kütüphanesi¹⁵⁶

ABD'nin bugün en çok basılı esere sahip olan kütüphanesi Kongre Kütüphanesi (*Library of Congress*, LOC) 1800 yılında özel bir kanunla kurulmuştur. Kongre Kütüphanesi Amerika'nın başşehri Washington DC'de Kongre binasının karşısında 44 dönümlük bir saha üzerine inşa edilmiştir. Kongre Kütüphanesi klasik anlamda bir millî kütüphane olmamakla beraber çok kapsamlı koleksiyonu ve hizmet türleriyle, kullanıcılara okuma ve araştırma anlamında birçok imkânlar sunan, yeni nesillerin eski nesillerden kendilerine en büyük armağan olarak gelen fikir ürünlerini serbestçe kullanmalarına imkân veren, aslında bir anlamda akademik bir kurumdur.¹⁵⁷

ABD Parlamentosu ilk olarak 1789'da New York'ta toplandığı zaman, milletvekillerinin bir kısmı yasama kurumunun bir kütüphanesi olması lazım geldiği fikrini ileri sürmüşlerdi. Parlamento üyelerinin her vakit faydalanabileceği bir kütüphane tesisinin elzem olduğunu belirten ilgili komisyon, raporuna kütüphanede bulunması gereken kitapların listesini de ilave etmişti. Ancak raporun Kongre'ye takdiminin ardından on bir sene geçmişken parlamento üyeleri hâlâ New York ve Philadelphia şehir kütüphanelerinden faydalanmak zorundaydılar.

155 "Types of Libraries," American Library Association, <http://www.ala.org/educationcareers/careers/librariycareersite/typesoflibraries>, (Erişim: 09.09.2013).

156 Bu konuda yazılmış monografiler için bkz: Carl Ostrowski, *Books, Maps and Politics: A Cultural History of the Library of Congress, 1783-1861* (Amherst: University of Massachusetts Press, 2004); Albert W. Atwood, "The Nation's Library, It Serves and is Served by the World," *The National Geographic Magazine* 97 (1950): 663-64.

157 Abdülkadir Salgır, "Library of Congress," *Amerikan Kütüphanecilik Tecrübeleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1961), 30.

Washington DC'nin hükümet merkezi olarak kabulü üzerine hiç kütüphanesi bulunmayan bu şehirde Kongre Kütüphanesi'ne olan ihtiyaç şiddetle hissedilmeye başlandı. 24 Nisan 1800'de kabul edilen özel bir kanunla Kongre Kütüphanesi'nin kurulması kararlaştırıldı ve acilen temini gerekli görülen kitaplar için 5.000 dolar tahsis edildi. 1802 yılına kadar ayrı bir yerde bulunan kütüphane, aynı yıl Başkan tarafından bir kütüphane müdürünün tayin edilmesiyle çalışmalarında daha faydalı olmaya başladı. Kütüphane, Kongre üyelerine gerekli olan müracaat kitaplarıyla her çeşit bilim kollarında yazılmış en iyi kitapları, klasik eserleri ve yabancı dillerle yazılmış değerli nadir eserleri satın almak yoluyla elindeki kitap koleksiyonunu genişletmeye girişti. 24 Ağustos 1814'te İngiliz kuvvetlerinin Washington'u ele geçirmesiyle Kongre binası yıkılmış ve aynı binada bulunan kütüphanenin 3.000 ciltlik koleksiyonu yok olmuştu. 1815'te Jefferson'un 50 senede meydana getirdiği, 6.487 cilt kıymetli kitaptan oluşan özel kütüphanesi Kongre tarafından satın alındı. 1825'de sebebi bilinmeyen bir yangında kütüphane koleksiyonlarının bir kısmı yandı. 1851'deki üçüncü bir yangında Kongre Kütüphanesi'ndeki sayısı 55.000'i bulan kitaptan 35.000 kadarı yok oldu. Bu olaylara rağmen sahip olduğu geniş kaynaklar ve bilim kurullarının sürekli çabalarıyla günden güne gelişen kütüphaneye Kongre'deki yeri yetersiz gelmeye başladı. 1886'da temeli atılan bina 1897'de tamamlandı. Üç katlı olan kütüphane binası İtalyan Rönesans mimarisinin özelliklerini taşımaktadır. Kütüphaneye 1939'da ikinci bir bina, Adams Binası, 1980'de ise Madison Binası eklenmiştir. Bu binalar yeraltından geniş tünel geçitlerle birbirine bağlanmıştır. Thomas Jefferson Binası, 1980'de büyük bir restorasyona tâbi tutularak 1997'de tekrar açıldı. 1959 mali yılı sonuna göre LOC'da 30 Haziran 1959 günü (M. L. Q. Mumford'un bir raporuna göre) itibarı ile Kongre Kütüphanesi'nde 38.123.184 adet (kitap, broşür, cd vs gibi) kütüphane malzemesi vardı. Bu sayı 55 yıl aradan sonra 2013 yılında dikkat çekici bir artışla 151.785.778'e ulaşmıştır.¹⁵⁸

Her sene Kongre Kütüphanesi'nin koleksiyonlarına gayet kıymetli eserler ve özel koleksiyonlar ilave edilmektedir. 1815'te Thomas Jefferson'un 6.487 ciltlik kıymetli koleksiyonundan¹⁵⁹ sonra 1867'de Amerika'nın önemli tarihçilerinden ve arşivcilerinden olan Peter Force'un 22.529 kitap, 40.000 broşür ve çoğu 18. yüzyıla ait binlerce cilt gazeteyi içeren şahsi kütüphanesi, 1904'te Albrecht Weber'in 3.000 kitap ve 1.000 kadar broşürden ibaret olan Indic koleksiyonu, 1907'de Gennadius Vasileviç Yudin'in 80.000 cilt Rusça eseri ihtiva eden kıymetli kütüphanesi ile Kan-Ichi Asakawa'nın Japon Tarihi ve Edebiyatı hakkın-

158 General Information, Library of Congress, http://www.loc.gov/about/generalinfo.html#2010_at_a_glance, (Erişim: 09.09.2013).

159 "Thomas Jefferson," Library Thing, <http://www.librarything.com/catalog.php?view=ThomasJefferson>, (Erişim: 09.09.2013).

da 9.000 ciltlik koleksiyonu, 1908'de Huitfeldt-Kaas'a ait 5.000 ciltlik İskandinav Tarihi ve Bibliyografyası ile ilgili kitaplar, 1918'de Raymond Toinet'nin 2.500 ciltlik eski Fransız edebiyatına ait koleksiyonu, 1930'da Otto Vollbehr'e ait 3.000 ciltlik *incunabulum* (1501'den önce Avrupa'da basılmış kitap) koleksiyonu ve Gutenberg İncili Kongre Kütüphanesi tarafından satın alınan kıymetli koleksiyonların sadece bir kısmıdır.¹⁶⁰

Sanat ve entelektüel faaliyetlerin gelişmesine paralel olarak çok miktarda bilimsel, edebi ve sanat eseri kütüphanenin koleksiyonuna katılmaktadır. Eyaletlerle ve dış ülkelerle yapılan kitap değişim anlaşmaları yoluyla dünyanın birçok kütüphanesinden ve yayınevinden binlerce kitap her yıl Kongre Kütüphanesi'ne gelmektedir.

ABD Kongre Kütüphanesi'nde kitap ve diğer eserlerin artışı:¹⁶¹

Kitap ve Broşür	Müzik Eserleri
1910: 1,793,158	517,806
1920: 2,710,556	879,400
1930: 4,103,936	1,062,194
1940: 6,102,259	1,399,357
1959: 11,779,894	2,018,017
2013: 22,765,967	6,589,199

Kütüphanenin Kullanımı

Bunların yanı sıra Kongre Kütüphanesi 16 yaşını doldurmuş olan bütün vatandaşların serbestçe faydalandıkları bir kurumdur. Her iş günü sabah saat 9.00'dan gece saat 22.00'ye (Cumartesi günleri 9.00-18.00, Pazar ve diğer resmî tatil günleri 14.00-22.00) kadar aralıksız olarak açıktır. Büyük okuma salonu, esas binanın birinci katında yer almaktadır. 30 metre çapındaki kubbesi altında 260 okuyucunun rahatlıkla çalışabildiği bu salonda ansiklopediler, sözlükler, bibliyografyalar, almanaklar, büyük şehirlerin telefon rehberleri gibi hemen müracaat edilecek tipteki eserler bulunmaktadır. Toplam 540.489 müracaat kitabını hemen hemen herkes rahatça kullanabilmektedir. Bütün kütüphane ile birlikte büyük okuma salonu da 1939 yılından itibaren halka açılmıştır. Kongre Kütüphanesi bir millî kütüphane veya araştırma kütüphanesi gibi şahıslara kullanmak üzere kitap vermez ama kütüphaneler ve ülkeler arası kitap değişimine açıktır.

Kongre Kütüphanesi araştırma yapmak isteyen herkes için ciddi imkânlar sunmaktadır. 21 adet özel okuma salonunun yanı sıra ve 100'ü aşan özel çalışma odası vardır. Kongre Kütüphanesi araştırmacılara 18 farklı hizmet vermekte olup Dünya Dijital Kütüphanesi, MyLOC.gov, Gaziler Tarih Projesi, Öğretmenler, Ziyaretçiler, Araştırmacılar, Kütüphaneciler-Arşivciler, Çocuklar ve Aileleri sayfaları internet sitesinde hemen dikkati çekmektedir. Verilen hizmetlerin içinde üçünün doğrudan öğretmenlere ve öğrencilere yönelik olarak eğitim amaçlı kurulduğu görülmektedir. Bunlar; Amerikan Hafızası, MyLOC.gov ve Öğretmenler Sayfası'dır.

Jefferson'un kitapları Francis Bacon'ın meşhur bilimler sınıflandırmasına uyularak tasnif edilmiş ve kitaplar 44 grupta toplanmıştı. Bu tasnif sisteminin daha mükemmel bir hâle getirilmesi için zaman zaman yapılan ilmî toplantılarda gerekli değişiklikler ve ilaveler kabul edildi ve uygulandı. 1897'de katalog servisi şefi olan J. C. M. Hanson'un başkanlığındaki komisyona yeni bir tasnif sistemi hazırlaması görevi verildi. Komisyon, C. A. Cutter sistemine bağlı kalmak üzere Brunet, Dewey, Decimal ve Brüksel sistemiyle diğer yeni bir tasnif sistemi hazırladı. Bugün Amerika'daki bütün kütüphaneler Kongre Kütüphanesi tasnif sistemini kullanmaktadır:

A	Genel konulu eserler
B	Felsefe ve din
C-F	Tarih ve yardımcı bilimleri
G	Coğrafya ve Antropoloji
H-K	Sosyal ve siyasi bilimler
L	Eğitim ve öğretim
M-N	Güzel sanatlar, müzik
P	Dil ve Edebiyat
Q	Fen
R	Tıp
S	Tarım
U	Askerlik
V	Denizcilik
Z	Bibliyografya ve Kütüphanecilik ¹⁶²

¹⁶⁰ "Gutenberg Bible," World Digital Library, <http://www.wdl.org/en/item/4102>, (Erişim: 09.09.2013).

¹⁶¹ Tablo ve akabinde verilen sayısal bilgiler için bkz. Salgır, "Library of Congress," 30-46.

¹⁶² Salgır, 34.

Kitap Sayısı

Sahip olduğu eserlerin sayısı bakımından Kongre Kütüphanesi ABD'deki en zengin koleksiyona sahip olan kurumdur. En zengin üniversite kütüphaneleriyle kıyaslandığında bile Kongre Kütüphanesi öncü rolünü korumaktadır. Koleksiyon sayısına göre ABD'de kütüphane sıralaması şöyledir (İlk üçden sonra seçme kurumlar verilmiştir):¹⁶³

Sıra	Kütüphane	(milyon)
1	Kongre Kütüphanesi	34.528.
2	Boston Halk Kütüphanesi	19.090.
3	Harvard Üniversitesi Kütüphanesi	16.832.
6	Yale Üniversitesi Kütüphanesi	12.728.
26	UPENN Kütüphanesi	6,438.
90	St. Louis Halk Kütüphanesi	3.352
98	MIT Kütüphanesi	3.119.

Üniversite Kütüphaneleri¹⁶⁴

Amerikan üniversiteleri, bilim dünyasında işgal ettikleri yüksek düzeye rağmen görece genç kurumlardır. Harvard'ın kuruluşu 1636 yılı olarak ifade edilse de bu tarihler dinî okulların kuruluşuna tekabül eden tarihlerdir. ABD'de gerçek anlamda üniversiteler ancak 1740 yılında Philadelphia'da Pennsylvania Üniversitesi'nin kuruluşu ile başlar. UPENN olarak da bilinen bu kurum ABD'de isminde üniversite geçen ilk yüksek öğretim kurumu olarak bilinmektedir ve Benjamin Franklin tarafından kurulmuştur.

Üniversitelerde disiplinli, ciddi akademik araştırmalara yoğunlaşma süreci 19. yüzyıl sonlarına rastlar. Öğretim üyelerinin hemen hepsi Alman üniversitelerinde okumuş, bir kısmı Fransa ve İngiltere'de de bulunmuş olan John Hopkins Üniversitesi'nin 1876'da kurulmasıyla beraber bu dönüşüm hızlanmıştır. Bu tarihten itibaren 'üniversite', doktora çalışmalarına yer veren kurum anlamına gelmeye başlamıştır.

¹⁶³ "The Nation's Largest Libraries: A Listing by Volumes Held," American Library Association, <http://www.ala.org/tools/libfactsheets/alalibraryfactsheet22>, (Erişim: 09.09.2013).

¹⁶⁴ *University Libraries and Space in the Digital World*, yay. haz. Graham Matthews ve Graham Walton (Aldershot: Ashgate, 2013); *IFLA Publications*, yay. haz. Anthony J. Loveday, G. Nter Gattermann ve Gunter Gattermann (Berlin: De Gruyter, 2013).

Bugün Amerika'da belli başlı üç tip üniversite vardır:

- (1) Doğrudan doğruya devlete bağlı olan,
- (2) Özel teşebbüsle kurulan,
- (3) Dinî kurumlar tarafından yönetilen

Devlet üniversiteleri herkese açık, okuma ücreti pek yüksek olmayan kurumlardır. Özel üniversiteler ise hayli pahalı kurumlardır. Bununla beraber buralardan sadece maddi durumu müsait olan belirli bir sınıfın faydalandığını düşünmek doğru değildir. Devletin, çeşitli vakıfların, şahısların, endüstri kurumlarının ve benzeri teşebbüslerin verdiği burslar, en fakir ama başarılı bir öğrencinin bile isterse bu üniversitelerden birisinde okumasını mümkün kılmaktadır. Dinî kurumlara bağlı üniversitelere gelince, bunlar da sadece ilgili mezhebe ve dinî mezhebe mensup kişilere değil herkese açık olan yüksek öğretim kurumlarıdır. (Tabi ki sayıları hiç azımsanmayacak olan kız kolejleri/üniversiteleri –ki çoğu dinî cemaatlerce fonlanmaktadır—bunun dışındadır.)

Amerikan akademik kütüphanelerinin gelişmeleri de üniversitelerin gelişimine paralel olarak ilgi çekici aşamalardan geçmiştir. Yüksek öğretim kurumlarının dört yıllık kolejlerden ibaret olduğu ilk devirlerde bu kurumlara bağlı olarak kurulan kütüphaneler ne amaç ne de fonksiyon olarak bugünlere benziyorlardı. Öğrenimin, salt tekrar-ders notu-ders kitabı üçlüsü içinde başladıktan sonra okunması istenen kitaplar listesiyle biraz daha geniş ufuklara yönelmesinin, kütüphaneyi "kaçınılmaz yardımcı" durumuna getirmeyeceği açıktır. Kütüphaneler ancak eğitim metotlarında yapılan değişikliklerden sonra hayati önem kazanmaya başlamışlardır. Birtakım fikirleri ezberleterek basmakalıp aydın yetiştiren metotlar yerine çeşitli fikirleri inceleyerek bir senteze varabilme yeteneğine sahip düşünürler yaratan yeni metotlar, kütüphanelere layık oldukları mevkiyi sağlamıştır. 19. yüzyıl sonları bu gelişmenin en belirli olmaya başladığı döneme işaret eder.

Kütüphanelerin gelişmelerinde bir başka faktör de ilim dallarında kendini gösteren ilerlemeler ve bunlara bağlı olarak her dalda devamlı artış gösteren literatür olmuştur. Eskiden gerek öğrenciler gerek öğretim üyeleri ihtiyaç duydukları belirli sayıdaki kitabı satın alarak işlerini hallettikleri halde 20. yüzyılda gittikçe artan yayın faaliyeti karşısında sırf şahsi kütüphaneyle yetinme imkânı ortadan kalkmıştır. 1929'da başlayan Büyük Buhranın da ekonomik güçlükleri büsbütün arttırması karşısında özellikle genç bilim adamları kütüphanelere yönelmekten başka çare bulamamışlardır. Buhranı takip eden yıllarda da gerek yeni yayınların çok pahalı olması, gerek öğretim üyelerinin artık kitap peşinde koşmaya alışmış olmaları gibi nedenlerle kütüphaneler gelişmeye devam etmiştir.

Bir üniversitenin yapması gereken işlerin başında hiç şüphesiz öğretim gelir. Bu fonksiyonun gerçekleştirilebilmesi için mevcut bilginin toplanmasına ve muhafazasına ihtiyaç duyulacağı doğaldır. Bilginin hâlihazırdaki durumu ile yetinilemeyeceğine göre, bu bilgilere yenilerini katmak üzere çalışmak gerekir. O zaman üniversitelerin bir başka fonksiyonu da çeşitli konularda bilimsel araştırmalar yapmak olacaktır. Amerikan pragmatizmi bilginin, bilhassa hayata tatbiki gereken yeniliklerin toplumun kullanımına sunulabilmesi için çok kere bunları ihtiyacı olanların ayağına kadar götürmek gerektiğini söyler ve bunu yayma (extension) olarak adlandırır. Yayma faaliyeti şu adımlardan oluşmaktadır:

- (1) Bilginin toplanması ve muhafazası
- (2) Öğretim
- (3) Araştırma
- (4) Yayın
- (5) Elde edilen bilginin ayrıntılandırılması
- (6) Yayma
- (7) Araştırma Geliştirme

Amerikan üniversite kütüphaneleri de üniversitelerin öğretim, araştırma ve yayma faaliyetleri için ihtiyaç duyulan kütüphane materyallerini toplarlar. Kısaca Amerikan akademik kütüphanelerinin iki ana işlevinin olduğunu söyleyebiliriz:

- (a) Üniversite ders okuma listelerine/programlarına yardımcı olmak,
- (b) Araştırmalara destek olmak.

Kütüphane fonksiyonlarını özetlerken özellikle ihtiyaç duyulan kütüphane materyalinin teminiyle bir koleksiyonun oluşturulması konusu önemlidir. Kitaplar, süreli yayınlar, devlet yayınları, nadir ve kıymetli eserlerle yazmalar, harita ve tezler, mikrokart, mikroprint, film, filmstrip, slide, plak, resim ve benzeri çeşitli materyalden oluşacak koleksiyonun gerçekten fayda sağlayabilmesi için Amerika üniversite kütüphanelerinde bazı faktörler hesaba katılmaktadır.

Bu faktörlerin ilki, hiç şüphesiz bahis konusu kütüphanenin bağlı bulunduğu üniversitenin eğitim politikasıdır. Bu bakımdan, koleksiyonun içinde hangi tip kütüphane materyalinden hangi konularda ne kadar bulundurması gerektiği konusu, her şeyden önce, o üniversitede nelerin okutulduğu, ne tür bir eğitim ve öğretim sistemi takip edildiği, hangi alanlarda araştırmalar yapıldığıyla birlikte ele alınmalıdır. Aynı derecede önemli bir faktör de kimlerin bu koleksiyondan faydalanacağıdır. Bu bakımdan üniversite kütüphanelerinde;

- a) Okuyucuların çoğunluğunu teşkil eden lisans öğrencilerinin,
- b) Araştırma yapan yükseköğrenim öğrencilerinin ve
- c) Hem günlük derslerini hazırlamak hem de araştırmalarına devam etmek zorunda olan öğretim üyelerinin hesaba katıldığı görülür.

Kitapların sunulması konusunda göze çarpan bir başka özellik de mümkün olduğu kadar “açık raf” sistemine gitmek, depolara girme hakkına sahip araştırmacılarla öğretim üyelerinin rahat çalışabilmeleri için de buralara yer yer masalar, sandalyeler koydurtmak, odalar açmaktır.

Koleksiyonun okuyucular bakımından taşıdığı önem sadece bulundurduğu eserlerde değil, aynı zamanda bu eserlerin okuyucuya sunulmuş şeklinde yani organizasyonundadır. Akademik kütüphaneleri sadece “kütüphane” olarak düşünmek yanıltıcı olabilir. Buralar daha ziyade çeşitli toplantıların yapıldığı, tematik tartışmaların yer aldığı ve kitap tanıtımlarının yapıldığı canlı mekânlar olarak düşünülmelidir. Diğer bir nokta, lisans öğrencilerinin kütüphanelerden yararlanmasını kolaylaştırmak amacıyla onlar için ayrı kütüphaneler oluşturulmasıdır; böylece hem alınacak kitapların uzmanlık seviyesi hem de oluşabilecek yoğunluk optimize edilmiştir.

Halk Kütüphaneleri¹⁶⁵

Amerika’da halk kütüphanelerinin kurulması fikri ilk olarak 1731 yılında Benjamin Franklin tarafından ortaya atılmıştı. Franklin o zamanlar Philadelphia şehrinde bir münazara derneği kurmuş fakat dernek üyelerinin serbestçe kitaplarını tedarik edebilecekleri kütüphaneler bulunmaması dikkatini çekmişti. Bunun üzerine üyelerden toplanan para ile *Library Company*¹⁶⁶ adı ile anılan bir kütüphane kurdu. Bu kütüphaneden üyeler her senede belli bir aidat ödeyerek istifade edebilmekteydiler. Bu nedenle bu tip kütüphanelere “abone kütüphaneleri” dendi. Bu fikir Amerika’da çok çabuk benimsendi ve kısa zamanda ülkenin birçok yerinde abone kütüphanelerinin kurulmaya başlandığı görüldü.¹⁶⁷

165 Yararlanılan kaynaklar için bkz: İlhan Kum, “Amerikan Halk Kütüphaneleri,” *Amerikan Kütüphanecilik Tecrübeleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1961), 62-72; Gerard B. McCabe ve James R. Kennedy, *Planning the Modern Public Library Building* (Westport, Connecticut: Libraries Unlimited, 2003); *Coordinating Committee on Revision of Public Library Standards* (Chicago: American Library Association, 1956); John Pateman ve John Vincent, *Public Libraries and Social Justice* (Aldershot : Ashgate, 2010).

166 Ayrıntılı bilgi için bkz. “The Library Company,” US History, <http://www.ushistory.org/franklin/philadelphia/library.htm> (Erişim: 01.09.2013).

167 Kum, 62.

19. yüzyılın başlarında, gene aynı esaslar dâhilinde çalışan ve abone kütüphanelerinden yalnız koleksiyonlarının içeriği bakımından ayrılan *atheneum* ve *society* kütüphaneleri kurulmaya başlandı. Bunların en mühimlerinden olan ve 1810 senesinde kurulmuş bulunan Boston Atheneum hâlâ aynı esaslar dâhilinde çalışmaktadır.¹⁶⁸

Aynı yüzyılın ortalarına doğru Amerika'nın aydın muhitlerinde yeni bir fikrin geliştiği görüldü: halktan alınan vergi ile gene halkın serbestçe kullanabileceği kütüphaneler kurmak. Özellikle ilk senelerde New England bölgesinde gelişen bu fikir bugünkü halk kütüphanelerinin temelini oluşturmuştur denebilir. 1852 yılında bu esaslara göre kurulmuş olan Boston Halk Kütüphanesi'nin ilk müdürlerinden olan Justin Winsor, o zamanlar yazmış olduğu bir makalede şöyle diyordu: "Bir kütüphanede bazı şahısların özel isteklerine cevap verebilecek bir koleksiyon kurmak kolaydır; fakat her çeşit okuyucunun çeşitli sahalarda büyük ölçüde alakasını çekecek kitapları bir araya getirmek o kadar kolay olmasa gerek... Eğer bir kitap okuyucunun anlama seviyesinde değilse öğretici ve hatta eğlendirici özelliğini kaybeder."¹⁶⁹ Halk kütüphanelerinin kitap koleksiyonlarını kurarken zor da olsa her sınıf halkın ihtiyaçlarını göz önüne almalarını ve özel bazı grup ve şahısların lehine standartlar koymaktan çekinmelerini tavsiye ediyordu. Kütüphanelerin koleksiyon ve fonksiyonları bakımından demokratik kurumlar olarak gelişmelerine yol açan bu inanış halk kütüphanelerinin esas prensibi olarak benimsenmiştir.

Boston Halk Kütüphanesi'nin açtığı çığırı Chicago, Los Angeles, Cleveland ve New York'ta kurulan halk kütüphaneleri takip ettiler; bunlardan her biri halk kütüphaneciliği alanında birçok yenilikler getirdi ve Amerikan halk kütüphanelerine öncülük ettiler.

Amerikan halk kütüphanelerinin en bariz özelliklerinden birisi kuruluşundan beri daima **yerel kurumlar** olarak gelişmiş olmalarıdır. Bu bakımdan bulundukları çevrenin sağladığı malî imkanların ve orada yaşayanların gördükleri ilgi derecesinin gelişimlerine tesiri çok büyük olmuştur. Böylece dış bir otoriteden yardım görmeyen ve dolayısıyla yalnız içinde bulundukları çevreye karşı sorumlu olan halk kütüphaneleri, tam anlamı ile özerk kurumlar olarak gelişmelerini sürdürdüler. Halk kütüphanelerinin çevrelerindeki değişik meslek gruplarının ve değişik seviyedeki halk tabakalarının temsilcilerinden oluşan mütevelli heyetler tarafından yönetilmelerinin büyük önemi vardır. Üyelerinin daima gönüllü çalıştığı bu mütevelli heyetleri değişik çalışma metotları izleseler de fonksiyonları aşağı yu-

karı aynıdır: Kütüphaneye malî imkanlar sağlamak ve kütüphanenin çalışma gaye ve prensiplerini tespit etmek. İdari yükümlülükler genellikle meslekten yetişmiş kütüphane müdürlerine devredilir. İdari yükümlülüğü üzerine almış olan müdür, mütevelli heyetin kurduğu prensipler dâhilinde kütüphanenin çalışmasını sağlamak üzere kütüphane personelini temin ve tayin eder. Şunu da eklemek gerekir ki Amerika'da halk kütüphanecisi olabilmek için bir üniversite mezununun bir veya bir buçuk sene daha eğitimine devam ederek "Master" derecesi alması şartı aranmaktadır.¹⁷⁰

Kitap seçmede halk kütüphanecilerinin faydalanabileceği pek çok imkân vardır. Bunların başında çeşitli kitap eleştirisi dergileri gelir. Her kütüphaneci yeni çıkan kitapları tanıtan bu dergileri düzenli biçimde gözden geçirerek kitap dünyasında olup bitenleri çok yakından takip eder. Bunlara ilave olarak kütüphanecilere koleksiyonlarını en iyi eserlerle takviye etmekte yardımcı olmak üzere standart listeler basılmaktadır. Bunlardan halk kütüphanecilerini özellikle ilgilendiren *Standard Catalog for Public Libraries*¹⁷¹ olup halk kütüphanelerinde bulunması elzem olan kitapların listesini basar ve her kitap hakkında kütüphaneciye bir fikir verebilmek üzere kısa birer not ekler.¹⁷²

Kitaplar seçilip temin edildikten sonra kütüphane raflarında alacakları yeri tayin etmek üzere tasnif edilip kataloglanmalarına sıra gelir. Kütüphanelerde aynı mevzudaki kitapları raflarda yan yana getirerek tasnifte faydalı olacak pek çok sistem vardır. Amerikan halk kütüphanelerinde en çok kullanılan sistem Dewey'in onlu tasnif sistemidir. Amerikan halk kütüphanelerinin pek azı kitapların kataloglama ve fişleme işini başından sonuna kadar kendileri yapar. Genellikle bu konuda kendilerine yardımcı olan matbu kart servislerinden faydalanırlar. Bu servislerden başlıcaları Kongre Kütüphanesi Kart Servisi ve Wilson Kart Servisi'dir. Tasnif yapıldıktan sonra kitaplar okuyuculara sunulmak üzere tasnif numaralarına göre raflara konurlar. Birkaç istisna dışında Amerikan halk kütüphanelerinde kitaplar hemen her zaman okuyucuların kolayca erişebilecekleri açık raflara konmaktadır. Böylece okuyucu ilgilendiği kitabı bizzat seçer. Halk kütüphanelerindeki kitapların hemen hepsi (referans koleksiyonundakiler hariç) okuyucuya kütüphane haricinde kullanılmak üzere belirli bir süre için ödünç verilebilir.¹⁷³

Türkiye'de alışık olmadığımız şekilde, halk kütüphanecilerinin bir görevi de her okuyucuya ihtiyacı olan en uygun kitabı seçmekte ve sistemli ve verimli bir şekilde okuyarak kitap dünyasından en iyi şekilde istifade etmekte yardımcı ol-

maktır. Kütüphaneci kitap tavsiye edeceği okuyucuyu daha evvelden tanımıyorsa önce sorular sorarak bilgi seviyesini ve hayat hikâyesini öğrenmeye çalışır. Bazı halk kütüphanelerinde bunun için ayrı kısımlar kurulmuş ve rehberlik konusunda tecrübeli kütüphaneciler istihdam edilmiştir. Bu kısımda yardım isteyen okurların hayat hikâyelerini ve daha önce okumuş oldukları kitapların listesini içeren kayıtlar tutulur ve okuyucu için onu en iyi tatmin edecek okuma planı tespit edilir. Buna ek olarak halk kütüphaneleri zaman zaman ilgili konulardaki kitapları okuyucularına tanıtmak ve onların kendileri için kitap seçmelerini kolaylaştırmak üzere kitap listeleri tanzim edip basarak okurlarına dağıtırlar.¹⁷⁴

Koleksiyonlarındaki kitaplardan daha verimli bir şekilde istifade edilmesini gaye edinen kütüphaneciler, kütüphanelerinde tartışma grupları da kurarlar. Her isteyenin girebildiği bu gruplar haftanın belirli zamanlarında toplanarak herkesin okuyarak gelmesini temin etmek üzere daha önceden tayin edilmiş özel bir kitap üzerinde konuşur ve o kitabın eleştirisini yaparlar.¹⁷⁵

Amerikan halk kütüphanecileri özel hizmete ihtiyaç duyan bir grup da keşfetmişlerdir. Bu, altmış yaşını geçmiş olan okurlar grubudur. Yaş haddinin gün geçtikçe yükselmesi sonucunda yaşlı okurlar adedinin hızlıca arttığını gören kütüphaneciler, bu okurların hayatlarının son senelerini daha cazip ve verimli bir şekilde geçirmelerini temin etmek için ayrı koleksiyonlar teşkil etmekte ve onları eğlendirecek ve meşgul edecek programlar hazırlamaktadırlar.¹⁷⁶

ABD’de Halk Kütüphanelerinin Kullanımı¹⁷⁷

A- Kütüphane Kartı

(1) Kütüphaneyle aynı yerde ikâmet edenler (*Residents*) için: Kullanıcıdan öncelikle “Kütüphane Kartı” çıkarması istenir. Kütüphanenin bulunduğu yerde ikâmet edenler vergi borçları olmamak şartıyla belli formları doldurduktan sonra “kütüphane kartı” almaya hak kazanırlar.

¹⁷⁴ Kum, 65-66; Pateman ve Vincent.

¹⁷⁵ Kum, 69.

¹⁷⁶ Kum, 68-69.

¹⁷⁷ Halk kütüphanelerinin kullanımı bölümü *Public Library Use* adlı eserden aktarılmıştır. “Public Library Use” American Library Association, <http://www.ala.org/tools/libfactsheets/alalibraryfactsheet06> (Erişim: 09.09.2013).

(2) Karşılıklı Anlaşma Kartları (*Reciprocal Cards*): Bazı eyalet kütüphaneleri birbirleri ile anlaşma yapmış olabilirler. Bu anlaşma uyarınca diğer kütüphanenin üyesine kütüphane kartı verilse de bu kartla kitap ödünç ve rezerv işlemleri yapılmaz, kütüphaneler arası kitap değişiminden yararlanılamaz, e-kitap ve bilgisayar kullanılamaz. Karşılıklı anlaşma kartı sahipleri sadece bu kütüphanenin internet sitesinden ve kendi kütüphanelerinin kullanıcıları için bu kütüphaneye sağlanan imkânlardan istifade ederler.

(3) Kütüphaneyle aynı yerde ikâmet etmeyenler (*Non-Residents*) için: İkametgâhı farklı yerde olup da karşılıklı anlaşma kartı bulunmayanlar kütüphane hizmetlerinden belirli bir ücret (yıllık veya altı aylık) karşılığında kütüphaneden istifade edebilirler.

(4) Kütüphaneyle aynı yerde ikâmet etmeyen öğrenciler (*Non-resident students*) için: Kütüphane yeri sınırlarında bir okula kayıtlı olup da orada ikâmet etmeyen öğrenciler için ayrı bir kart düzenlenir. Dört aylık periyotlar içinde kart (belirli bir ücret karşılığı) yenilenir. Öğrenciler materyallerden bir seferinde en fazla on tane alabilir. Öğrenciler bu kart için kimlik fotoğrafı, öğrenci belgesi ve ikametgâh adresini gösteren bir belge ile başvuru yaparlar.

(5) Teknoloji Kartları (*Technology Cards*): Kütüphaneyle aynı yerde ikâmet etmeyip de kütüphanenin bilgisayarlarını kullanmak isteyenler için bir aylık kullanıcı kartı verilir. Aylık kullanım bazında düzenlenen bu kartlar için yine belirli bir ücret ödenir. Kimlik kartı ve şu anki adresi doğrulayan bir belge ile başvurulur.

(6) Bir Günlük, Bir Saatlik Bilgisayar Kullanım Kartları (*One-day, 1-Hour Computer Use Cards*): Bilgisayar odalarından geçici bir kartla istifade etmek mümkündür; on dolar karşılığında alınan bir saatlik kart ile internet, yazıcı ve ofis uygulamalarından yararlanılabilir.

B- Materyallerin Dönüşümü

Halk kütüphanelerinde kitaplar, sesli kitaplar, müzik kasetleri, CD’ler, videolar, DVD’ler ve e-kitaplar kullanıma sunulmaktadır. Okumakta güçlük çekenler için büyük fontla yazılmış kitap koleksiyonları da bulundurulur.

C-Materyallerin Ödünç Verilmesi ve Yenilenmesi

Materyaller bir veya iki haftalık periyotlarla kontrol edilmektedir. Bir hafta için ödünç verilebilecekler şunlardır: New York Times Bestseller kitapları, videolar, DVD'ler, bilgisayar programları ve yeni romanlar. Eğer başka bir kullanıcı kitaba rezerv koymamışsa süre dört kez uzatılabilir. Normal kitap verme süresi bir haftadır; fakat bir hafta daha uzatma hakkı vardır. Yenileme işlemleri kitap ödünç verme masalarından veya telefon yoluyla yapılmaktadır.

D-Para Cezaları ve Cezaları Erteleme Günleri

Kitapların son teslim tarihinden itibaren geciktirildiği her gün için 25 centten başlayan cezalar ödenir; videolar, DVD'ler ve bilgisayar programları için bu rakam daha yüksektir.

E-Materyaller Nasıl Rezerv Edilir?

Eğer aranan kitap kütüphanede başka kullanıcılar tarafından ödünç alındıysa onu ya materyal ödünç alma masasından ya da internet üzerinden rezerv etmek mümkündür. Şayet ihtiyaç duyulan kitap kütüphane kataloglarında görünmüyorsa ve son bir yılda çıkmışsa bunun için bir form doldurarak kütüphanenin kitabı temin etmesini sağlamak mümkündür. Eğer kitap son bir yıldan daha uzun bir süre önce piyasaya çıkmışsa kütüphaneler arası ödünç alma (Inter-Library Loan) uygulamasıyla, isteyen kullanıcılara kataloglarda olmayan kitaplar temin edilmektedir.

F- Kütüphaneler Arası Ödünç Alma (InterLibrary Loan, ILL)

Aranan kitap üyesi olunan kütüphanenin kataloglarında bulunmuyorsa halk kütüphanesi diğer kütüphanelerden bu kitabı getirtmektedir. Sadece kitaplar değil, dergilerde bulunan ilgili makaleler de buna dâhildir.

G-Elektronik Kataloglar

Halk kütüphanelerinde aranan materyallerin yerlerini kolayca bulmak için sınıflandırılmış elektronik kataloglar okuyucuya sunulmuştur. Her katta bunun için ayrılmış birkaç bilgisayar bulunur.

H-İnternet Kullanımı

Bazı kütüphaneler okuyucularına belirli süreyle internet erişimi sağlarlar. İlk kattaki internet sağlayıcıları yetişkinler için, ikinci katta yer alanlar ise eğer kütüphanenin fiziki kapasitesi müsaitse, çocuklar ve gençler için ayrı bir yerde internet erişimi sağlar. Ayrıca ücretsiz ve sınırsız kablosuz internet erişimi sağlayan kütüphaneler de mevcuttur.

ABD'de Kütüphane Kullanım İstatistikleri

Kütüphanelere Toplam Ziyaretçi Sayısı	1,571,048,000	Kişi başına toplam 5.3 kez ziyaret
Toplamda Kullanılan Materyal Sayısı	2,462,187,000	Ziyaretçi başına kullanılan eser sayısı: 8.3
Çocukların Kullandığı Materyal Sayısı	837,124,000	Toplam kullanılan materyal: Mevcut eserlerin % 36'sı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Üç ana bölüme ayrılan bu çalışmanın ilk bölümünde kültür ve medeniyet kavramlarının yanısıra Osmanlı öncesi kültüre kısaca değinilerek, Osmanlı döneminde kültür üzerinde durulmakta ardından ondokuzuncu yüzyılda modernleşme süreci analiz edilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kültür politikaları kavramı ile Cumhuriyet döneminde izlenen kültür politikaları üzerinde durulmakta, kültür bakanlığının kuruluş süreci ele alınarak devletin kültürü yönlendirmesi ve şekillendirmesi konusu işlenmektedir.

Yine bu bölümde Türkiye’de kültür politikalarını hayata geçiren kurumlara kısaca değinilmekte ancak bu kurumların uygulama sahalarının detaylarına girilmemektedir. Bu bölümde önemli bir vaka analizi olması hasebiyle Fransa’da kültür politikaları üzerinde durulmaktadır. Fransa’da devletin kültürü belirleyen rolü, yukarıdan aşağıya doğru yapılan politika planlamaları, bir anlamda Türkiye’de benimsenen kültür bakanlığı profilini andırmaktadır. Ürettiği etki ve kapsamlı uygulamaları ile Fransa modeli devlet odaklı kültür politikalarına bir model olarak önemli bir deneyimdir.

İkinci bölüm Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarları döneminde uygulanan kültür politikalarını birkaç örnekle kısaca ele alarak sonlanmaktadır.

Öneriler

Yeni Yaklaşımlar ve Öneriler başlığı altında pratiğe dönük bir çok politika teklifi, eleştirel bağlamı ile beraber sunulmuştur. Burada yer alan öneriler yeni kültür politikalarında ilk adımları oluşturacak, hızla hayata geçmesi mümkün olan konulardır.

Bütün anlamlı ve iddialı kültür politikalarının zeminini oluşturacak temel unsur dil olduğu için öneriler dizini Türkçe'nin önemine vurgu yapan bir başlıkla açılmıştır.

Daha büyük ve derin bir medeni birikimin taşıyıcısı olan bir dil olabilmesi için Türkçe'nin işlenmesi ve doğru kullanımı her halükarda en öncelikli mesele olarak ele alınmalı, kültür alanındaki bütün aktörler tarafından sahip çıkılmalıdır.

Buna bağlı olan bir diğer elzem konu kültürün ve kültürel bilincin nesillerden nesillere aktarımı meselesidir. Kültür eğitimi ve kültürün aktarımı da ülkemizde medeniyet seviyesinin toplumun bütün katmanlarına ulaştırılması, kültürel diriliğin yaşaması ve yaşatılması için en elzem konulardan birisi olarak işlenmiştir.

Bugün ülkemizde şehirlerimizin geldiği nokta tarihi mirasımızı öne çıkaran bir görüntü vermekten uzaktır. Modern mimarî ve mühendislik de şehirlerimizde maalesef estetik kaygılar ve insicam beklentilerini cevaplayabilecek seviyede değildir. Kısacası şehirlerimizin bize ve dünyaya sunduğu kültürel seviye ve medeniyet algısı üzerinde süratle yeniden düşünüp acil eylem planları hazırlamamız gereken bir konu olarak ele alınmıştır. Mimarî kültürün ve tarihî birikimin modern yaşam şartlarına uyarlanması zorunluluğu, TOKİ'nin rolünün yeniden tanımlanması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Kültür politikalarını uygulamakla görevli kurumlar arasında iletişimsizlik ve eşgüdüm eksikliği de kaynak ve zaman israfına yol açan; ortak politikalar belirlemede aşılamayan önemli bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bu tür iletişimsizlik ve eşgüdüm eksikliği sorunlarını bertaraf etme amacına matuf olarak bir Kültür ve Sanat Yüksek Konseyi önerilmiştir. Küçük ancak işlevsel bir mekanizma olarak düşünülen bu kurum hiçbir surette ilave bir bürokratik katmanlaşmaya yol açmayan tam tersine karar alma ve sonuca gitme süreçlerini hızlandıran bir yapı olarak önerilmiştir. Bu anlamda ilham vermesi açısından Amerika Birleşik Devletleri'nde Milli Sanat Vakfı'nın uygulamaları bir örneklem olarak sunulmuştur.

Çok geniş boyutlarıyla başka bir çalışmada değerlendirilmesi gereken bir konu olarak kültür ekonomisi kısaca ele alınmıştır. Türkiye'de –sanayi ve turizm faaliyetlerinde olduğu gibi –bütün kültürel faaliyetlerin de İstanbul'a yığılmış olması ile ilgili eleştirel bir bakış sunulmaktadır. İstanbul'a hakettiği yüksek düzeyli ilgiyi devamlı şekilde canlı tutmak elzemdir ama bir o kadar önemli olan başka şehirlerimizin de kültürel faaliyetler ve yatırımlar açısından neler sunabileceği Edirne ve Konya örneği

ile kısaca ifade edilmiştir. Tabii ki Bursa, Trabzon, Gaziantep ve daha birçok şehrimiz kültürel yatırım potansiyeli anlamında büyük imkanlar sunmaktadır; ama bu imkanlar muhtemelen başka bir çalışmada değerlendirilmesi icap eden konulardır.

Bu anlamda hızla hayata geçirilebilecek bir uygulama alanı olarak Şehir Müzeleri fikri önerilmiştir. Eğer üzerinde hassasiyetle durulursa şehir müzeleri Türkiye'de büyük halk kitlelerini yeniden kültür ve sanata ilgi göstermeye teşvik edecek büyük bir adım olacaktır.

Konulu müzeler bağlamında düşünülen Klasik Türk Müziği Müzesi, Halk Müziği Müzesi gibi öneriler de İstanbul ve diğer şehirlerimizde acilen hayata geçmesi gereken kültürel girişimlerdir. Konulu müze örnekleri çoğaltılarak kültürel mirasımızın tarihi ve modern boyutları halkımıza yeni formatlarda sunulmalıdır.

İlaveten yıllardır ihmal edilen bir konu olarak Türkiye'nin İslamî dönem, Beylikler ve Selçuklu dönemlerini de içermesi bağlamında Türk Arkeolojisine yeni bir yaklaşım teklif edilmiştir. Mevcut durumuyla Türkiye'deki arkeolojik çalışmaların büyük ekseriyeti Yunan, Roma veya daha eski dönemlere yönelmiştir. Türk kültür ve tarihi bu anlamda hem akademisyenlerce hem de devlet kaynaklarını yönlendirme bakımından aşırı bir ihmale maruz bırakılmıştır. Halbuki Anadolu'da, Orta ve Doğu Avrupa'da, Balkanlarda, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da hem Selçuklu hem de Osmanlı arkeolojisi için muazzam bir boşluk bulunmaktadır.

Müzik, sinema, halk müzeleri, kitap fuarları gibi konuların yanısıra, çalışmada digital platformların kültür ve sanatı daha büyük kitlelere doğru aktarmak için yeniden düşünülmesi, bu alanların sanat ve edebiyat merkezli aktif ve anlamlı kullanımları için önerilere yer verilmiş, hızla hayata geçirilebilecek uygulamalar öne çıkarılmıştır.

Ülkemizde yeni bir kültür atılımı hedeflemek gerekiyorsa bu, kitap okuma kültürünün yeniden keşfedilmesiyle mümkün olacaktır. Bu çalışma Türkiye'de kitap okuma kültürünün yaygınlaştırılması ve derinleştirilmesi için birtakım öneriler sunmuştur.

Dünyanın en zengin kütüphanelerine sahip olan ve kitap okuma kültürünün halk kütüphaneleri üzerinden topluma en güzel entegre edildiği ülkelerden birisi olan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilgili uygulamalar geniş bir vaka analizi üzerinden takdim edilmiştir. ABD'deki üniversite ve şehir kütüphanelerinin zengin koleksiyonları, halkın kitap okuma, halk kütüphanelerini kullanarak kitap ödünç alma uygulamaları yine bu örneklemde detaylı olarak dile getirilmiştir.

Aynı konunun bir devamı olarak Türkiye'de kitap basımı içerik ve baskı kalitesi sorununa da kısaca değinilmiş, mevcut yayınlarda anadilde gramer ve imla hatalarını sıfırlamak hedefiyle editörlük müessesesinin birçok yayınevi tarafından benimsenmesi gerektiği fikri üzerinde durulmuştur.

Kültür politikalarında sivil toplum kuruluşlarına ve yerel yönetimlere düşen görevler de bu çalışmada kısaca ele alınmıştır. Ancak bu konular da ülkemizin 2023 hedeflerine kültürel zenginliği ile ulaşabilmesi için üzerinde uzun araştırma ve tartışmaların yapılması gereken konulardır.

Vaka Analizleri

Bu çalışmada model olarak benimsenmesi amacıyla değil de ilham vermesi amacıyla birkaç vaka analizine yer verilmiştir.

Bu amaçla Fransa'da Kültür Politikaları bölümü ilgili bakanlığın kuruluş ve gelişme evreleri ayrıntıları ile ele alınarak sunulmuştur. Fransa örneği devletçi ve merkezî yapısıyla Türkiye'nin son döneme kadar olan uygulamalarına kısmen benzese de, sanat ve kültürel faaliyetlerin üretimi, halka ulaşımı ve denetlenmesi ile ilgili mekanizmalar Türkiye'ye oranla daha sıkı denetim ve merkezi kontrole tabi görünmektedir.

İkinci vaka analizi Amerika Birleşik Devletleri'nde Sanatın Federal ve Yerel Bazda Desteklenmesi ile ilgilidir. Amerika'da Milli Sanat Vakfı (National Endowments for Arts) merkezi olmayan bir yapıda devletin sanat ve kültür faaliyetlerine nasıl destek programları geliştirdiğini gösteren bir örnektir. Türkiye'de eğer düşünülürse Kültür ve Sanat Yüksek onseyi gibi bir yapı için ilham kaynağı olabilecek bir uygulamadır.

Son olarak Türkiye'de okuma kültürünün teşvik edilmesi bağlamında bir iyi uygulama örneği olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde kütüphanecilik ve kitap okuma kültürü üzerine vaka analizi niteliğinde bir alımlama/değerlendirme sunulmuştur. Bu değerlendirme ülkemizde kitap okuma ve halkın kütüphane kullanma yaygınlığı açısından gerçekten ilham verecek boyutlardadır.

Bu çalışmada giriş kısmında da belirtildiği üzere–sinema, tiyatro, bale, edebiyat vs gibi sanat ve kültür politikalarına ilişkin bir çok alana da girilmemiştir; kuşkusuz bu konular ayrı bir çalışma ile kapsamlı değerlendirmeleri hakettirmektedirler.

Ülkemizin tevarüs ettiği düşünce dünyası, medeniyet birikimi ve özellikle Doğu ile Batı arasında kurduğu sentez, ancak anlamlı kültür politikalarıyla Türkiye'yi tekrar Balkanlar, Türkçe konuşan ülkeler ve Ortadoğu'nun örnek alınabilecek entellektüel cazibe merkezi haline getirecektir.

Ümit ediyoruz ki yeni dönemde kültür politikalarının temel dinamikleri kamu ve özel sektörle, sivil toplum kuruluşlarının beraber hareket edeceği; birbirlerini olumlu anlamda tetikleyerek ülkemizin kültür ve sanat hazinelerine sahip çıkacağı bir ortamda gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

- 2876 Sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu. (http://www.ayk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=160&Itemid=119)
- 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.
- A New Dictionary of Sociology (1989). yay. haz. G. Duncan Mitchell. Londra: Routledge.
- Abercrombie, Nicolas, v. d. (1994) *The Penguin Dictionary of Sociology*, Üçüncü Baskı. Harmondsworth: Penguin.
- Akdede, Sacit Hadi, "Dünyada Kültür Politikaları-II: Avrupa'dan Örnekler," <http://mimesis-dergi.org/2013/07/dunyada-kultur-politikolari-ii-avrupadan-ornekler>.
- Akyavaş, Beynün (1993). *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*. Ankara.
- *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (2006). Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Anderson, Benedict (1983). *Imagined Communities, Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. New York: Verso.
- Ataman, Bekir Kemal (2004). "Arşivlerde ve kütüphanelerde sayısallaştırma," Aysel Yontar'a Armağan, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, İstanbul.
- Atwood, Albert W. (1950). "The Nation's Library, It Serves and is Served by the World," *The National Geographic Magazine* 97.
- Aydın, Mehmet S. (1999). "'Türk Müslümanlığı' Üstüne Bazı Düşünceler" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt. 40 s. 1.
- Aydın, Şadi, (2002). "Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divanlarının Nüshaları," *Nüsha*, Yıl: II, Sayı. 6 Yaz, 45–56.
- Babinger, Franz and Hickman William C. (1992). *Mehmet the Conquerer and His Time*.
- Başer, Said, *Yahya Kemal'de Türk Müslümanlığı*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.

- Berkok, Nimet, “Eski Eser Kaçakçılığı” <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1249/14310.pdf>
- Binkiewicz, Donna M. (2006). *Federalizing the Muse: United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Brown, Carl, yay. (1997). Haz. *Imperial Legacy, The Ottoman Imprint on the Balkans and Middle East*. New York: Columbia University Press.
- Bolat, Bengül Salman (2012). “Cultural Policies and Historical Approaches from Tanzimat to Democrat Party” *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5, Issue 8, December 2012.
- Bozdoğan, Sibel (2001). *Modernism and Nation Building Turkish Architectural Culture in the Early Republic* (Universty of Washington Press, Washington D.C., 2001).
- *Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı* (1994). Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Bulliet, Richard W. (2011). *Cotton, Climate, and Camels in Early Islamic Iran: A Moment in World History*. New York: Columbia University Press.
- Cansever, Turgut (2013). *İslam'da Şehir ve Mimari*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- *Cultural Policies in France* (2008). Coalition Française Pour La Diversité Culturelle, http://www.snac.fr/pdf/coalition_brochure_english.pdf.
- Cündioğlu, Dücan (2012). “Beton Gömülen Bir Ülke,” *Mimarlık ve Felsefe*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çeçen, Anıl (1996). *Kültür ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çelik, Hüseyin (1994). *Ali Suavi ve Dönemi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- *Coordinating Committee on Revision of Public Library Standards Report* (1955–56).
- Dağlı, Yücel, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff (2006–2007). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I–X*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları.
- *Dictionnaire de la Sociologie* (1998). Paris: Encyclopaedia Universalis ve Albin Michel.
- Doğan, D. Mehmet (1975). *Batılılaşma İhaneti*.
- Durmuş, Tuba Işın (2009). *Tutsan Elini Ben Fakirin, Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Enginün, İnci (2013). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 1839–1923 Yeni Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- *Encyclopedia of Sociology*, 2. baskı, yay. haz. Edgar F. Borgotta ve Rhonda J. V. Montgomery (2000). New York: Macmillan.
- Erdem, Halis (2009). *Doğuşundan Günümüze Kırkpınar Güreşleri*. Ceren Yayıncılık.

- Ergin, Muharrem (1988). *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*. Ankara.
- Eroğul, Cem (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 2.Baskı. Ankara.
- “France/ 3. Competence, Decision-Making and Administration,” Compendium, <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=31>.
- “France/ 6.2 Public cultural expenditure, 6.2.3 Sector breakdown,” Compendium, <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=623>.
- “France/ 6.2 Public cultural expenditure, 6.2.2 Public cultural expenditure broken down by level of government,” Compendium, <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=622>.
- *Germany, France Write History Together* (2006). <http://www.dw.de/germany-france-write-history-together/a-1993865> [Erişim: 30.08.2013].
- Gökalp, Ziya (1976). “Garba Doğru,” *Türkçülüğün Esasları* içinde, ed. Mehmet Kaplan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ---- (1976). *Makaleler I Diyarbakir-Peyman-Volkan Gazetelerindeki Makaleler*, ed., Şevket Beysanoğlu. İstanbul: Devlet Kitapları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi.
- ---- (1982). *Makaleler II* ed. Süleyman Hayri Bolay. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ---- (1976). *Türkçülüğün Esasları* ed. Mehmet Kaplan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ---- (1997). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak* 3. Baskı. İstanbul: Toker Yayınları.
- “Gutenberg Bible,” World Digital Library, <http://www.wdl.org/en/item/4102>, (Erişim: 11.09.2013).
- Hanioglu, M. Şükrü, (1981). *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- *How the US Funds the Arts* (2012). Washington DC: National Endowment for the Arts.
- İnalçık, Halil (2003). Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik bir İnceleme. Ankara: Doğu/Batı Yayınları.
- ---- ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (2014). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnce, Ayça, Serhan Ada (2009). “Talat Sait Halman Söyleşisi” *Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2009*. İstanbul/Amsterdam: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları/Boekmanstudies.

- İpekten, Haluk (2007). *Bakî Hayatı Sanatı Eserleri*. Ankara.
- İstanbul Kadı Sicilleri 40 c., (2012). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Johnson, Allan G. (1999). *The Blackwell Dictionary of Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Kabağaç, Sina ve Erdal Alover (1995). *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Kafesoğlu, İbrahim (2005). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kahraman, Atıf (1997). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kırkpınar Güreşleri 1924-1951*. T.C. Kültür Bakanlığı.
- Karabıyıklı, Yusuf (2008). *Mimar Sinan ve Selimiye, Edirne'de Tarihî Eserler* (Edirne: Bellek Yayınları).
- Karaduman, Hüseyin (2008). *Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı*. Ankara: ICOM Yayınları.
- Karpat, Kemal (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul.
- Kirecci, Mehmet Akif (2007). *Decline Discourse and Self-Orientalization*, PhD Thesis, University of Pennsylvania.
- ---- (2012). "Celebrating and Neglecting Istanbul, Its Past vs. Its Present," ed. M. Akif Kirecci ve Ed Foster, *Istanbul: Metamorphosis in an Imperial City* içinde. Greenfield, MA: Talisman House Publishers.
- Kılıçkaya, Belkıs (2013). *Hollywood'da Büyüyen Fransa'da Küçülür*. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/148033.asp>
- Koçak, Orhan (2001). "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, C. II. İstanbul.
- Kuban, Doğan, *Sinan's Art and Selimiye* (Economic and Social History Foundation, 1997), *Mimar Sinan ve Selimiye Camii* (Edirne: Türk Kütüphaneciler Birliği Yayınları, 1988).
- Kuklick, Bruce, (2009). *A Political History of the USA* Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Kum, İlhan, (1961). "Amerikan Halk Kütüphaneleri," *Amerikan Kütüphanecilik Tecrübeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. S. 62-72.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bakî Divanı tenkitli basım*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- McCabe, Gerard B. ve James R. Kennedy (2003). *Planning the Modern Public Library Building*. Westport, Connecticut: Libraries Unlimited.
- *Kültür ve Turizm Bakanlığı 2012 İdare Faaliyet Raporu*.

- Lawson, Tony ve Joan Garrod, *Dictionary of Sociology* (Londra ve Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers).
- Le Goff, Jacques (1992). *History and Memory* Çev. Rendall, S. & Claman, E. New York: Colombia University Press.
- "The Library Company," US History, <http://www.ushistory.org/franklin/philadelphia/library.htm> (Erişim: 01.09.2013).
- Library of Congress, General Information, http://www.loc.gov/about/generalinfo.html#2010_at_a_glance (Erişim: 09.09.2013).
- Looseley, David, *Cultural Policy in France Since 1959* (Nordic Cultural Institute). www.nordiskkulturinstitut.dk/.../cultural_policy_in_france.pdf
- ----, *The Return of the Social: French Cultural Policy and Exclusion, 1993-2003*. http://neumann.hec.ca/iccpr/PDF_Texts/Looseley_David.pdf.
- ---- (1999). Cultural Policy in the Twenty-First Century: issues, debates and discourse. *French Cultural Studies* 10: 005, s. 5-20.
- Loveday, Anthony J., G. Nter Gattermann ve Gunter Gattermann, yay. haz. (2013). *University Libraries in Developing Countries: Structure and Function in Regard to Information Transfer for Science and Technology*. IFLA Publications. Berlin: De Gruyter.
- Mahdi, Muhsin (1957). *Ibn Khaldun's Philosophy of History: A Study in the Philosophic Foundation of the Science of Culture*. London: Allen and Unwin.
- Mardin, Şerif (2013). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* Çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 13. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Matthews, Graham ve Graham Walton yay. haz. (2013). *University Libraries and Space in the Digital World*. Aldershot: Ashgate.
- Meriç, Cemil (1986). *Kültürden İrfana*, Bütün Eserleri 1. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Millî Kütüphane Avrupa Dijital Kütüphanesi Europeana'ya Girdi, <http://www.izmir-desanat.org/milli-kutuphane-avrupa-birliginin-dijital-kutuphanesi-europeanaya-girdi>
- Moeran, Brian, (2008). "An Anthropological Analysis of Book Fairs," *Working Paper*. Frederiksberg: Center for Europaforskning, Copenhagen Business School.
- *National Arts Index: An Annual Measurement of the Vitality of Arts and Culture in the US*. (2012). Washington DC: Americans for the Arts.

- “The Nation’s Largest Libraries: A Listing by Volumes Held,” American Library Association, <http://www.ala.org/tools/libfactsheets/alalibraryfactsheet22> (Erişim: 07.09.2013).
- Necipoğlu, Gülrü (2013) *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- North, X., *Foreign Cultural Policy in Europe, The Four Goals of French Foreign Cultural Policy*. <http://www.ifa.de/fileadmin/pdf/europanetz/north.pdf>.
- NTV Tarih 2 (Mart 2009).
- Ocak, Ahmet Yaşar, yay. haz. (2006). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Oğuz, Esin Sultan, (2011). *Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı*. <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/2011282ESultanOguz.pdf> [Erişim: 30.08.2013].
- ----, “Kültür Politikaları ve Kütüphaneler: Kuramsal Bir Yaklaşım,” *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, s. 4. [Erişim: 30.08.2013].
- Oğuz, M. Öcal, (2008). *Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirası*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ---- (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* (Ankara: Geleneksel Yayınları, 2009).
- Ökten, Sadettin (Mart-Nisan 1987). “Mimari Üzerine Düşünceler,” *İlim ve Sanat* 12.
- Ostrowski, Carl (2004). *Books, Maps and Politics: A Cultural History of the Library of Congress, 1783-1861*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Pala, İskender (2013). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pateman, John ve John Vincent (2010). *Public Libraries and Social Justice*. Aldershot: Ashgate.
- Poirrier, Philippe, *Devlet ve Kültür Politikası* (2002). <http://www.ambafrance-cy.org/Devlet-ve-Kultur-Politikasi>.
- ---- (2004). “French Cultural Policy in Question, 1981-2003. After the Deluge,” *New*
- *Perspectives on Postwar French Intellectual and Cultural History*, Lexington Books, s. 301-323.
- Perrin, Thomas (Jean-Cédric Delvainquière ile) *France Historical Perspective: Cultural Policies and Instruments*. <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php> (Erişim: 04.09.2013)
- “Public Library Use” American Library Association, <http://www.ala.org/tools/libfactsheets/alalibraryfactsheet06> (Erişim: 09.09.2013).

- Rabic, Muhammad Mahmut (1967). *The Political Theory of Ibn Khaldun*. Leiden: E. J. Brill.
- Salgır, Abdülkadir (1961). “Library of Congress,” *Amerikan Kütüphanecilik Tecrübeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Shambaugh IV, George E. ve Paul J. Weinstein Jr. (2002). *The Art of Policymaking: Tools, Techniques, and Processes in the Modern Executive Branch*. Londra: Pearson.
- Stone, Deborah (2011). *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*. New York: W. W. Norton.
- el-Tahtâvî, Rifaca Râfîc (1973). *Kitab Menahij el-Albab el-Mısıriyyah fî Mabâhij el-Âdâb el-cAsriyyah, El-Acmâl el-Kâmilah li Rifâca Râfîc El-Tahtâvî, cilt. I, El-Tamaddun ve el-Hadarah ve el-cUmran*, ed. Muhammad Imarah, (Beyrut: El-Mu’esseset el-cArabıyyah li-el-Dirasât ve el-Nashr).
- “Thomas Jefferson” maddesi. Library Thing, <http://www.librarything.com/catalog.php?view=ThomasJefferson>, (Erişim: 12.09.2013).
- Todorova, Maria, “The Ottoman Legacy in the Balkans,” *Imperial Legacy, The Ottoman Imprint on the Balkans and Middle East* ed. L. Carl Brown içinde.
- Torun, Esma (2002). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Tulay, Ahmet Semih ve Nezih Başgelen (2007). *Eski Eser Yağması: Soygun-Hırsızlık Kaçakçılık Olayları ve Bir Müze Soygunu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- “Types of Libraries,” American Library Association, <http://www.ala.org/educationcareers/careers/librarycareerssite/typesoflibraries> (Erişim: 09.09.2013).
- Ulldemolins, J. R. ve A. R. Arostegui (2013) “The governance of national cultural organisations: comparative study of performance contracts with the main cultural organisations in England, France and Catalonia (Spain),” *International Journal of Cultural Policy* 19 (2): 249–69.
- UNESCO, *Intergovernmental Conference on Cultural Policy for Development* (1998). <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001139/113935eo.pdf> (Erişim: 27.08.2013)
- Vernet, D., Ulusal Kültürün ve Avrupa Kültürünün Korunması Fransa ve AB Örneği. <http://www.konrad.org.tr/index.php?id=131>
- Watson, Elisabeth, (2013). “The Cairo Book Fair 2013: Traditional Business in a Revolutionary World.” <http://www.publishingtrends.com/2013/01/cairo-book-fair-traditional-business/>
- White, M. Carl (1961). “Amerikan Kütüphaneciliğinin Tarihi ve Sosyal Yapısı,” *Amerikan Kütüphanecilik Tecrübeleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları).

- Wiegand, Wayne A. ve Donald G. Davis (1994). *Encyclopedia of Library History*. New York: Garland Publications.
- Williams, Raymond (2005). *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı* Çev. S. Kılıç, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Yazıcı, Ramazan (2014). *Milli Din Arayışı ve Türk Müslümanlığı*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Yetkin, Çetin (2002). *Karşı Devrim 1945–1950*. İstanbul.
- Yılmaz, Bülent (2011). “Dijital Kütüphane Becerileri Konusunda Türkiye’de Durum: AccessIT Projesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme,” *Türk Kütüphaneciliği* 25, 1.
- Zimmer, A., ve S. Toepler (1996). “Cultural policies and the welfare state: the cases of Sweden, Germany and the United States.” *The Journal of Arts Management, Law and Society*, 26: 167-93.
- Zinn, Howard (2008). *History of American Empire*. New York: Metropolitan Books.

İNTERNET KAYNAKLARI:

http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/62/85/84/PDF/Poirrier_FCP_2004.pdf
<http://www.kultur.gov.tr/TR,22959/kurulus-amaci-ve-gorevleri.html>
<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14144/teftis-kurulunun-kisa-bir-tarihcesi.html>
<http://www.millisaraylar.gov.tr/portalmain/>
<http://unesco.org.tr/>
<http://pro.europeana.eu/about>
<http://www.vgm.gov.tr/>
<http://www.teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14821/kulturel-alandaki-destek-sponsor-faaliyetlerinin-tesvik.html>
<http://www.turksoy.org.tr/>
<http://www.yek.gov.tr/>
www.ismek.ibb.gov.tr
www.yesevi.edu.tr
www.ircica.org
http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2013/MIS2013_without_Annex_4.pdf
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.2000153.pdf>
<http://www.guzelsanatlar.gov.tr/TR,3169/devlet-sanatcisi-unvanini-alan-sanatci-listesi.html>
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/96794.asp>
<http://www.bostonathenaeum.org/>
<http://www.interieur.gouv.fr>
<http://www.ambafrance-cy.org/Devlet-ve-Kultur-Politikasi>
<http://www.culturecommunication.gouv.fr/Ministere/L-histoire-du-ministere>

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

Sütlüce M. İmrahor C. No: 28 34445 Beyoğlu-İSTANBUL

Tel: +90 212 222 04 06 (PBX) Faks: +90 212 210 50 82

www.musiad.org.tr • musiad@musiad.org.tr

